PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

87/8

PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő:
BENCZÚR ZSUZSA

XI. évfolyam, 8. szám
1987. december

Szerkesztőség:
Budapest, Széchenyi rakpart 19.
1387
Telefon: 111-400, 317-379

Megjelenik
évente nyolc alkalommal

Kiadja és terjeszti
a Kossuth Könyvkiadó

ISSN 0133-9443

87.2555/20-08 – Zrínyi Nyomda
Felelős vezető:
Vágó Sándorné vezérigazgató

Szerkesztőbizottság:

BARTHA LAJOS
BOROS SÁNDOR
CSOMA GYULA
EKLER GYÖRGY
HALAY TIBOR
KAHULITS LÁSZLÓ
NONN GYÖRGY
PÉTER JÁNOS
TÓTH ISTVÁN
UNGOR TIBOR
VASS HENRIK
elnök

A szerkesztőség tagjai:

FÁCZÁNYI ÖDÖN
KOVÁCS DÉNES
LÁNG GYÖRGY
LOVASSY TAMÁS
MOLÁT FERENC
NAGY KATALIN
STEMLER GYULA

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

PROPAGANDISTA

1987/8

PROPAGANDISTA

Tartalom

Ideológia, politika, gyakorlat. Interjú *Berecz Jánossal – Bede Rita, Schiffer Péter* [5]
Pál Lénárd: Az októberi forradalom és az átalakítás [23]
Lukács János: Gondolatok a párttagsági könyvek cseréjéhez [33]
Berecz Frigyes: A szerkezetváltás társadalmi összefüggései [44]
A szocializmus megújulásának útján. *Mihail Gorbacsov* „Az átalakításról" című könyvéről – *Katona István* [57]
Köpeczi Béla: A műveltség: a kibontakozás minőségi alapfeltétele [63]
A Magyar Tudományos Akadémia és a társadalomtudományok. *Berend T. Ivánnal* beszélget *Vass Henrik* [70]

VALÓSÁGUNK

Kulcsár Rózsa: Társadalmi mobilitás a nyolcvanas évek elején [81]
Gál Róbert: A szakmunkásképzés korszerűsítése a műszaki megújulás követelménye [88]

NEMZETKÖZI ÉLET

Perczel György: Nemzetközi összefogás – eredményesebb környezetvédelem [94]

TÖRTÉNELEM

Orbán Sándor: A mezőgazdaság szocialista átszervezése Magyarországon [104]

A FÓKUSZBAN: PEST MEGYE

Lénárd László: Pest megyéről – ellenpontokban [116]
Nagy Sándorné: Egészségmegőrzés és propaganda [123]
Bárd András: Közművelődés és világnézet-formálás [131]
Jónás Zoltán: Családpedagógia és szocialista életmód [137]

Rozgonyi Ernőné: Új formák a várospolitikai munkában [141]
Göndics Zoltán: Káderképzés és hallgatói vélemények [144]
Nemoda István: A propagandisták felkészítése [149]

FÓRUM

A Pártoktatási Osztály. *Szabó Gáborral* beszélget *Rehák Aranka* [152]

TÉNYEK ÉS ÉRVEK

Kelemen János: A nagyvárossá fejlődő Budapest. 1. rész [156]

TESTVÉRLAPJAINK

A szocialista országok agitációs pártfolyóiratainak bulgáriai tanácskozásáról – *Láng György* [166]
Jaroslav Sláma: A politikai nevelés rendszerének átalakítása a CSKP-ban [170]
Tapasztalataim a csehszlovákiai pártpropagandáról – *Fáczányi Ödön* [176]

MÓDSZER

Bakonyi Pál: A vita a politikai oktatásban [180]
Füle Sándor: Hatásos oktatási eszközök [188]
Fehér Gyula: A filozófiaoktatás tapasztalataiból [193]

PORTRÉ

Tollforgató propagandista – *Balog László* [200]

AJÁNLÁS

A Négy Évtized sorozat kötetei – *Moharos Éva* [203]

Képeink az 1896 és 1914 között nagyvárossá növekvő Budapestről mutatnak be kevéssé ismert felvételeket. Az összeállítást Jalsovszky Katalin készítette a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Történeti Fényképgyűjteményéből válogatva

IDEOLÓGIA, POLITIKA, GYAKORLAT

INTERJÚ BERECZ JÁNOSSAL

Az MSZMP Központi Bizottsága 1987. november 11-én megtárgyalta az ideológiai munka kérdéseiről szóló tájékoztatót. BERECZ JÁNOS, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság titkára, aki a napirendi pont előadója volt, válaszolt azokra a kérdésekre, amelyek e téma kapcsán olvasóinkat a leginkább érdekelhetik.

– Azt tapasztalni, hogy társadalmunkban a legkülönbözőbb történések, jelenségek ideologikus formában jelennek meg. Ez olyan látszatot teremt, hogy a társadalomban túl sok az ideológia, minden túlideologizált. Érzékelhető viszont egy nagyon erős tartózkodás is az ideológiától. Bizonytalan, hogy mit értünk ideológián. Nagyon sok dolgot ideológiának neveznek, aminek pedig vajmi kevés köze van hozzá. Talán ez a bizonytalanság is közrejátszott abban, hogy a Központi Bizottság hosszú idő után most ismét ideológiai kérdésekkel foglalkozott ülésén? Miért éppen most került átfogó napirendként a Központi Bizottság asztalára az ideológia kérdése?

– Mi úgy tartjuk – és ezt is alátámasztja a marxizmus–leninizmus klasszikusainak munkássága –, hogy a szocialista építőmunka tudatos társadalmi folyamat. Ehhez a tudatossághoz pedig hozzá tartozik, hogy az a politikai szervezet, amely a néphatalom nevében és megbízásából a társadalom vezetésére vállalkozott,

a kommunista párt, s annak vezető testülete, a Központi Bizottság, előbbre tekintsen, mint a társadalom egésze. Ebben nem nélkülözheti a társadalomtudományi kutatások eredményeit, amelyek feltárják a társadalom, a gazdaság mozgását és lehetőségeit. De szükség van a politikai ideológiára is, amely mindezt koncentráltan is kifejezi.

A tudatosságnak nem mond ellent, hogy a társadalomban vannak spontán, váratlan mozgások is, amelyekkel lehet és kell számolni. Ez érzékelhető a gazdasági szférában is, lehetséges a tudományokban is, de különösen gyakori a társadalom közösségeiben. Ezek a spontán mozgások tartanak az ideológiától, mert igazodási kényszert látnak benne. Közben persze maguk is teremtenek ideológiát.

A politikai vezető testület tudatos irányító munkája ma olyan ideológiát igényel, amely elég nyitott ahhoz, hogy érzékelje a társadalom spontán mozgásait, és segítsen helyesen kezelni azokat. A szocialista építés hosszú történelmi szakasza ideológiailag pluralista, tehát akkor is kell számolni az ideológiai sokszínűséggel, ha nincs spontán mozgás. Ez gazdagíthatja a gondolkodást, esetleg új elemeket vihet be az ideológia világába. Ebben a helyzetben kell meghatároznia a pártnak, hogy milyen irányban és milyen lépésekkel kívánja a társadalom tudatát fejleszteni, előrevinni.

A tudatos tevékenységben részt vevő csoportok, személyek közül sokan túlságosan bíznak az ideológiában, mert úgy gondolják, hogy ez megold mindent vagy legalábbis sok mindent. Ez leegyszerűsítése, vulgarizálása annak, amit Marx és Engels mondott az uralkodó társadalmi ideológiáról, ami nálunk az uralkodó osztály ideológiája.

– Tulajdonképpen a spontán mozgások is érdekeket fejeznek ki. Az érdektörekvéseknek mindig ideológiaként kell megjelenniük?

– Az érdektörekvések csak akkor kapnak markáns ideológiai arculatot, ha nem sikerül integrálódniuk az

egészbe. Ha ugyanis ez sikerül, akkor az érdek érvényesül, s nem feltétlenül szükséges ideológiailag kifejeződnie, illetve szembenállást kifejtenie. Az érdek megnyilvánulására a politikai hatalom gyorsabban reagál, az ideológia lassabban, nehezebben. Mindenesetre ideológiai téren szembetűnőbbek a kifejeződő érdektörekvések.

A tőkés társadalom – a szocializmussal folytatott versengésben – a feltételezettnél nagyobb életképességről tett tanúbizonyságot. Szerintem nemcsak a termelőerők fejlesztésében, hanem az intengráció fejlesztésében is. De van egy további vonás, amelyről keveset beszélünk. Az, hogy tudatosan törekszik minél jobban megismerni saját világát és azt a világot, amellyel szemben harcol, tehát a mi világunkat.

– Noha ideológiáról és ideológiai vitákról sokat beszélünk, igazából alig van vita. Az egymással szemben álló ideológiát képviselők tagadják a másikat. Az elméleti viták nagyobb kompromisszumkészséget, több kölcsönös megértést és megegyezésre törekvést igényelnek egyes területeken.

– Ideológiai kérdésekben is van vita, de igaz, hogy az ideológiai kérdések gyakran jelentkeznek hatalmi érdekként, és akkor már nem ideológiai, hanem politikai kérdésként merülhetnek föl. A politika önmagában is gyakorta adminisztratív intézkedésekben nyilvánul meg, mert megjelenési formája intézményes.

Elég sokat gondolkodtam azon, hogy mi várható a központi bizottsági üléstől. Az ideológia ugyanis közvetlen kapcsolatban van az elmélettel, a tudománnyal, a politikával és a gyakorlattal. Nagyon nehéz határvonalat húzni köztük, hiszen ideológia nincs tudományos elmélet nélkül, és nehezen tudok elképzelni politikai gyakorlatot ideológia, meggyőződés, állásfoglalás nélkül. A központi bizottsági ülésen ilyen kérdésekről tárgyalni kell, de nem szabad semmilyen határozatot hozni ideológiai-elméleti kérdésekről, mert az igazságot nem szavazattöbbség dönti

el, nem egy politikai intézmény vagy testület határozatától függ. Sajnos láttunk már erre példát, mindig rá is fizettek-fizetnek azok, akik ilyen elhatározásra jutnak.

Az ideológiához szorosan hozzá tartozik a vita. Ideológiai kérdéseket másként nem is lehet eldönteni, mint vitával, illetve a társadalmi gyakorlat ellenőrzésével. Ez utóbbi azonban hosszú folyamat, a vita pedig viszonylag rövid szembesítés.

– Az a tapasztalatunk, hogy az ideológiailag szemben álló fél a kardinális ideológiai kérdésekben gyakran nem vitatkozik, hanem kijelent, s kategorikusan állítja, hogy a másiknak nincs igaza.

– Nagyon hiányolom társadalmi közéletünkből a toleráns vitát. Általában ugyanis a vitában részt vevő személyek megítélésére fektetünk súlyt, nem pedig arra, hogy mit mondtak vagy írtak. Azt kell elsősorban tudni, hogy milyen körülmények között született az adott nézet, állásfoglalás, s a vitában általában el kell tekinteni a személytől. Magát a tételt kell elemezni, azt körüljárni, tagadni, kiegészíteni vagy elismerni. Ez nálunk nem gyakori. A polgári demokráciákban már inkább van ilyen gyakorlat, hiszen régebb óta gyakorolják ezt a vitamódszert. Nálunk nem fejlődött ki igazán a polgári demokrácia, a feudalizmusban pedig nem voltak viták, hanem a megtorlás döntött. Ez nem követhető. Nagyon örülnék annak, ha a központi bizottsági ülés elindítana egy olyan folyamatot, hogy az ideológiai vitákban elsősorban az érvekre, állásfoglalásokra koncentráljunk. Nálunk az is előfordul ma, hogy az egy bizonyos körhöz tartozók, ha valaki mást mond, mint a bent levők, akkor azok megharagszanak rá, hogy „áruló" lett. Ez nemcsak értelmetlen, de káros is.

– A viták talán azért sem eléggé gyümölcsözőek, mert túl sok a párhuzamos és végig nem vitt vitánk. Ami még ennél is fontosabb, hogy ami a vitákban kikristályosodik, nem épül be elég hatékonyan a döntésekbe.

– A végig nem vitt vita érdekes, sajátos kérdés. Véglegesen ugyanis semmilyen ideológiai témát nem lehet lezárni. Tehát öt, tíz év vagy néhány hónap múlva egy új helyzetben – a társadalom építésében szükségszerűen változó körülményekre gondolok – újra felvetődhet ugyanaz a kérdés, amelyet akkor már másként, más oldalról kell megközelíteni. Egy ideológiai vitát úgy lezárni, hogy ezzel ezt a kérdést befejeztük, nem lehet. De a vitában összegyűlt összes értéket kötelességünk összegezni, és törekednünk kell azt a politikában érvényesíteni.

– Mi az oka annak, hogy a mai gondolkodásban jelen van az ideológiától való idegenkedés vagy akár az ideológiaellenesség?

– Az ideológiától való félelemnek úgy gondolom több oka van. Az egyik, hogy 1957 után társadalmunkban elsősorban a gyakorlati oldal került előtérbe. Az, hogy megtalálja mindenki a számítását, érvényesíthesse az érdekét, s ennek alapján kapcsolódjon be a társadalmi folyamatokba. Az „Aki nincs ellenünk, velünk van" jelszó politikai jelszó, nem ideológiai. A törekvés a társadalmi-politikai egység létrehozására irányult, és ez sikerült is mindaddig, amíg gazdaságilag felfelé ívelő időszakban voltunk. Minden évben egy kicsit gazdagodott a társadalom is, az egyén is. Így a gyakorlatiasság előtérbe került az ideológiával szemben. Nem kellett teljes ideológiai egyetértést kinyilvánítani ahhoz, hogy valaki jól érezze magát; elegendő volt a politikai konszenzushoz, hogy valaki nem volt ellene a szocializmusnak.

Ugyanakkor, miközben változott, sokszínűbb lett az egész társadalom, a gazdaság és általánosan a világ, a mi ideológiánk jó néhány vonatkozásban megmaradt a régi magyarázatoknál. Előjött az az ellentmondás még a párttagok tudatában is, hogy a valóság nem egészen ugyanaz, mint amit hirdetünk, és határozataink gyakran nem esnek egybe a korábbi ideológiai tételekkel. Ily módon dilemmát okozott a párt-

tagnak, hogy az újabb fejleményeket kifejező határozat mellé álljon-e, vagy hirdesse a korábbi ideológiai tételeket.

Ebben a helyzetben sajátosan hatott a burzsoá ideológiák kihívása. Még a neokonzervativizmus megjelenése előtt sokrétű, fürge és változatos volt a burzsoá ideológia, látásmódjában és eredményeiben egyaránt. A mi ideológiánk nem köthet meg, nem gátolhat meg minket abban, hogy újat alkossunk, ebből a szempontból ösztönzően is hathat ez a kihívás.

– A társadalmi megújulási szakaszok elsősorban gazdasági, társadalompolitikai feltételekhez kötődnek. A fordulópontokat és nagy váltásokat mindig megelőzte egyfajta eszmei összegzés is. A párt Központi Bizottságának 1987. júliusi határozata ütemváltásra, radikális fordulatra szólít fel. Ezt az ütemváltást fel tudja-e venni ideológiai életünk?

– A hatvanas években ideológiailag is bekövetkezett a megújulás. A gazdaságirányítás reformja nem érvényesülhetett volna olyan markánsan, ha az 1957 utáni politikai-ideológiai megtisztulás és megújulás nem előzi meg, nem kíséri, nem megy együtt vele. Gondolni kell például a művelődéspolitikai irányelvekre, a tudományos kutatások szabadságáról hozott határozatra. Megzavárták azonban mind a gazdasági, mind a politikai, ideológiai fejlődést a hetvenes évek eseményei, folyamatai, kényszerhelyzetei. Ezekre a régi kötöttségek alapján válaszoltunk, így alakítottuk ki a magatartásunkat, nem pedig az új követelményeknek megfelelően. A külgazdasági stratégiáról és a termékszerkezet-váltásról szóló 1977. októberi határozat korszerű volt. De nem követte sem ideológiai továbbgondolás, sem pedig a közgazdasági intézkedések sorozata, hogy megvalósuljon. Ezért a nyolcvanas években nehezebb helyzetbe kerültünk.

Igaz, hogy 1957-ben egy szilárd ideológiai bázisról újultunk meg, most pedig egy bizonytalanról kell megújulni. Nem változtatjuk meg ideológiánk alapértéke-

it, de az új helyzetben részben átfogalmazzuk azokat, vagy teljesen új értékeket is magunk elé kell állítanunk, hogy szilárd ideológiai bázisunk legyen a továbbfejlődéshez. Ebből a szempontból véleményem szerint az egyik kulcskérdés a szocializmusról vallott felfogásunk, a másik a reform és a szocializmus összefüggése.

A reform lényegében politikai kérdés. Vannak harcos hívei, akik jelszóként lobogtatják, és állítólag vannak kemény ellenfelei, fékezői. Kezdetben mi magunk nagyon önmegtartóztatóan bántunk e fogalom használatával. A párt ideológiai egységét meg kell teremteni a reformfolyamat kibontakozása érdekében is, hogy biztosabban álljon a talpán azokban a társadalmi, politikai feladatokban, amelyek most rá várnak, elsősorban a júliusi határozat és a kormányprogram megvalósításában.

– Gyakran hallani úgy az ideológiai egységről, mint ami a pártegység része, tehát a pártegység a cselekvési egység mellett ideológiai egységet is tartalmaz.

– Valóban, az egység elsőrendű kérdés. A gazdasági-társadalmi kibontakozás programjának megvalósításáért való együttes és következetes cselekvés a pártegység alapvető mércéje. De a társadalom egysége is ezzel mérhető. Markáns példával: ha valaki istenhívőnek vallja magát, de mindent megtesz a kibontakozásért, azzal egységben vagyunk. De az a párttag, aki „hithű" marxistának vallja magát, s mégis tétlen marad – nem közénk való.

Ma bizonyos zavaró jelenségek vannak a társadalomban. Ebben a helyzetben a kiút megkereséséhez szükséges az ideológiai megalapozás, de nem elsődleges. Az ideológiának azonban meg kell tudnia újulni annyira, hogy a holnapi cselekedetekhez iránymutatást adjon. A jelenlegi program megvalósítása ugyanis azt jelenti, hogy három-négy év alatt ki kell jutni egy kátyúból. Ez nem kevés. De ez nem perspektíva, hanem konkrét feladat. A perspektíva az, hogy erre építve vonzó, mozgósító lehetőségeket teremtsünk a tovább-

fejlődés számára. Ebben van az ideológiának nagy szerepe. Tehát az ideológia ily módon nem napi kérdés, de feltétlenül hiba lenne, ha nem tudna mai helyzetünkre is előremutató választ adni.

– *A szocializmus korai időszakában nagyon sok ideológiai séma, ideológiai tétel élt, amely kezdetben működőképes volt, vagy működőképesnek hittük.*

– A forradalom szülte lelkesedés rendkívül nagy tettekre késztet és tesz képessé. Akkor egy egész társadalom, a társadalom nagy többsége, a munkások, a parasztok és azok gyermekei lelkesen küzdöttek, dolgoztak. Volt egy plusz erő is: az a valami, ami mögöttünk volt, ami rossz volt, ami összeomlott, ami nem kellett. Meggyőződésünk nemes érzelmekre alapozódott; a tudományos megalapozást később szereztük meg hozzá, de a szocializmus hite mozgatott bennünket. Aztán a torzulások, a hibák, a bűnök miatt a párt, a társadalom mély válságba került, és létrejött egy sajátos eszmei kiüresedés. Az első időszakban – helyesen – nem ideológiával akartuk betölteni ezt az űrt, hanem azzal a gyakorlati politikával, hogy a társadalom jobban fog élni, fejlődni fog, tehát legyünk magabiztosabbak. Közben egy kicsit jó szándékkal becsuktuk a szemünket s az utánunk jövő nemzedékét is. Engem leginkább az foglalkoztat, hogy gyermekeim nemzedékének a fogalmak nem ugyanazt jelentik, mint nekünk, idősebbeknek.

Amikor az ideológiai válaszkísérleteket próbáltuk összefoglalni az elmúlt három évtizedben, mindig vigyáztunk arra, hogy érzelemmentesek legyünk. Márpedig az ember nemcsak gondolkodó, hanem érzelmi lény is, ezért az ideológiának az érzelmekre is hatnia kell. De ha csak az érzelemre hat, akkor vallássá vagy misztikummá válik. A marxista ideológiának tudnia kell racionálisan meggyőzőnek lenni, hitet adni és egyúttal az érzelmekre is hatni. Ez egy kicsit távol áll tőlünk.

– A hit bizonyos értelemben a bizalom kérdését is felveti.

– A bizalom mintha fogyatkozna, több ok miatt is. A párt tagsága először az új gazdaságirányítási mechanizmustól – tehát a reformtól - várt jelentős eredményeket. Ezek létre is jöttek az első években, de a nagy megpróbáltatáskor, a nemzetközi gazdasági megmérettetésnél már megbicsaklott fejlődésünk. Bizalmi repedések keletkeztek azért is, mert noha felvetődtek új kérdések, a társadalom nem kapott hiteles, adekvát válaszokat. Értékeinket ideológiailag nem erősítettük, az új értékek szükségességét nem hangsúlyoztuk eléggé, és ezért sokan bizonytalanná váltak. Sőt jó néhányszor megtörtént, hogy valaki teljes meggyőződéssel harcba ment, s mikor néhány hónap múlva változott a hivatalos álláspont, az illető magára maradt, elbizonytalanodott.

Részben persze azért is, mert nem kapta meg a napi politikai információkat. Amikor például elindítottuk az új vállalkozási formákat, a párttagság nem tudta, hogy mit akarunk. Lehet, hogy mi sem tudtuk pontosan minden részletében. De el kell gondolkodni azon, hogy ha elvtársaink kapnak egy két és fél oldalas írásbeli tájékoztatást, amelyet felolvasnak a pártszervezetben, hogyan fogadják az elképzeléseket. Ha világosan megmondjuk: intézkedéseinkkel az a célunk, hogy a gazdaságot mozgásba hozzuk, számolunk torzulásokkal is, másfél év múlva azonban eredmények várhatók; számítunk tapasztalataikra, mondják el mit kell változtatni, egyáltalán mi a jó, vagy mit kell megszüntetni, mit kell fejleszteni – akkor tudják, miről van szó. Mit csináljanak viszont azzal, hogy eddig a szocialista brigád volt a legragyogóbb dolog, most a vállalati gazdasági munkaközösség, ráadásul keresni is jobban lehet vele. Ha a párttagságot nem avatjuk be abba, hogy mit akarnak a vezető párttestületek, magától nem fogja kitalálni, esetleg úgy gondolja, hogy „fent" sem tudják igazából. Ez végül mind ideológiai kérdéssé is átalakul.

– A nyilvánosságot teljes értelemben kell működtetni a párton belül és a társadalom egészében is. Mégis terjednek az ideológiai életben a „fiskális illúziók", tehát az, hogy néhány alkotmányos rendszabállyal és garanciával körülbástyázva fejlődésünk demokratikusabb és hatékonyabb lehetne. Az eszmék harcát felválthatja-e a paragrafusok békéje?

– Régi elvem, hogy egypártrendszerű országban a társadalom nem lehet jobb, demokratikusabb, mint maga a párt. Ha mégis így van, akkor valamilyen konfliktus jön létre. Képtelenség azt várni, hogy párttagjaink „kint" megtanulják a demokráciát, ahelyett, hogy azt a pártban kínlódnánk ki, és onnan vinnénk a társadalomba. Nekünk kell harcolni, utat mutatni az általános demokratikus fejlődésért. Ugyanez vonatkozik a nyíltságra is. Örülünk annak, ha a sajtó, a televízió, a rádió nyílt, de ha a párt belső információi kevésbé nyíltak, akkor ez sérti, elbizonytalanítja a párttagokat. Nagyobb figyelmet kell arra fordítanunk, hogy a pártban az írásbeli információ mellett legyen bátrabb, gyorsabb és markánsabb a szóbeli tájékoztatás is.

Az információéhség szenzációkkal való kielégítése azonban semmire sem mozgósít. Ezért a nyíltság elsőrendű feladatának és kritériumának nem a leleplezést tartom. A leleplezés kísérő jelenség, nélküle nem lehet feltárni az igazságot. A legfontosabb követelmény azonban az – és ez a legnehezebb –, hogy a nyílt kritika mindig mutasson előre, mindig mozgósítson is valamire.

– Hogyan lehetne összefoglalni a szocializmus távlati céljait és jelenlegi feladatait?

– Mind a kettővel szembe kell nézni, amikor állást foglalunk. A távlattal azért, mert a társadalom, a gazdaság gyakorlatából hiányzó többletet, azt, amit a szocializmus jelenthet, mindig ideológiai elhivatottsággal fogalmaztuk meg. Hittük és hirdettük a „gyönyörű jövőt". Most pedig elérkeztünk egy konkrét

helyzetbe, amikor mindez nem, vagy csak részben igazolódott. Meg kell mondani ebben a helyzetben is, hogy mi a ténylegesen jövőbe mutató és gazdagítható érték; melyek azok, amelyek véglegesen túlhaladottak, melyek az átmenetiek. A jövőről ideológiai meggyőződéssel kell szólni, és amennyire lehet és indokolt, tudományos megalapozással kell ezt tennünk. A jövőben benne van, hogy valóban megvalósítható az a gazdag szocialista társadalom, amely szellemi és anyagi értékekben is versenyképes minden más társadalommal. Ebben a társadalomban rendkívül nagy érték lehet az emberi és közösségi szolidaritás, ami hiányzik más társadalmakból. A társadalom szolidaritása azonban a közösségekben kialakuló szolidaritás nélkül nem valósulhat meg. Meg kell őrizni, ha pedig gyengül, erősíteni kell a létbiztonságot. Ennek az eszmei és érzelmi oldala is fontos. Olyan erkölcsi, etikai értékeket is kell őriznünk és megteremtenünk, amelyek hosszú távra szólnak.

Így alakulhat ki az a szocializmusfelfogás, amely reális ugyan, de ma még nem valósítható meg minden elemében. Amit napjainkban elérhetünk ebben, az az: fogjunk össze a nemzetért, a közösségért, a családért, önmagunkért. Ebben tudatosuljon minden egyes ember, minden kommunista felelőssége. Ma ez az a szocialista értéktartalom, ami mozgósító erejű lehet.

– Ehhez a gondolatkörhöz tartozik az is, amit ön a Központi Bizottság ülésén úgy fogalmazott meg, hogy mi a marxi önigazgatás eszméjét akarjuk megvalósítani. Felhívta a figyelmet arra, hogy az önigazgatás eszméje a szocializmus különböző fejlettségi fokain más és más tartalommal telítődik.

– A társadalmi önigazgatást szembe kell állítanom a politikai pluralizmussal. Ha ugyanis a demokrácia fejlettségének csúcsa és mércéje a politikai pluralizmus, akkor nekünk olyan politikai pluralizmust kellene intézményesíteni, amelyben több hatalmi pólus létezik. Ezzel szemben szerintünk a szocializmus-

nak a perspektívája az, hogy merjük vállalni a társadalom marxi értelmű önigazgatását. Ennek különböző fokozatai vannak. Nálunk a párt az önkormányzást – ami az önigazgatáshoz elvezet – a tanácsokra, a szakszervezetekre, a népfrontra, a KISZ-re építheti. Az önkormányzat erősítését azonban nem hatalmi eszközökkel, hanem politikai, mozgalmi eszközökkel kell befolyásolnunk. Az önkormányzat akkor él, ha a rendelkezés és a gazdálkodás jogát is gyakorolhatja. Anarchikus dolog lenne azt hirdetni, hogy hatalmi központra nincs szükség. A központnak és a társadalom alapkollektíváit tömörítő intézményeknek összhangban kell működniük.

– Ez kettős erőfeszítést jelent. Azt, hogy a régi „kézivezérléses" módszerekről egy sokkal korszerűbb, demokratikusabb központi irányításra és egy széles körű, felelősségteljes, alulról jövő kezdeményezésre épüljön a társadalom mozgása.

– Olyan alulról induló kezdeményezésekre gondolok, amelyeket támogatni, ellenőrizni, biztatni és bírálni is kell, miközben átláthatónak kell lenniük. Természetesen „alulról" is ellenőrizhetik a központi kezdeményezéseket, sőt ezeknek onnan kellene kiindulniuk. Arról is szó van tehát, hogy saját érdekeiket felismerhessék a központi kezdeményezésekben, miközben a központi kezdeményezések abból születnek, hogy „lentről" is indulnak.

Ilyen szempontból például kifejezetten szükség van az úgynevezett „zöldekre". Ez nem adminisztratív értelemben vett politikai kérdés. Sokkal többet tudunk a természet és a környezet védelmében tenni, ha nem egyszerűen arra a szűk bázisra hagyatkozunk, amely már intézményesítve van, hanem az emberek önálló kezdeményezésére és cselekvéseire is. Ez megsokszorozza a lehetőségeket.

Így az intézményesült szervezetek és az emberek mindennapi, spontán tevékenysége együttesen védheti meg a természetet. Persze egy üzem szűrőberendezé-

séhez jelentős anyagi erő kell, ott az egyéni kezdeményezés önmagában nem segít, de mint jelzés fontos, s ez sem kevés.

– Sokan a reformot mindenhatónak, csodatevőnek tartják. Mások – hogy ezt a szélsőséget is említsük – a kapitalizmusnak, illetve a reformizmusnak tett engedményeket látnak benne. A reform szükségességének, valódi funkcióinak, természetének megítéléséhez szükség van reformelméletre?

– A nemzetközi kommunista mozgalomban a reformhoz való viszony - úgy tűnt – eldőlt a mozgalom születésénél. A reform egyet jelentett a reformizmussal az akkori körülmények közt, a század első ötödében az beletorkollott a revizionizmusba, majd megalkuvás, sőt árulás lett. Attól pedig el kellett határolódni. A szociáldemokrácia reformokkal, megújuló képességével jó néhányszor segített a kapitalizmusnak, amikor az válságban volt, ahelyett, hogy megváltoztatta volna a társadalmat. Willy Brandt, Bruno Kreisky és Olof Palme levelezéséből tudjuk, hogy ők két típusú reformot különböztetnek meg: a társadalmat megújító és a rendszerváltoztató reformot. Rendszert ők nem tudtak változtatni, illetve a rendszerváltozáson lényegében az intézményrendszer változtatását értették.

A szocializmus viszont tartósan idegenkedett a reformoktól, holott a reform a szocializmus önmegújuló képességének kifejezési módja és eszköze. Olyan eszköz, amely képes a szükségleteket, az új felismeréseket intézkedési rendszerbe foglalni. Ez lehet persze részleges, lehet gazdasági, lehet szélesebb körű, a társadalom egészét átfogó módszer. Két dologban nem bízom azonban. Az egyik, hogy minden változtatásra, programra rámondjuk: „reform", és várjuk, hogy ettől minden megváltozzék. Ez nem alkalmas arra, hogy az egyéni cselekedeteket, a kollektívákat vagy az egész pártot és a társadalmat a helyes irányú cselekvésre

mozgósítsa. Ez semmit sem ér, nem több, mint ráolvasás. Attól is óvnék viszont, hogy a reformot olyan megoldásnak tekintsük, amely a mozgalmat, a munkásosztályt elárulja. A munkáshatalom, a népi hatalom idején a feladatok megoldására és az új követelmények teljesítésére szolgáló reformok helyesek, szükségesek és feltétlenül hasznosak.

A reformideológiának azonban van egy további szerepe is: hogy az emberek bízzanak a reformban. Meg kell teremteni a reformbizalmat, s ehhez reformprogramot kell alkotni. A reformot kísérheti demagógia is, amelyet a társadalmi gyakorlat remélhetőleg el fog vetni. Addig azonban a csodaváró illúzió csak rózsaszín ködöt ültet, különösen az ifjúság, elsősorban az egyetemi ifjúság szemére. Mert leegyszerűsítő jelszavakban fogalmaz: „Reformpolitikusokat az élre!", „A reform mindent megold!". Ez így nem igaz. Ha nincs reális program, hiába nevezzük a szándékokat reformnak. A reform viszont cselekvés nélkül nem válik társadalmi gyakorlattá.

– Most olyan időszakban lép előtérbe a reform szükségessége, amikor az életkörülmények és a fejlődési ütem legalábbis stagnál, itt-ott visszafelé tart. Gyakran elhangzik, hogy a reform a bajok okozója.

– A gazdaságirányítás reformja akkor született, amikor felfelé ívelő szakaszban voltunk. Akkor nem fogta át a politikai élet egészét, a hetvenes években viszont, amikor halmozódtak a nehézségek, a politika nem mert hozzányúlni a társadalom egészét érintő reformhoz. Most, amikor nemcsak egyes részterületek, hanem az egész társadalom nehezebb helyzetben van, vagyunk kénytelenek az átfogó reformot programba foglalni. Ez elkerülhetetlenül szükséges továbblépés. Tapasztaljuk, hogy egyesek a reformot tartják a nehézségek forrásának. Egy nehéz időszakban, amikor a reformintézkedések kényszerlépésekkel vegyülnek, és nem javul, hanem romlik az életszínvonal, felerősödnek az ilyen vélemények. De majd ha a reformprog-

ram nyomán láthatóvá válik a kibontakozás, az ilyen nézetek elhalványulnak.

– A magyar történelem nagy reformkorszakaiban a reformgondolkodás egyet jelentett azzal, hogy európaivá kell válni, be kell kerülni a világ gazdasági, szellemi vérkeringésébe. A társadalmi áldozatvállalás tehát egy viszonylag gyors fellendülés reményével járt együtt. De lehet-e ma bizalmat szerezni úgy, hogy a reformintézkedések megszorításokkal, az életkörülményeket nehezítő lépések sorozatával kezdődnek? Lehet-e garanciákat adni a társadalomnak, hogy a reform nyomán gyors felemelkedés következik be?

– Ez nagyon fontos kérdés. Ha a klasszikus magyar reformkort és időszakot vesszük, akkor Marx és Engels tanítására kell gondolnunk: arra, hogy mint minden osztálytársadalom, a kapitalizmus is megérik az előző társadalom méhében. A reformkor is megelőzte, megszülte, előkészítette az 1848–1849-es forradalmat és szabadságharcot. A szocialista fejlődés ebben a tekintetben fordítva megy végbe. Itt a forradalom indítja el az új építését. Ezt tudtuk, de azt sokáig nem ismertük fel, vagy nem mertük magunknak bevallani, hogy reformra van szükség ebben a folyamatban, amely tovább viszi a forradalom teremtette átalakulást. Reformok egész sora követi egymást, egész történelmi reformszakasz. Ha mi a hatvanas évek végén vagy legalább a hetvenes évek elején tudatosan és átfogóan vállaljuk ezt, valószínű - bár a történelem a feltételes módot nem ismeri -, hogy világosabb felismerésekkel és nagyobb felkészültséggel tudjuk a negatív nemzetközi folyamatok hatásait ellensúlyozni, az új követelményeknek eleget tenni. Most végre kimondjuk: a magyarországi szocializmust saját eddigi tapasztalataira, de a nemzetközi tanulságokra is építve a kor fejlődésének fő irányaihoz kell kötni.

A mi hazánk kis ország, de legalább két dolgot meg tud oldani. Az egyik, hogy felrázzuk magunkat, felélénkítsük gondolkodásunkat, társadalmi cselekedete-

inket, és a rendelkezésre álló lehetőségeket kihasználjuk. A másik az, hogy ha megváltoztatni nem is tudjuk a környező világot, de tapasztalatokkal tudjuk segíteni. Úgy kell a civilizáció fő áramlataihoz kapcsolódnunk, hogy mi tudjunk választani, ne pedig ránk erőszakoljanak dolgokat. Ehhez okos vezetésre és egy befogadókész, de a szocializmus, a szocialista Magyarország iránt elkötelezett értelmiségre van szükség.

– Foglalkoznak a nemzetközi munkásmozgalomban másutt is ilyen módon ideológiai kérdésekkel?

– Nagyon érdekesek azok a lépések és kísérletek, amelyeket néhány párt már megtett. Megtárgyalta ezt a kérdést a Lengyel Egyesült Munkáspárt, itt nagy erők dolgoztak az ideológiai programon. A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének is volt olyan központi bizottsági ülése, amely ideológiai kérdésekkel foglalkozott, ennek alapján a Horvát Kommunisták Szövetsége szintén megvitatta ezt a témát. A Szovjetunió Kommunista Pártja is foglalkozik a szélesebben elindított reformfolyamat keretében ideológiai kérdésekkel. Érdekes kísérletnek tartom a Német Szocialista Egységpárt és a Német Szociáldemokrata Párt tudósai által összeállított ideológiai és együttműködési dokumentumot, amelyben annak lehetőségét kutatták: hogyan működjenek együtt racionálisan az életben maradásért, és az ideológiai szembenállás kérdését úgy vitassák meg, hogy ne konfliktus legyen belőle, hanem vita. Ez utóbbi ne aláássa az együttműködést, amely az emberiség fennmaradásához szükséges, hanem inkább alátámassza, de ne tagadja el az ideológiai ellentéteket sem. Napjainkban Európában nincs másra nagyobb szükség, mint az együttműködésre, a konstruktív vitára.

– A mi pártunkon belül talán azért sincs elég ideológiai magabiztosság, mert a párttagság hozzászokott, hogy a neki nem tetsző véleményekkel nem kellett vitatkoznia, hanem hatalmi helyzetből kezelhette azokat.

Vagyis a marxista pozíciókat gyengítette az a körülmény, hogy elkényelmesedett a gondolkodásmódunk.

– Most elsősorban vitatkozni kell. Gyakran ma is, ha a mienktől eltérő, különös vagy kényelmetlen vélemény jelenik meg a tömegkommunikációban, az első reflex az az ingerült kérdés, „hogyan jelenhetett meg?". Tehát nem az az első reagálás, hogy válaszolni kell rá, és ki a legalkalmasabb erre.

Márpedig az adminisztratív eszközök nem helyettesíthetik az ideológiai vitát, az érveket.

– Vannak nekünk értékes elméleti kutatásaink, amelyekre bizton tud támaszkodni a gondolkodó vagy vitára kész párttag vagy bárki, aki az ideológiai harcban részt kíván venni?

– Vannak, és műhelyekbe szükséges őket tömöríteni. Szerintem a politikai intézményrendszer reformjáról a mi kutatóink tudnak annyit vagy többet, mint azok, akik népszerűségtől övezve, felelősség nélkül hirdetnek, állíthatnak fel tételeket. A szocializmus sorsával foglalkozó tudósok ezt csak azzal a felelősséggel tehetik, hogy holnap meg kell kísérelni a javaslatok megvalósítását. Fölösleges kötöttségek persze vannak. Még azt sem mondtuk ki, hogy munkabizottságok dolgoznak a politikai intézményrendszer fejlesztésének kimunkálásán. El kell ezt mondani, sőt meg kell nevezni, kik állnak e bizottságok élén.

Az első és legfontosabb kérdéscsoport – nem is egy bizottság foglalkozik vele – maga a párt. Itt külön kell tanulmányozni a demokratikus centralizmust, a párt működési elveit, munkastílusát, információs mechanizmusát, más intézményekkel való kapcsolatát, a kormány funkcióit. De ez utóbbival kapcsolatban csak a kereteket kell felvázolni, a kormány maga dolgozza ki ezen belül saját működésének elveit. Szükséges, hogy a társadalmi szervezetekkel és az úgynevezett spontán mozgásokkal, elsősorban az egyesületekkel is foglalkozzunk. Ki gondolta volna, hogy tavaly ilyenkor még csak 3-4 ezer egyesület volt, és most 7 ezer

működik. Ez nem baj, sőt ha csak eggyel nőtt volna a számuk, az sem lenne rossz. A munkálatok tervét nyilvánossá kell tenni, mert fel kell dolgozni azokat a javaslatokat, amelyekben jó elképzelések vannak, amelyek a mi értékeink fejlesztését segítik.

– A Központi Bizottság megvitatta a beterjesztett állásfoglalás tervezetét és az ön szóbeli kiegészítését. Hogyan kerülnek be a párt életébe, a közgondolkodásba az elhangzottak?

– A párt vezető testülete nagyon helyesen úgy döntött, hogy a vita alapján a pártszervek és a párttagság elé terjeszti az állásfoglalás-tervezetet, s a kibontakozó széles körű eszmecsere alapján születik majd meg az MSZMP állásfoglalása az ideológiai kérdésekről. Úgy gondolom, hogy ez helyes és szükséges lépés mind a párt, mind a társadalom fejlődése szempontjából.

– Köszönjük az interjút.

BEDE RITA, SCHIFFER PÉTER

Az Est árusítása, 1914

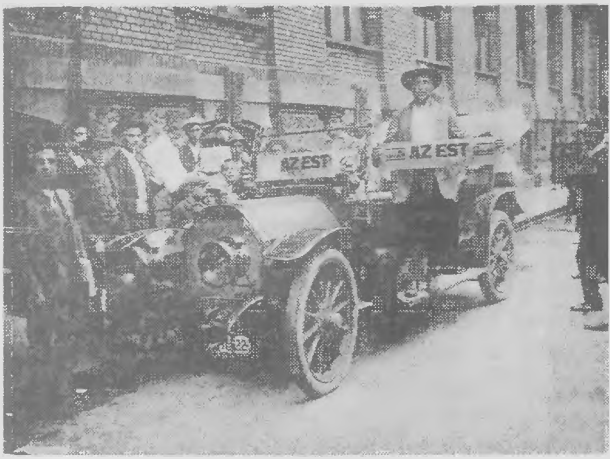

Pál Lénárd

AZ OKTÓBERI FORRADALOM ÉS AZ ÁTALAKÍTÁS

Hagyományainknak megfelelően ez évben is novemberben rendeztük meg a politikai könyvnapokat. Napjainkban ennek kiemelkedő jelentősége van, mivel most köszöntjük *a nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulóját.* Ez az egybeesés arra késztet, hogy szóljak a hetven évvel ezelőtt bekövetkezett korszakos jelentőségű eseményről.

Az októberi forradalom győzelme a világtörténelem sodró forgatagában olyan visszafordíthatatlan átalakulást eredményezett, amely az emberiség sorsának, a XX. századi haladás ügyének meghatározó és állandóan ható tényezőjévé vált. Az elmúlt hetven év meggyőzően bizonyította, hogy a nagy októberi szocialista forradalom *a társadalmi fejlődés új korszakát nyitotta meg.* Az elnyomorító kizsákmányolás, az ebből eredő megalázó igazságtalanság alapjainak szétzúzásával, a szabadság és a társadalmi egyenlőség korábban ismeretlen fokának kivívásával, a munkásosztály történelmi ügyének diadalra vitelével az egyetemes haladás és a szocializmus olyan messzire sugárzó távlatait teremtette meg, amelyek azóta is utat mutatnak a földkerekség valamennyi progresszív mozgalmának, a szebb, jobb és igazságosabb élet feltételeinek megteremtéséért harcba indulóknak.

Az ember szüntelenül jobbra törő prométheuszi lényegét fejezi ki a világ első szocialista országát építő szovjet nép áldozatos küzdelme a hatalom társadalmi és anyagi alapjainak létrehozásáért. Az elmúlt 70 év bizonyította, hogy a nagy októberi szocialista forradalom történelmi eseményei nem véletlenszerűek, nem csupán az egyedi körülmények kivételszerű összjátékaként alakultak, hanem bennük a történelmi, társadalmi fejlődés *Lenin* által felismert törvényszerűségei fejeződtek ki. Éppen ezen a helyen és ebből az alkalomból szeretném hangsúlyozni, hogy Lenin volt az, aki megkérdőjelezte az akkoriban uralkodó marxista tételt, amely szerint csak az iparilag fejlett országok legszervezettebb osztagai léphetnek elsőnek a szocialista forradalom útjára. Világosan látta, hogy a fejletlen gazdasági termelőerők diszharmóniája nem teszi szükségszerűen irreálissá a szocialista forradalmat, sőt a világforradalomra való várakozás nem egyéb, mint a tényleges forradalomról való lemondás. A forradalom lehetőségének és szükségességének felismerése együtt járt az úgynevezett átmeneti szakasz fontosságának hangsúlyozásával, amelynek feladatai között szerepelt: a szocialista társadalom anyagi alapjainak létrehozása, a politikai intézményrendszer kiépítése, a szocialista demokratizmus és az ettől elválaszthatatlan politikai kultúra kimunkálása. Ennek az átmeneti szakasznak számos fontos feladata, különösen a szocialista demokratizmus kifejlesztése Lenin halála után háttérbe szorult, és ez együtt járt ellentmondásokkal, megtorpanásokkal, torzulásokkal. Azonban mi sem bizonyítja jobban a nagy októberi forradalom történelmi igazságát, mint az, hogy ha megkésve is, de kibontakozott az a felismerés, amely *a szocializmus történelmi küldetésének* megvalósítását az értékteremtő munka hatékonyságának fokozásában, a demokratizmus fejlesztésében, az alkotó erők felszabadításában, a társadalom egészének átfogó megújításában látja.

A Szovjetunióban folyó *átalakítás* az októberi forradalom igazi folytatása. Az a követelés, hogy több demokráciát, több szocializmust, társadalmi igazságot és humanizmust, a tömegek véleményét fejezi ki, és egyre szélesebb körben talál támogatásra. Csalatkozniuk kell tehát azoknak, akik úgy vélik, hogy a szocializmus felélte belső tartalékait, kimerítette lehetőségeit, akik azt hangoztatják, hogy az átmeneti torzulásokkal együtt elvesztette távlatait. Igaz, a fejlődés útja időveszteséggel járó kitérőket tartalmazott, de most éppen a 70. évforduló alkalmából határozottan állíthatjuk, hogy a szocializmusnak van átgondolt stratégiai érvényű válasza az emberiség jelenlegi nagy kérdéseire, van programja a konkrét cselekvésre.

Napjainkban, amikor a nemzetközi feszültségek hullámmozgása hol aggodalommal, hol reménységgel, időnként pedig fokozódó nyugtalansággal tölti el Földünk valamennyi felelősen gondolkodó emberét, nagy nyomatékkal kell emlékeztetnünk arra, hogy a Szovjetunió következetesen vállalja a nagy októberi forradalom örökségét, *a béke állhatatos védelmezését.* A szüntelenül megújuló tárgyalási készség, a bőséggel sorjázó javaslatok, a nukleáris fegyverektől mentes világ megteremtésének állhatatos szorgalmazása meggyőzhette a világ népeit arról, hogy a szocializmusnak lényege a népek közötti béke akarása. Ajtmatov, a híres szovjet író szavait idézve, a mai világban egyfajta „planetáris tudatra", vagyis az egész emberi nem sorsáért, holnapjáért felelősséget érző magatartásra van szükség. A Szovjetunió és a szocialista országok ennek a tudatnak, ennek a felelősségérzetnek megfelelően cselekednek.

Október igazsága, az elmúlt 70 év számtalan tapasztalata egyetemes tanulságokat kínál, ezeket azonban valamennyi szocialista országnak a maga történelmi hagyományaihoz, sajátosságaihoz szabottan kell – mégpedig alkotó módon – felhasználnia. A szocialista társadalom ereje, életképessége abból táplálkozik, hogy össze tudja kapcsolni saját országa nemzeti

sajátosságait és erényeit, múltbeli eredményeit és történelmi tapasztalatait a fejlődés nemzetközi érvényű, szocialista elveivel.

●●●

Azt hiszem, hogy a politikai könyvnapok megnyitásán indokolt szólni *az ideológiai és a politikai műveltség* fontosságáról. Az elmúlt évtizedekben mélyreható minőségi változások következtek be a termelőerőkben és a termelési viszonyokban, a nemzetközi kapcsolatokban, a katonai szembenállás jellegében; előtérbe kerültek a globális problémák; érzékenyebbé és sérülékenyebbé vált a világ. Mindezek hatására a korábbiaktól gyökeresen eltérő értékek alakultak ki, új kapcsolati formák, irányítási módszerek terjedtek el a társadalomban és a gazdaságban, az élet szinte minden területén. Az átalakuló világban eligazodni, a változó feltételek mellett felmerülő újabb és újabb kérdésekre – akár csak megközelítően is – helyes válaszokat adni egyre inkább nem egy szűk réteg feladata, hanem a társadalom alakításáért felelősséget érző emberek – párttagok és pártonkívüliek – széles körének kötelessége. Sokáig, talán túl sokáig vélekedtünk úgy, elég azt csinálni, amit eddig, csak jobban, lendületesebben, határozottabban. Az elmúlt évek halmozódó feszültségei azonban azt mutatják, hogy nehézségeinket új módon kell kezelni. Ehhez szaktudásra, politikai műveltségre és kulturáltságra, bátor gondolkodásra, a konfliktusok vállalására és főként a jó ügyek érdekében határozott és következetes cselekvésre van szükség.

Nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy elég a célok kitűzése, a feladatok megfogalmazása vagy újrafogalmazása, és máris elkezdődik a társadalmi felzárkózás, mindenki egyetért céljainkkal. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a változások beindítása érveken alapuló meggyőzést, a különböző elképzelések közötti állandó egyeztetést, *demokratizmust és*

határozottságot, de mindenekelőtt az eddiginél *jobb munkát* követel. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy ezek a követelmények varázsütésre nem teremthetők meg. Az igazi mozgatóerő az emberekben magukban van, és ezért nem felesleges ismételten hangsúlyozni azt a már közhelynek számító igazságot, hogy a társadalmi, gazdasági kibontakozásban végső soron a legfontosabb tényező az *ember* maga: tudásával, lelkesedésével, hitével és elkötelezettségével. Más szóval az emberi tényező minősége az, ami döntően meghatározza továbbfejlődésünk mozgásterét. Ezt az állítást ma már kevesen vonják kétségbe, ennek ellenére fennáll a veszélye annak, hogy puszta szólammá válik, ha elmarad a cselekvés.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága az általános megújulás objektív szükségességéből kiindulva dolgozta ki és fogadta el ez év júliusában *a társadalmi, gazdasági kibontakozás programját,* amire alapozva megszületett a *kormány munkaprogramja,* amit az Országgyűlés jóváhagyott. Ez a munkaprogram tartalmazza azokat a halaszthatatlan teendőket és feladatokat, amelyek következetes és késedelem nélküli végrehajtása fordulatot eredményezhet gazdasági fejlődésünkben. Világosan látnunk kell, hogy a társadalmi, gazdasági megújulásban, a kormány munkaprogramjának végrehajtásában kiemelkedő szerepe van az emberi tényező fejlesztésének és a hatékonyabb hasznosítását biztosító feltételek megteremtésének. Ez szükségessé teszi, hogy minden szinten és minden szervezetben tudatosítsuk az emberi tényező megváltozott és megnövekedett szerepét.

Sokan és sokszor hangsúlyozzák, azért kell az *emberi tényező jobb hasznosítására* törekedni, mert működtetéséhez nem szükségesek jelentős anyagi eszközök. Hozzáteszik, az emberi erőforrás az az erőforrás, amelynek bőviben vagyunk, s amelynek működtetéséhez nincs szükség olyan javakra, amelyek hiányoznak. Ez a megközelítés leegyszerűsítő és tartalmilag hibás is. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az

emberi erőforrás eredményes hasznosítása sohasem választható el a termelés anyagi tényezőitől. A kettő között szoros kapcsolat van, és ezért összehangolt fejlesztésükre kell törekedni. Az elmúlt években sok magyar vállalat döbbent meg, amikor szembetalálkozott azzal a véleménnyel, hogy hiába fordítanak nagy összegeket beruházásokra, hiába vásárolják meg a legkorszerűbb technológiát, ha ugyanakkor konzerválják alacsony munkakultúrájukat, elmaradott szervezetüket, nem célra irányuló ösztönzési rendszerüket, s főként, ha nem tudják megújítani az elavult elvekre, idejétmúlt módszerekre épülő munkastílusukat. Az emberi tényező valóban az értéktermelési folyamat meghatározó eleme, azonban csak a *termelés anyagi tényezőivel együtt,* szoros és harmonikus kölcsönhatásban. Ha fejlett technológiát megtestesítő termelőberendezéseken alacsony szakképzettségű, műveltségben elmaradott emberek dolgoznak, vagy ha magas szakképzettségű munkások dolgoznak elavult gépeken, rossz szervezettséggel, rossz munkakörülmények között, az eredmény mind a két esetben azonos: a termelés hatékonysága romlik, a munka nem eredményt, hanem veszteséget hoz.

Be kell vallanunk, a valóságban még keveset tettünk a humán erőforrás sokoldalú hasznosítása érdekében. Ezen a területen is tetten érhető társadalmunknak az a hibája, hogy gyakran a szavak helyettesítik a tettet. Ha valamit kijelentünk és célként megfogalmazunk, tudnunk kell, hogy ennek elfogadtatásáért kitartó meggyőző munkát kell végeznünk, és megvalósításáért, vállalva az összetűzéseket is, *cselekednünk kell.* A társadalom különböző rétegeiben természetes módon kialakul egyfajta szemlélet és értékrend, hogy mit érdemes és mit nem érdemes csinálni. Ez a szemlélet és *értékrend* hol segíti, hol akadályozza az emberi tényezőben rejlő lehetőségek hasznosítását. Ezt a szemléletet a tudat formálásával és megfelelő érdekviszonyok létrehozásával állandóan alakítani szükséges. De nem elég a helyes célok megfogalmazása,

olyan társadalmi közegre van szükség, amely felszabadítja az emberekben a tettvágyat, és amely ösztönöz az önálló cselekvésre.

Figyelembe kell vennünk, hogy olyan nemzedékek nőttek fel, amelyeknek tagjai meg vannak győződve a maguk politikai illetékességéről, nagy tudással, nemzetközi kitekintéssel rendelkeznek, és nemcsak a határozatok végrehajtásában, hanem maguknak a döntéseknek a meghozatalában is részt kívánnak venni. A részvétel lehetősége a humán erőforrás mozgósításának, hasznosításának fontos tényezője. Szükség van társadalmi intézményrendszerünkben olyan reformokra, amelyek érdemessé, belső szükségletté teszik a részvétel igénylését. Az emberi tényezőben rejlő tartalékok sokoldalú feltárása csak olyan *társadalmi közegben* lehetséges, amelyben az alternatívákban való gondolkodás, a különböző megközelítési módszerek alkalmazása, valamennyi számba vehető feltétel gondos mérlegelése, egyszóval a fejlett politikai kultúra igenlése általánossá válik.

Szoros összefüggés van a társadalmi, gazdasági megújulás és a rendelkezésre álló szellemi potenciál fejlettsége között. Gyakran büszkélkedünk azzal, hogy a magyar szellemi potenciál nemzetközileg kiemelkedő. Most azonban inkább arra kell figyelmünket irányítanunk, hogy a szellemi alkotó munka sajnálatos értékvesztése következtében olyan folyamatok erősödtek fel nálunk, amelyek jelentősen gyengíthetik szellemi potenciálunkat. Mindenekelőtt arra gondolok, hogy hazánkban a 18–24 éves korú fiataloknak mindössze 9–10 százaléka tanul egyetemeken és főiskolákon. Ez az arány nemcsak nemzetközi összehasonlításban rendkívül alacsony, hanem a mi viszonyaink között is aggasztóan kicsiny, és arra hívja fel a figyelmet, hogy az ezredforduló felé haladva a tudományos-műszaki haladás követelményeinek megfelelő termelő tevékenységhez, a magas színvonalú szolgáltatásokhoz, de az értékekben gazdag, kulturált életvitel megvalósításához sem lesz meg *a szükséges szellemi háttér*.

Szeretném megjegyezni, hogy számos országban ma már a fiatalok nemcsak azzal a céllal végzik el az egyetemet, hogy irodai alkalmazottak, fehérköpenyes értelmiségiek legyenek, hanem azért is, hogy nagyobb képzettségre, műveltségre tegyenek szert, mert a munka jellegének megváltozása egyre inkább a fizikai és a szellemi munka összefonódását eredményezi. De *nemcsak ökonomista megfontolásokból* van szükség a szellemi potenciál növelésére, hanem a társadalom egészének fejlődése, politikai kulturáltságának növelése és az egyes emberek teljesebb, több örömöt adó életvitelének megvalósításához is. Úgy vélem, hogy a mostani, gondokkal teli időszakban nagy figyelmet kell fordítanunk az oktatás, a képzés és továbbképzés fejlesztésére. Meg kell teremtenünk annak feltételeit, hogy a kilencvenes évek első felében jelentősen megnövekedjen az egyetemeken és főiskolákon tanulók részaránya. A szellemi munka, a tudás, a hozzáértés tekintélyének helyreállításához minden területen minőségi változásokra van szükség.

●●●

Úgy vélem, hogy a politikai könyvnapok megnyitóján szólnom kell *a könyvek, az olvasás társadalmi szerepéről.* A könyv, az okosan érvelő politikai írás az emberi tényező minőségének fejlesztésében semmivel sem pótolható, különleges szerepet tölt be. Világjelenség, hogy az emberek ma kevesebbet olvasnak, az információ közvetítésének auditív és vizuális módszerei: a rádió és a televízió háttérbe szorítják a könyvolvasást.

Ennek a folyamatnak objektív hatásait nem vitatva, szükségesnek tartom, hogy az iskola és a társadalom az eddiginél fokozottabb figyelmet fordítson az olvasás élményének megszerettetésére. Hiszen csupán csak az első pillanatban és a legegyszerűbb formájában tekinthető az olvasás puszta információ-befogadásnak. Az olvasás nemcsak befogadás – és többek között ez az, ami megkülönbözteti a vizuális információ-

szerzéstől –, hanem bizonyos értelemben munka is, amely működteti és fejleszti a rációt, átélés is, amely bánattal és örömmel teli emóciókat vált ki. Nyelvművelés is, amely fejleszti a készséget a szép beszédre, egyszóval: az élményszerzésnek olyan formája, amely további aktivitásra ösztönöz, amely kibontakoztatja a szellem képességeit. Szükség van arra, hogy társadalmi, politikai összefogás alakuljon ki az olvasási kultúra fokozatos elsorvadásának megakadályozására.

A politikai könyvek jelentős befolyást gyakorolhatnak az emberek tudati állapotára, nagy szerepük lehet a politikai gondolkodás fejlesztésében, különösen, ha sikerül meggyőzően érvelő, a leegyszerűsítéseket elkerülő, továbbgondolkodásra ösztönző, szép stílusú könyveket közreadni.

Ezen a könyvnapon is sok értékes könyv kerül bemutatásra. Külön is szeretném felhívni a figyelmet *Kádár János* elvtárs könyvére, amely az 1956 és 1958 között megjelent írásait és beszédeit tartalmazza. Ez a könyv annak a történelmi időszaknak mély megértését segíti elő, amely a szocializmus megvédésének és megújítása elkezdésének küzdelmekkel teli, és soha el nem feledhető tanulságokkal járó korszaka volt. Ugyancsak nagy öröm számunkra, hogy ezen a politikai könyvnapon jelent meg *Mihail Gorbacsov* elvtársnak *„Az átalakításról"* című könyve, amelynek a magyar olvasókhoz szóló, számos tanulságot megfogalmazó előszavát is ő írta. A magyar–szovjet kapcsolatokról például a következőt állapítja meg: „Nincs okunk rá, hogy elégedetlenek legyünk azzal, ahogyan kapcsolataink alakulnak. Tiszta horizontok vannak előttünk." Befejező soraiban sikert kíván a magyar dolgozó népnek ahhoz, hogy megvalósítsa a szocializmus megszilárdításának és fejlesztésének terveit magyar földön.

Ma a hazai politikai könyvkiadás *gazdag választékot* kínál. Lehetővé teszi, hogy olyan könyvek is megjelenjenek, amelyek nem a marxista gondolkodás termékei, de figyelemre méltó tényeket, összefüggéseket tár-

nak fel a gazdaság, a kultúra, a szociálpolitika különböző folyamatairól.

Meggyőződésem, hogy ez helyes, de kívánatos, hogy sokkal több kritikai hangvételű írás jelenjen meg. Az állandó átalakulásban levő társadalmi viszonyok elemzése szükségszerűen különböző, egymással ellentétes következtetésekre, megállapításokra vezethet. Rövid írásokban gyakran nehéz megalapozottan kifejteni az érveket és ellenérveket. Segítené a tisztánlátást, és közvetve hozzájárulhatna a konkrét döntések megalapozásához is, ha a *politikai irodalomban felerősödne* a nézetek tisztázását szolgáló, kritikai művek száma. Szükséges a bátor elméleti kezdeményezéseket támogatni. Társadalmunkban a változások sokkal gyorsabbak, semhogy azokat elméleti megalapozással lehetne előkészíteni. Mégis, vállalva a tévedés kockázatát is, mind a végbement változások, mind pedig a várható trendek elméleti összefüggéseinek feltárására az eddiginél jóval nagyobb figyelmet kell fordítani. Az ideológiának, amely tulajdonképpen a társadalmi lét tükröződése az emberek tudatában, ezekre a feltáró, elméleti munkákra nagy szüksége van.

Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar politikai könyvkiadás felkarolja a jobbítást szolgáló kezdeményezéseket, támogatja a megújulást segítő gondolkodást, és egész tevékenységével hozzájárul a hazai politikai kulturáltság színvonalának emeléséhez.

(Elhangzott a politikai könyvnapok megnyitóján, 1987. november 2-án Százhalombattán.)

Lukács János

GONDOLATOK A PÁRTTAGSÁGI KÖNYVEK CSERÉJÉHEZ

A tagkönyvcserével összefüggő politikai munka legfontosabb része zajlik ezekben a hónapokban: a párttagokkal folyó beszélgetések sorozata. Soraink rendezése, a párt és a párttagság mozgósítása kapcsolódik ezekhez az eszmecserékhez. Hogy ennek mi lesz a végeredménye, a politikai haszna, az is most dől el.

A Központi Bizottság 1987. június 23-i határozata megfogalmazta, hogy „A tagkönyvcsere segítse elő a társadalmi, gazdasági és kulturális élet minden területén a XIII. kongresszuson kitűzött céloknak, a párt politikájának a megvalósítását, tömegkapcsolatainak az elmélyítését. Mozgósítson a soron lévő feladatoknak, a Központi Bizottság gazdasági-társadalmi kibontakozási programjának a végrehajtására. Járuljon hozzá az eszmei-politikai, szervezeti és cselekvési egység megújításához, erősítse a pártdemokráciát, a nyílt közösségi légkört, a kritikai és önkritikai szellemet, a pártszervezetek önállóságát és felelősségét."

A Központi Bizottság követelményeit figyelembe véve határozott célunk, közös felelősségünk a társadalmi-gazdasági fejlődés új szakaszát jelző, gyötrelmekkel is együtt járó változások időszakában a párt egységének, akcióképességének megőrzése, erősítése. Az érte végzett munkálkodásunk feltételezi, igényli

helyzetünk, feladataink végiggondolását az egész pártban, viszonyaink, jogaink, kötelességeink és a párttagsággal járó felelősségünk tisztázását. A pártélet e fontos eseményéhez szeretnék kapcsolódni az itt vázolt néhány gondolattal is.

★★★

A tagkönyvcsere szervezetileg pártügy. 1988 végén lejár a jelenlegi párttagsági könyvek érvényességi ideje, ezért azokat ki kell cserélni. Tartalmi feladatára gondolva azonban nem tekinthető kizárólag a párt belügyének, hiszen szorosan kapcsolódik a szocialista építőmunka napirenden lévő problémáinak megoldásához, a szocializmus értékeinek gyarapításához. Így társadalmunk egészét érinti. Ezért ebben az időszakban sem hanyagolhatjuk el a szélesebb körben is folytatott dialógusokat, a napi politikai munkát a dolgozó emberek, a lakosság körében. Ellenkezőleg: úgy juthatunk el a kitűzött célunkhoz, politikánk megvalósításához, a párt vezető szerepének érvényesítéséhez, ha a valóságból kiindulva, aktívan politizálva, példamutatással is mozgósítva, a pártonkívüliek hangulatát, véleményét ismerve velük együtt cselekszünk.

★★★

Sok munka vár ránk, noha feladataink sora nem most kezdődik el. Tennivalóink mind eredményeinket, mind fogyatékosságainkat tekintve nem előzmények nélküliek. Pártunk Központi Bizottságának 1986. novemberi határozata és 1987. július 2-i állásfoglalása kijelölte ezeket, amikor elemezte a kialakult helyzetet, annak a belső és külső körülményekben megjelölhető okait, a vezető szervek felelősségét, a tennivalókat – kidolgozta a gazdasági-társadalmi kibontakozás programját. Ma a kommunisták megítélésének alapvető mércéje az e programhoz való konkrét viszonyuk.

Fejlődésünk lehetőségei, fő irányai kirajzolódtak.

Az elmúlt hónapok politikai munkájának, az őszi parlamenti ülés vitájának és felelős döntéseinek következtében ezek jórészt ismertté váltak. Most az a legfontosabb, hogy a teendőkben – a fő irányokban és a helyi feladatokban – kialakuljon és megmaradjon a szemléleti-cselekvési egység, és aszerint folyjék a munka. A kormány munkaprogramja csak akkor válik igazán nemzeti programmá, ha mind többen magunkénak valljuk, és következetesen dolgozunk érte.

Gyakran kérdezik, mi a garanciája elhatározásaink megvalósulásának. Több mindent megjelölhetünk. Legfőképpen azt, hogy a változások garanciáját maga a helyzet s a belőle születő felismerés jelenti, amely nem tűri a további bizonytalanságot, nem viseli el az intézkedések, a döntések elodázását. Biztosíték az is, ha a Központi Bizottság 1987. novemberi ülésének szellemében politikailag, különösen ideológiailag jobban felkészülünk a változásra, politikai hatásainak kezelésére. Társadalmi életünk egyik ellentmondása, hogy miközben – többségi akarattal – kedvező változásokat akarunk elérni az ország helyzetében, az emberek anyagi, szellemi viszonyaiban, sokan félnek a lehetséges következményektől, a hozzá vezető úttól. Több eset példázta már, hogy éppen ezért nehezen fogadják be a változásokat, vagy éppen ellenállást is tanúsítanak a konkrét intézkedésekkel, lépésekkel szemben. Pedig a dolgok logikája éppen abban van, hogy csupán óhajok által a változások nem következnek be. Intézkedésekkel, a demokrácia követelményeit szem előtt tartva, szinte ki kell kényszeríteni azokat. Nekünk magunknak, a szocializmus kommunista és párton kívüli híveinek is sok mindenben változnunk kell. Ha változtatni akarunk, nem maradhatunk meg csak az elvek hangsúlyozásánál, nem elégedhetünk meg az általános egyetértéssel, el kell jutnunk a konkrét megvalósításig, a végrehajtásig minden területen.

Garancia az is, ha nem várakozunk. Ha a válaszokat, a határozatokat, a tetteket nemcsak mástól vár-

juk. A várakozás, a felfelé mutogatás vagy a következetesen másról beszélés különösen veszélyes, mivel elfogadott, reális programunk megvalósítását hátráltatja. Nem mozgósít, nem a stabilitást, a cselekvést szolgálja, hanem elnyújtja a bizonytalankodást, leszereli a tenniakarást. A helyes álláspont, a konstruktív magatartás ma abban jelölhető meg, hogy az adott körülményeket, követelményeket szem előtt tartva a legtöbbet nyújtsuk, a legjobb munkát, a legjobb teljesítményt produkáljuk ott, ahol dolgozunk. A jobb munka esetleges akadályainak eltávolításáért pedig tegyünk, küzdjünk – ha kell, személyes kockázatot is vállalva.

Miként a kialakult helyzetért, a kibontakozásért sem azonos a vezetők és a végrehajtók felelőssége. A politika, a döntések helyessége, végrehajthatósága a döntő láncszem a folyamatban. Enélkül nem lehet tartós eredményeket elérni. De a döntések végrehajtása nélkül sem: mindenkinek, minden párttagnak van a köz ügyeiért, saját munkájáért másra át nem ruházható felelőssége. A jelenlegi helyzet más megvilágításba helyezi az elemzés és a cselekvés, a jelzések és a tettek viszonyát. A hangsúlyt a korábbiaktól eltérően ma a cselekvésre, a tettekre kell helyeznünk.

★★★

A Központi Bizottság júliusi határozata, a kibontakozási program fontos és hosszú távra szóló pártdokumentum. A megújulásért folytatott munkát azonban ezzel a Központi Bizottság maga sem tekinti befejezettnek. Az időszerű ideológiai kérdésekről a közelmúltban tartott ülése eligazodást, segítséget, útmutatást ad a társadalmi építőmunka felgyülemlett tapasztalatainak kezeléséhez, szocializmusértelmezésünk – szocializmusképünk – reális alapokra helyezéséhez. A közeljövőben „A párt vezető szerepének érvényesülése a társadalomban, a politikai intézményrendszer működési mechanizmusa és korszerűsítése" témakörét

fogja megvitatni a Központi Bizottság. Az említettek nagy horderejű témák, szorosan kapcsolódnak a stabilizációhoz, a kibontakozáshoz, a megújuláshoz. Mindezek a párt által kezdeményezett és irányított reformfolyamat újabb jelentős állomásai.

Most, a beszélgetéseken sok szó esik a reformról is. Ez helyes: van tisztáznivaló a reform fogalmát, a reformhoz való viszonyunkat illetően. A Magyar Szocialista Munkáspárt szinte megalakulásakor elkötelezte magát a reformok mellett, ezt tekintette és tekinti ma is a szocializmus fejlődési útjának, a társadalmi ellentmondások megoldása eszközének. A szocializmus normális fejlődésének útja ez, valahányszor a társadalmi élet egy-egy átfogó területének mélyreható változtatása szükséges. Tehát nem önmagáért van, eszköz a szocializmus, a társadalmi fejlődés kérdéseinek eredményesebb megoldásához. Pártunk felismerte: reformlépéseinket minden területre kiterjedően, egymással is összehangolva kell megtennünk. Ebben a folyamatban most döntő láncszem a gazdaság megújítása. Ez sem mehet végbe azonban anélkül, hogy meg ne változzék, meg ne újuljon a gazdaságon kívüli, de vele szoros kapcsolatban álló intézmények: a párt, az állami, a társadalmi szervek, az oktatási, tudományos, kulturális területek tevékenysége, munkamódszere is. Más oldalról közelítve: a párt vezető szerepe érvényesülésének és a politikai intézményrendszer működésének vizsgálata a gazdaságon túlmutat, de a gazdaság sem nélkülözheti a társadalmi reformot. A politikai hatalom jellege, működési formája az össznépi hatalom, az önigazgatás irányába fejlődik. Ennek kell kifejeződnie a politikai intézményrendszerben, amelyben a hatalom gyakorlása a párt vezetésével, a szocialista demokrácia kiteljesedésével, a társadalom különböző közösségeivel együttműködve, elhatároltabb munkamegosztásban történik.

A szélsőséges nézeteket most nem érintve, a párttal kapcsolatos polémiák lényege igazából nem az, hogy irányítson-e a párt vagy sem, ott legyen-e a gazdaság-

ban, a kultúrában, a tudományban és más területen vagy sem, meghatározza-e vagy sem az állami szervek munkájának politikai irányát. A kérdés az, hogy miként, hogyan irányítson. A helyzet, a tapasztalatok arra utalnak, hogy szükség van a pártban is változtatásokra mind a felfogásban, mind a hatalom gyakorlásának módjában, a munkastílusban, a munkamódszerekben. De ugyanez a feladat – az összehangoltság követelményeként – a törvényhozásban, a kormányzati munkában, a népfront, a szakszervezet, a KISZ tevékenységében, a politikai intézményrendszer minden más és bővülő (például egyesületek) területén. Törekvésünk világos. A reformlépésekkel eredményesebb szocializmust, több demokráciát, hatékonyabb gazdaságot, pártot, kormányt, szakszervezetet, népfrontot, KISZ-t akarunk.

A reform közvetlen hatása sokszor olyan, mintha az okozná a konfliktusokat, a feszültségeket. Ezeket a nehézségeket természetesen vállalnunk kell, nem térhetünk ki előlük. Tudnunk kell viszont, hogy a reformnak nem célja konfliktusok létrehozása, legfeljebb következménye, hogy felszínre kerül és így megoldható az érdekütközés és a belőle eredő konfliktus. Ha időben, megfelelő ütemben és mértékben foglalkozunk a reform folyamataival, ha helyesen mérlegeljük az objektív társadalmi feltételeket, akkor éppen elkerülhetjük a mélyebb ellentmondások kialakulását, a működési zavarokat.

★★★

A pártmozgalomban most folyó eszmecsere minden bizonnyal felerősíti és tisztítja a párttal, a pártmunkával kapcsolatos vitákat és nézeteket. A pártmunka középpontjában a gazdaság áll, itt kell rövid távon – a stabilizációs időszakban – fordulatot elérni, a negatív tendenciákat megállítani, gazdasági és termékszerkezetváltással, a vállalkozói magatartás szélesíté-

sével nagyobb hatékonyságot elérni, több forrást teremteni.

Azt mondjuk – a júliusi határozat is erre szólít fel –, hogy a párt vegye jobban kézbe a dolgokat, érvényesítve vezető szerepét. Nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy a feladatot mások kezéből kivegyük vagy átvállaljuk. A vezető szerep nem magától adódó dolog, érvényesülésének forrása a helyes politika, elfogadottságának, visszaigazoltságának mércéje az eredmény, a siker.

A pártszervezeteknek ebből adódóan az a feladatuk, hogy a politikát következetesen – eszmei-politikai eszközökkel – érvényesítsék. Nagyobb szerepet kell tehát kapnia a meggyőzésnek, a politika melletti kiállásnak, a személyes példamutatásnak, a beszámoltatásnak, a munka jó személyi feltételei biztosításának, más szóval a kádermunkának. Tapasztalhatjuk, hogy megnőtt az emberi tényező, mindenekelőtt a vezető, irányító posztokon dolgozók szerepe. A jól kiválasztott – megválasztott – vezető, szót értve a kollektívával, az emberekkel, rövid idő alatt sikeressé tud tenni egy-egy vállalatot, szövetkezetet, intézményt, szebbé, otthonosabbá egy-egy községet, várost.

Gyakrabban és érdemben kell összevetni a helyi gyakorlatot a politikával, a politika követelményeivel és intézkedni kell vagy intézkedéseket kezdeményezni azokban az esetekben, amikor eltérések vannak. Ha az ilyen gyakorlat ütközésekkel jár – és általában jár –, a pártszervezeteknek azt is vállalniuk kell.

A pártszervezetek munkáját alapvetően az minősítse, hogy működési területükön hogyan mennek a dolgok. Amikor a pártszervezetek, a párttagok önértékelést végeznek, amikor az irányító pártszervek véleményt alkotnak, ilyen megközelítésben vizsgálják a munkát. Ezzel nem azt mondjuk, hogy ha jól dolgozik a vállalat vagy az intézmény, akkor jó a pártmunka is. A párt életének megvannak a normái, szigorú a követelményrendszere. Azoktól eltérni nem lehet. De tarthatatlan, ha a pártmunka minősítését belső viszonyai-

ból, nem pedig hatékonyságából. a működési területre, a pártéletre gyakorolt hatásából vezetjük le.

Ma sok jelenséget – a szervezetlenséget, a lazaságot, az alacsony szintű munkakultúrát, a rossz minőséget és egyebeket – bírálnak a pártszervezetek, joggal. Nem nehéz bizonyítani, hogy valóságos problémákról van szó. De azt sem, hogy ahol ilyen negatív jelenségek előfordulnak, ott is van pártszervezet, ott is működnek társadalmi szervezetek, és természetesen van munkahelyi vezetés is. S felelősek az ott kialakult helyzetért.

Akkor járunk el helyesen, ha a kritikus és önkritikus magatartást egyaránt szorgalmazzuk és gyakoroljuk. A Központi Bizottságnak a párttagokhoz küldött levelében olvashatjuk: „A Központi Bizottság felkéri a párttagokat, hogy mondják el véleményüket, tapasztalataikat a politika országos és helyi megvalósításáról, a párt vezető szerepének, egységének erősítéséről, a pártdemokrácia fejlesztéséről, a pártélet tartalmi, szervezeti korszerűsítéséről. Alkotó módon vegyenek részt a további tennivalók meghatározásában, tegyenek javaslatokat a változtatásokra érett kérdésekben, a pártban is fellelhető bürokratikus, adminisztratív vonások csökkentésére, a munkastílus megújítására, a párt mozgalmi jellegének erősítésére, a tisztségviselők és a párttagok elevenebb, személyes kapcsolatára és a bizalomra épülő, az élő szó erejére alapozó módszerekre."

A kritika és az önkritika együttes gyakorlása most igazán időszerű. Nemegyszer lehet tapasztalni, hogy az ilyen tartalmú beszélgetések során jó néhány párttag saját munkájával, pártszervezetével és környezete viszonyaival teljes mértékben elégedett, gondot, problémákat csak más területeken érzékel. Ha előre akarunk jutni – és ezt akarjuk –, dolgainkat konkrétabban és kritikusabban kell kezelnünk mindenütt és minden szinten. Mindenekelőtt saját feladatainkat kell tisztességesen és minél eredményesebben ellátni, s ha ezt megtettük, legyen bíráló szavunk (ha okunk van rá)

mások munkájával kapcsolatban. Tisztában kell lennünk azzal: a legfőbb feladat, a legnagyobb felelősség az irányításra, az irányítókra vár. A hatalommal, a megbízatással nem élni éppen úgy károkat okoz, mint azzal visszaélni.

A pártszervezeteknek ma például a gazdasági ügyekben és a munkahelyi feladatokban nagyobb a hatáskörük és a felelősségük, mint bármikor. Ez irányítási rendszerünkből, a munkahelyi, a gazdasági egységek önállóságából következik. Befolyásolási lehetőségük, ráhatásuk módja összhangban van a helyi vezetés hatáskörével. Ezért minden pártszervezet, de saját posztján minden kommunista is felelős azért, hogy a Központi Bizottság határozatai a helyi döntésekben érvényesüljenek, és a gyakorlatban meg is valósuljanak.

★★★

Az ország vezetése és a társadalom, a pártvezetés és a tagság közötti bizalom erősítése nélkülözhetetlen azon az úton, amelyen járni akarunk. A bizalom erősödésének, a hangulat javulásának jeleit tapasztalhattuk a Központi Bizottság júliusi határozatának, a kormány törekvéseinek, parlamentünk vitájának és döntéseinek fogadtatásakor. De reálisan számolnunk kell azzal, hosszabb távon nem elegendő csak a megfogalmazott szándék: szükség van a pozitív tényekre, az eredményekre is.

Most mindenekelőtt arra a politikai, ideológiai munkára, párbeszédre van szükség, amelyet a párttagsággal, a pártonkívüliekkel egyaránt folytatni akarunk a felelős irányítás, a megalapozott döntések, a párttagság és az állampolgárok beavatottsága érdekében. Ebben a munkában természetesen van mire építenünk. Naponta tapasztaljuk, hogy az emberek többsége nagyra becsüli megtett utunkat, belső viszonyainkat, eredményeinket. Az érzékelhető veszélyek fel is erősítik eredményeink féltését. Számos jelét tapasztaljuk annak, hogy mindez nem bénítja a cselekvést, inkább

nagyobb aktivitásra ösztönöz. De azt is érzékeljük, hogy bővült a szocializmus híveinek táborán belül is a kritikusok és a passzív aggodalmaskodók száma. Ezekben a bírálatokban sok igazság van. Sürgetőbb az igény az embereket valóban foglalkoztató kérdések megnyugtató megválaszolására. Sikeres tettekkel kell felelnünk erre az igényre, hogy a helyes elveket ne csak ismételgessük, hanem a gyakorlatban szerezzünk azoknak érvényt.

Az újabb és újabb feladatokban tehát újból és újból egységre kell jutnunk a pártban, az állami, a társadalmi szervezetekben, az emberek körében. Az egység talaján pedig el kell jutnunk a gyakorlati megvalósításig. Vannak olyanok – az ő hangjukat is lehet hallani –, akiktől távol áll a szocialista eszme, attól idegen nézeteket, magatartásformákat sugallnak, sokszor szocialista köntösbe burkolva és olyanok – ha kevesen is –, akik úgy gondolkodnak: minél rosszabb, annál jobb. Ezekkel természetesen nem érthetünk egyet, vitáznunk kell. A türelem és a meggyőzés eszközével, kellő toleranciával – ami azonban nem jelenthet engedékenységet, belenyugvást, semmittevést. Marxista álláspontunk következetes képviseletével szerezhetünk csak szövetségeseket. A tömegpolitikai munkának, az ideológiai tevékenységnek tehát igen nagy jelentősége van.

Kellenek a további állami törvények, szabályok is, amelyek az úgynevezett fő irányt, a kibontakozást segítik. Ugyanígy a közérzetjavító intézkedések; a társadalmi igazságosság, a törvényesség szigorú érvényesítése. Nálunk törvényes rend van, de azért van igazítani való ezen a téren is. A törvényt, szabályt tisztelő állampolgároknak bántódása nem esik, de akik vétenek ellene, azokat nem mindig sújtja a törvény szigora.

Rövid távon is el lehet érni politikai értékű, bizalmat erősítő eredményeket, ha a politikai, az állami irányítás kiszámíthatóbb, következetesebb. Ha világos, hogy mit támogatunk, mit erősítünk és mi ellen lépünk fel. Ha a társadalmi élet különböző területein

az történik, amit elhatároztunk, és amiben egységre jutottunk. Ha annál nem kisebb, sőt valamelyest nagyobb eredményeket érünk el az ország, a gazdaság, a tudomány, a kultúra helyzetében, a vállalatok, a szövetkezetek, intézmények életében.

A dolgok mikénti alakulása tehát rajtunk, cselekvő embereken is múlik, nagyrészt tőlünk függ. Ez volt eddigi eredményeink forrása, és ez a záloga alapvetően a jövőben is.

★★★

A szocializmus megújulásáért folytatott munka új lendületet vett másutt is: a Szovjetunióban és a többi szocialista országban. Ez a folyamat arról tanúskodik, hogy a szocialista fejlődésnek alapvető feltétele a marxista-leninista párt vezető szerepének érvényesülése. Hazánkban is pártunk valamennyi tagjának feladata és felelőssége, hogy tudatosan, cselekvően vegyen részt a társadalmi építőmunkában, a szocializmus pozícióinak erősítésében, a megújulásban.

Munkások tüntetnek az általános titkos választójogért, 1905

Berecz Frigyes

A SZERKEZETVÁLTÁS TÁRSADALMI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az előttünk álló hatalmas feladatnak, a gazdasági-társadalmi kibontakozásnak legfőbb akadálya a világpiaci igényekhez s a hazánk adottságaihoz rosszul alkalmazkodó gazdasági szerkezet, amelynek átalakítása, korunk követelményeihez való igazítása éppen ezért a fellendülés szinte egyetlen lehetősége.

Az országok gazdasági teljesítményei közt igen nagy aránytalanság mutatkozik. Az eltéréseknek csak a felszínen látható jeleit vizsgálva úgy tűnik, mintha a gazdasági hatékonyság jelentős különbségei az emberi képességek vagy a természeti kincsek egyenlőtlen eloszlásából származnának.

Az elmélyült elemzés kimutatja, hogy a tehetség, a képességek – a történelmi kortól, a nemzethez, osztályhoz tartozástól függetlenül – egyenlően oszlanak meg. Döntően az adott ország társadalmi viszonyaitól, politikai és gazdasági szerkezetétől függ: milyen arányban és mértékben bontakozhatnak ki az emberi adottságok; miként összegeződhet kisebb-nagyobb csoportok munkája az egész nemzet közös teljesítményévé. Az emberi cselekvés és a ráható társadalmi tudat, illetve a gazdasági szerkezet között kölcsönhatás van, a felépült szerkezet minősége visszahat az építők munkájának színvonalára. Ugyanis ha a fejlesztés stratégiája helyes, s az átalakítás jó irányban halad, akkor

a megváltozó szerkezet még jobbá teszi a további munka feltételeit. Így történelmi távlatban a szerkezetváltás folytonossá válhat és felgyorsulhat; ellenkező esetben lefékeződhet, megtorpanhat.

Továbbá tényekkel bizonyítható az is, hogy a természeti erőforrások bősége sem teremt automatikusan gazdasági jólétet. Éppen a szerkezet alkalmatlansága akadályozhatja meg, hogy kibontakozzék a fejlődés, ami nélkül a természeti kincsek hosszú időn át kihasználatlanok maradhatnak. Ezzel szemben számos olyan ország van, amely természeti erőforrásokban ugyan szegény, de ennek ellenére eredményes tudományos kutatással, műszaki fejlesztéssel, jó munkaszervezéssel, célratörő hatékony gazdálkodással – tehát az emberi tényezők összehangolt érvényesítésével – kiváló gazdasági szerkezetet alakított ki, ezáltal nemcsak ellensúlyozta, de előnyére is fordította mostoha körülményeit. Az igények változásához folyamatosan igazodni képes gazdasági szerkezetet tehát nem a természeti kincsek bősége, nem a lakosság átlagosnál magasabb képességei, hanem a társadalom hosszú időn át végzett összehangolt, sikeres munkájának felhalmozódó eredménye teremti meg és tartja fenn.

Hazánk gazdasági szerkezete – a szocialista társadalom felépítéséért négy évtizede folyó építőmunka sikerei ellenére is – egyre kevésbé felel meg a kor követelményeinek. Ennek számos, ma már felismert és megnevezhető oka közül az egyik: az örökölt hátrány. A magyar gazdaság szerkezete az előző társadalomban sem felelt meg az akkori követelményeknek, csak egyes szakterületeket volt képes kiemelkedően művelni. A másik ok: a szocialista építés egyes szakaszaiban hibás volt a fejlesztési stratégia és a követett út. Az ötvenes évek elején a nehézipar megalapozatlan, túlméretezett fejlesztése, a hetvenes években a csak rövid távú piaci sikerekre való törekvés, a távlati fejlesztés háttérbe szorulása következtében téves utakra került a szerkezetátalakítás, a kialakult szerkezet minősége nem igazolta a befektetett hatalmas munkát. Ugyanis

egyrészt kihasználatlanok vagy rosszul kihasználtak az akkor felépült nagy értékű létesítmények, s így sosem – vagy csak a távoli jövőben – fognak megtérülni; másrészt nem épültek fel olyan gyártóművek, szolgáltató rendszerek, vagy nem megfelelő színvonalúak, teljesítményűek, amelyekre feltétlenül szükség lenne egy jobb szerkezet kialakításához!

A szerkezeti torzulás következtében növekszik a „technikai rés", túlzottan energiaigényesek a gyártástechnológiák, élőmunka- és anyagigényesek a termékek. Mindezek egyrészt a termelés magas költségeiben, másrészt a világpiaci árveszteségben, együtt pedig az alacsony nyereségszintben mutatkoznak meg. A hazai árutermelésnek mintegy a felét értékesítő külkereskedelmi tevékenység ezért kevéssé jövedelmező, az export jelentős része csak támogatással tartható fenn. Ez a kedvezőtlen gazdasági jelenség tovagyűrűzik, mert a költségvetés a fedezetet túladóztatással teremti elő; emiatt az addig nyereséges vállalatok jövedelemtermelő képessége is csökken, mivel nem marad elég pénzük az elhasználódó, saját termelőszerkezetük megújítására, bővítésére.

Egy bizonyos elvonási szint felett ez a folyamat visszafordíthatatlanná válhat, mivel egyáltalán nem marad a gazdaságban „kitörésre" alkalmas jövedelmező tevékenység. Ha egy ország gazdasága ilyen helyzetbe jut, csak külső segítséggel képes kimozdulni, ám ennek az árát ugyancsak meg kell fizetnie. Ezért egy ilyen állapot bekövetkezését mindenképpen meg kell előzni.

A kibontakozás létfeltétele: a szerkezetváltás

A magyar gazdaság – részben a természeti erőforrások szűkössége, részben a belső piac kis méretei miatt – rendkívül nyitott. Az évente megtermelt új értéknek mintegy a fele szükséges azon árunak a beszerzéséhez, amely a lakosság és a termelés ellátásához, a hazai

termelés kiegészítéséhez kell. Ezért a külpiaci igényekhez még a távoli jövőben elérendő kiegyensúlyozott körülmények közt is azonnal igazodni kell. Ma azonban további két körülmény is kényszeríti, sürgeti az átalakítást: a hazai fogyasztási igény mennyiségi és minőségi növekedése, illetve az adósságszolgálati terhek törlesztési kötelezettsége. Ezért a kibontakozás csak akkor mehet végbe, ha két-három éven belül elérjük, azt követően pedig tartóssá tesszük tőkés áruforgalmunk 15–20 százalékos aktívumát.

A külpiaci teljesítmény ekkora javulását csak a gazdasági szerkezet mélyreható átalakításával lehet elérni. Ez a feladat kétirányú munkát követel. Egyrészt a tartósan veszteséges tevékenységeket határozottan, gyorsan fel kell számolni azért, hogy az eszközeiben lekötött tőke felszabaduljon és a gazdaság hatékonyabban működő felébe átterelhető legyen, s hogy az itt foglalkoztatott munkaerő – átképzéssel – jövedelmezően termelő munkahelyekre kerüljön. Másrészt ugyancsak határozottan, gyorsan javítani kell az ígéretes tevékenységek működésének feltételeit; kezdetben a veszteséges körből „kimentett" tőke forrásként való felhasználásával, majd egyre nagyobb mértékben azzal, hogy a sikeres tevékenység jövedelmét a termelőknél hagyjuk.

A szerkezetátalakításnak elsősorban vállalatokon belül kell megkezdődnie – és állandósulnia is – úgy, hogy az érdekeltségi erők és a gazdasági kényszer már akkor veszteségmegelőző cselekvésre késztessenek, amikor egy-egy tevékenység jövedelmezősége jelentősen csökken, de még nem veszélyezteti a vállalkozás egészét. A gazdálkodó szervezetet csak akkor szabad felszámolni, ha tevékenységeinek többsége vagy összessége tartósan veszteséges, és ha a megszűnő termékeiből az ellátás más úton gazdaságosabban megoldható. Felvetődik a kérdés, hogyan gyorsítható fel s tehető folyamatossá a szerkezetváltás: utasításokkal vagy piaci automatizmusok működtetésével?

Mivel a szerkezet átalakítása nem öncél, hanem a

jövedelemnövelés fő eszköze, s az egyik fő feltétele is a pénz, a piac döntő szerepét nem kell hosszasan bizonygatni. A vállalkozók többségének önállóan kell eldöntenie, mit, mikor akar a piac számára fejleszteni és gyártani, s a hozzá szükséges ráfordításokat is a piaci értékesítés nyereségéből kell előteremtenie. Az állam feladata a gazdálkodás „játékszabályainak" kidolgozása, betartatása és a nem kötelező hatályú iránymutatás. Ám ha a kockázat a vállalaté, a haszon arányos részét is meg kell kapnia. Kizárólagos azonban nem lehet a piac szerepe. Számos olyan tevékenység van ugyanis a gazdaságban – energiaellátás, alapanyagkitermelés, termelő infrastruktúra s még sok egyéb –, amelynek fejlődésében a gazdálkodók nagy csoportja vagy összessége, sőt a társadalom egésze is érdekelt. Ezeknek a létrehozása, fejlesztése rendkívül tőkeigényes. Részben ezért, részben az ilyen beruházások előkészítő, egyeztető, tervező munkájának bonyolultsága miatt csak az állam képes a velük kapcsolatos döntések meghozatalára, a költségek viselésére és a munkálatok összehangolására.

A szerkezetváltás fő mozgatóereje tehát a piaci igény, amely nagyobbrészt közvetlenül vezérli a vállalatoknál folyó átalakítást; kisebbrészt közvetve, a vállalkozók közös érdekeként jelenik meg, és mint ilyen, állami döntést, közreműködést kiváltva hat a gazdasági szerkezet átalakítására. Nagyon fontos, hogy a téves döntések megelőzése és a jó döntések megalapozása végett ez ügyben is rendszeres, alapos legyen az állam és a vállalatok közötti kölcsönös tájékoztatás, hitelt érdemlő legyen a gazdasági elemzés. Ki kell küszöbölni viszont a szerkezetfejlesztési programokból a túlrészletezésre, túlmeghatározásra irányuló – ám korlátozásokra vezető – állami törekvést.

Az átalakítás nemcsak közvetlen pénzbefektetéssel befolyásolható, hanem szakemberképzéssel és foglalkoztatáspolitikával is. Az államnak előrelátóan, időben úgy kell módosítania az általános műveltséget adó s az arra épülő, szakmai képesítést nyújtó oktatás arán-

nyait, területi megosztását, tananyagát, hogy az iskolát végzettek gond nélkül elhelyezkedhessenek, s rövid idő alatt szert tehessenek a sajátos munkahelyi ismeretekre. Gazdálkodni kell a tehetséggel. Már az iskolában fel kell ismerni, ki kell választani, s gondos figyelemmel a képességeiknek legmegfelelőbb munkához kell juttatni a tehetséges fiatalokat. Az intézmények, vállalatok felelőssége, egyben érdeke is, hogy kiemelkedő képességű és felkészültségű munkatársaik érvényesülése előtt egyengessék az utat, szélesre nyissák a kapukat.

Ez évtől nálunk is a piac válik a tartósan veszteséges tevékenységek visszafejlesztésének fő mozgatóerejévé. Az érdekelt piaci szereplőknek – a kereskedelmi bankoknak, a beszállítóknak, a vevőknek – kell a felszámolást kezdeményezniük. Az államnak csak kivételesen, vitathatatlanul az egész társadalom érdekében álló esetekben szabad részt vállalnia a szanálásban vagy a felszámolásban. Viszont az állam feladata, hogy új munkahelyeket teremtsen a felszabaduló munkaerő számára, és vállalnia kell az átképzés, átrendeződés terheinek egy részét is, továbbá meg kell előznie a megszűnő termelés miatti ellátási zavarokat.

Mit kaphat a társadalom a szerkezetváltástól?

A magyar közvéleménynek módjában áll összehasonlítani életszínvonalát és létviszonyait más országokéval is. Senkit sem nyugtatnak meg a mienkénél roszszabb körülmények, ám sokan szeretnék – átlépve valahogyan a lehetőségek korlátait – elérni vagy megközelíteni azt, amit a gazdagabb országokban látnak. Ez csak keveseknek sikerül; a többség belátja, hogy kizárólag a társadalom és a gazdaság növekvő teljesítményével, sokévi munkájával érhetők el az óhajtott viszonyok, s hogy a szerkezetváltásnak kettős a szerepe, az életszínvonal növelésének is, s az ezúton szerezhető többletkereset értelmes elköltésének is a legfőbb

előfeltétele. Ezért a szerkezetváltás gyorsításával általában mindenki egyetért.

Valóban: csak a szerkezetváltás révén érhető el a nemzeti jövedelem jelentős növekedése és ennek révén a fogyasztási cikkek bősége, magas színvonala, az életviszonyokat megszépítő nagyobb, korszerűbb lakás, a mindennapi életünket megkönnyítő jobb közlekedés, távközlés, az iskolák, kórházak, művelődési intézmények fejlődése, az egészségmegőrzés, a környezetvédelem, az élet- és vagyonbiztonság továbbfejlesztése.

A szerkezetváltással azonban átalakul a foglalkoztatás szerkezete is. A termelékenység növekedésével csökken a termelés létszámigénye, viszont növekszik a szolgáltatásoké. Egyre kevesebb lesz a nehéz testi munkával járó, kellemetlen körülmények között végzendő munka, viszont rohamosan növekszik a magasabb felkészültséget igénylő, az elfogadható vagy éppen kellemes viszonyok között ellátható munkakör. Az egyéni törekvések így könnyebben találnak értelmes életcélt a megváltozó körülmények közt. Ám ez a hatás már nem mindenki számára kedvező. Csak akik kitartó tanulással tudnak alkalmazkodni a változó követelményekhez, azoknak előnyös. Ezért a szerkezetváltás konkrét következményeit nem mindenki fogadja örömmel.

Az átalakulás következtében nemcsak az egyéni, de a társadalmi lét is mélyrehatóan megváltozik. A vállalati, intézményi önállóság és felelősség teljes kibontakoztatása, a bővülő források feletti rendelkezés, a bonyolultabb irányítási és termelési folyamatok megkövetelik a társadalmi munkamegosztás átrendezését. Csökken az egyén és nő a csoport, a nagyobb közösség, a társadalom szerepe a döntésekben, az ellenőrzésben, s közösségivé válik az érdekeltség is a sikerben.

Amit a szerkezetváltásért vállalni kell

A szerkezetváltás nemcsak jótéteményeket ígér; hosszabb-rövidebb ideig sokaktól többletmunkát igényel,

másokra nagyobb terheket hárít, még ott is, ahol fejlődést eredményez. Különösen sok átmeneti hátrányt kell elviselni azoknak, akik visszafejlesztendő, megszüntetendő munkahelyeken dolgoznak.

Mind a termelés, a szolgáltatások, mind az állami irányító munka terén magas felkészültséget igénylő, hagyományokkal rendelkező szakmák sorvadnak el, s újak születnek; de a megmaradók is mélyrehatóan átformálódnak. Míg évtizedekkel ezelőtt egy jól elsajátított szakmával végig lehetett dolgozni egy emberöltőt, ma – a technikai forradalom következményeként – többször is vagy új ismeretekre kell szert tenni, vagy pályát, munkahelyet kell változtatni, szinte függetlenül attól, hogy valaki gyorsan fejlődő vagy megszűnő munkaterületen dolgozik. Az előbbi esetben a jó munkakör megtartása, az utóbbiban az új munkahely megszerzése céljából kell sokat tanulni.

Ám minél több munkával eltöltött év áll valaki mögött, annál nehezebbé, terhesebbé válik az új ismeretek elsajátítása. Viszonylag legkönnyebben azok birkóznak meg az alkalmazkodás feladatával, akik az iskola befejezése után is rendszeresen, öntevékenyen tanulnak. És mivel a szerkezetváltás egyre gyorsuló folyamat, a jövő igényeinek a munka mellett is rendszeresen tanuló, változni és változtatni képes ember felel meg. Ezt a dolgozó ember csak addig érzi többlettehernek, amíg belülről jövő késztetéssé, magától értetődő törekvéssé nem válik.

Az állandósuló tanulási kényszer tehát a fejlődő szakterületek dolgozóira is többletfeladatot hárít.

A visszafejlődő, megszűnő munkahelyekről kikerülők terhei ennél is jóval nagyobbak, hiszen az új ismeretek elsajátítása mellett egy új közösségbe való beilleszkedéssel, a kezdetben idegen munkahely szokatlan körülményeivel is meg kell küzdeniük. Még nehezebb a pályamódosítás, ha távoli munkahelyen vagy éppen új lakóhelyen, családostól kell az életet újrakezdeni. Kisebb-nagyobb keresetkiesés, többletkiadás is növelheti a munkahelycserére kényszerülők terheit.

Szocialista társadalomban az egyén nem maradhat magára a szerkezetátalakítás keltette gondjaival. Nem várható el, hogy a társadalom kisebb része önként vagy kényszerhelyzetben áldozatot hozzon az egész ország érdekében, ez összeférhetetlen lenne a szocialista humanizmussal. Gazdaságosabb is, ha a veszteséges tevékenységek támogatása helyett – jóval kisebb összegből – foglalkoztatási intézményrendszer működik, amely új munkahelyeket teremt, irányítja az átképzést, az átmeneti időre támogatást nyújt, és kiegyenlíti a méltánytalan keresetveszteséget. A létbiztonságra minden tisztességes állampolgár igényt tarthat, azonban meg kell barátkoznia azzal a gondolattal, hogy a munkához való jog: nem a munkahelyhez való jog!

A szerkezetátalakítást nagy hajtóerőkkel kell felgyorsítani. Ezek egyike az erőteljesebb anyagi ösztönzés: a teljesítmények különbségeit tükröző nagyobb keresetkülönbség. Akiknek megérdemelten átlag feletti a jövedelmük, nyilván egyetértenek ennek a szükségességével. Ám ellenkezést fog kiváltani azokból, akik az átlagosnál kevesebbet keresnek. Ahogy a keresetkülönbségek növekednek, várhatóan élesedni fog a vita, összecsapnak a vélemények is a teljesítmények megítélése és a bérek eltéréseinek a mértéke körül. Növelni fogja a társadalom egy jelentős részének ellenérzéseit az átlag feletti keresetekből hosszabb időn át felhalmozódó vagyoni különbség.

A szerkezetváltás sikerének egyik előfeltétele, hogy az anyagi ösztönzés növelésének szükségességét és az ezzel járó hatásokat a társadalom elfogadja. Ezért a gazdasági tájékoztatás érvrendszerét következetesebbé, világosabbá, logikusabbá kell tenni. Mindenekelőtt meg kell erősíteni, hogy a munka nélkül szerzett vagy nem teljesítményarányos kereseteket a társadalom a jövőben még kevésbé tűri meg, mint eddig, s a nyilvánosság növelésével, a „láthatatlan" keresetek adóztatásával fogja korlátozni. A törvények megsértésével vagy kijátszásával szerzett jövedelem ellen pedig az adminisztratív eszközök következetesebb alkalmazá-

sával is fellép. A munkával, teljesítménnyel szerzett keresetet viszont megvédi, bármekkora is legyen. Ki kell mondani, hogy a munka nélkül szerzett jövedelem, illetve a magas kereset nem összetartozó, egymást feltételező fogalmak. Az alacsony jövedelem vagy annak egy része is lehet munka nélkül szerzett, s a magas mögött is állhat vitathatatlan teljesítmény.

Rá kell mutatni arra is, hogy a növekvő átlagkereseteknek egyre nagyobb lesz a felhalmozható hányada, emellett társadalmunkban jelen van és növekszik a nem munkával, de tisztességes úton szerzett jövedelem – például a kamat, a járadék, az örökség – is. Ez a jelenség felveti a kérdést: hogyan lehet a gyarapodó magánvagyont a szocializmusban jól felhasználni? A jelenlegi lehetőségek: takarékban, kötvényben kamatoztatni, ingó vagy ingatlan vagyonba felhalmozni, vagy éppen elpazarolni a megtakarított pénzt. Az ideológiánkkal ugyanis eddig ellentétesnek tűnt a magánvagyon befektetése vállalkozásokba; emiatt ma a hatalmas (egy évi nemzeti jövedelemmel összemérhető!) lakossági vagyon vagy egyáltalán nem, vagy csak alacsony hatékonysággal működik. Ez nem előnyös sem a társadalomnak, sem a magánembernek. A szerkezetváltás a lakosság birtokában lévő tőke önkéntes befektetésével is gyorsítható; a társadalomnak és az egyénnek tehát közös érdeke, hogy a lakosság elhalassza megtakarításai elköltését, s inkább vállalkozásokba fektesse, ezáltal meggyorsítsa egy olyan gazdasági teljesítmény elérését, amely néhány év után kedvezőbbé – bővebbé, színvonalasabbá – teheti a fogyasztást is.

A társadalomnak egyetértésre kell jutnia abban, hogy az életszínvonal növelésének az a legcélszerűbb útja, ha a gazdaság teljesítményének folyamatos, jelentős emelésével nő az átlagkereset reálértéke is. Tehát nem a közgazdaságilag teljesen indokolt s a reformtörekvéseinkkel is összhangban álló személyi jövedelemadó ellen hadakozva, nem is az alacsony átlagkereset egyenlősdire törekvő elosztásával vagy átrendezésével oldható meg a szerkezetváltást gyorsító kereseti reform,

hanem magas, de teljesítménnyel megalapozott átlagkeresettel, amely mellett az átlag alatti kereset is viszonylag magas lehet, így elviselhetőbbé válik a még nagyobb teljesítményekre ösztönző nagyobb keresetkülönbség is. Az átlagkereseten belül egyre növekvő részarányhoz kell jutnia a vagyonérdekeltségből származó, távlati érdekeltséget keltő, rövid távon pedig egyensúlyt javító osztalék jellegű jövedelmeknek.

A szerkezetváltás távlati hatásai a társadalomra

A tudományos-technikai forradalom eredményeit legjobban alkalmazó, ezáltal a leghatékonyabban termelő országokban eddig lezajlott átalakulás nagyobbrészt végbe fog menni a szocialista országokban is, ha gazdasági teljesítményük hasonló szintre emelkedik.

A most következő 15–20 évben a termelékenység növekedésének hatására az ipar létszámigénye rohamosan, az egyéb termelő ágaké mérsékelt ütemben csökkeni fog. A jövőben a lakosság összlétszámának a mainál kisebb hányada is képes lesz – a korszerű gyártóeszközök birtokában – ellátni a bővülő termelési feladatokat. Ezen folyamat előfeltételeként és következményeként igen jelentős munkaerőszerkezet-átalakításnak is végbe kell mennie, amelynek során lényegesen csökken a mai értelemben vett fizikai munkás és adminisztratív létszám részaránya, viszont megnő a szellemi foglalkozásúaké, mindenekelőtt a mérnököké, a kereskedőké, a közgazdászoké. (A bizonyítás mellőzésével is belátható a létszámarány-változás szükségszerűsége, ha valaki felméri és egy átlagos mai vállalatéhoz viszonyítja egy számítógéppel irányított, CAD–CAM rendszerekkel, automatikákkal, robotokkal, műszerekkel a technológiai vertikum minden szakaszában optimálisan ellátott gyár összes létszámigényét – és létszámszerkezetét.)

Rohamosan nőni fog viszont a szolgáltatásokban, az infrastruktúrában foglalkoztatottak létszáma, rész-

ben a már ma is létező szolgáltatások színvonalának növelésével, részben az újszerű szolgáltatások megjelenése következtében. Ebben az ágazatban is csökken a fizikai és adminisztratív munka részaránya, s nő a szellemi munka súlya.

Ez az átalakulás mindenekelőtt az oktatásra és a szakképzésre hárít hatalmas feladatot, mivel egyre több s egyre színvonalasabban, korszerűbben felkészült szakemberre lesz szükség. E munka előfeltételeként növelni kell a tanári-oktatói létszámot és az oktatás színvonalát. Következésképpen a szerkezetváltásnak nemcsak a termelésre, hanem a megalapozó tevékenységekre – ezen belül mindenekelőtt az oktatásra – is ki kell terjednie, ennek költségeit a beruházások egyenrangú, nélkülözhetetlen részének kell tekinteni.

Mivel az egyes termelőegységek, a különféle intézmények magas fokú önállóságra tesznek szert, s a mainál sokkal öntevékenyebben végzik majd feladatukat, lényegesen csökkenhet az államigazgatás létszáma, ezen belül csökken az adminisztrációs és növekszik a szellemi tevékenység részaránya. A leglényegesebb azonban az irányítás módszereinek a változása, az irányítók-irányítottak kapcsolatának átalakulása lesz. Ez a folyamat a döntés és a feladat „társadalmasítása", a függelmi kapcsolatok munkamegosztásbelivé alakulása felé halad. Az államigazgatásban dolgozók fő feladata a döntéshozatal helyett egyre inkább a választott testületek döntéseit előkészítő, a döntések változatait kidolgozó, modellező és végrehajtását vezérlő, koordináló munka lesz.

■ ■ ■

A jövőbe vetett tekintetünk előtt felrajzolódik ezen átalakulás végkifejlete: a mai értelemben vett társadalmi osztályok (legnagyobb ideológusaink által megjövendölt) megszűnése, s egy rendkívül differenciált rétegszerkezetű szocialista társadalom kialakulása. S ez nem utópia, hiszen már ma – négy évtizednyi nem

ellentmondásmentes fejlődés után – is látható, mennyivel csökkent a különbség például a mai ipari, illetve mezőgazdasági szakmunkás tudása, szemlélete, életviszonyai között az egykori parasztságéhoz, munkásságéhoz képest; vagy például hogyan mosódik el a különbség a szakmunkások, illetve az üzemi értelmiség élet- és munkakörülményei közt. Kibontakozóban van társadalmunknak egy újabb fejlődési szakasza, amelyben a szellemi munkának, a magas fokú technikai felszereltségnek, az információnak létfontosságú lesz a szerepe. Ez az átalakulás a szerkezetváltással kölcsönhatásban van: az átrendeződés lassúsága miatti társadalmi feszültség sürgeti a gazdasági szerkezetváltást, az viszont, ha végbemegy, felgyorsítja az egységes, osztály nélküli társadalom kialakulását. Ám ma már az is látszik, hogy a társadalom jelenlegi osztályszerkezetének határai több történelmi korszakkal hamarabb mosódhatnak el, mint mielőtt az anyagi javaknak olyan bősége jönne létre, amely feleslegessé tenné a teljesítményarányos elosztás hajtóerőkénti működtetését.

A szerkezetváltás felgyorsítása és folytonossá tétele szükségessé teszi, hogy a társadalom elmélyülten elemezze a kibontakozó változásokat azért, hogy annak alapján helyes választ adhasson a felmerülő új kérdésekre, s időben, jól készüljön fel a minőségileg újszerű feladatok megoldására.

A SZOCIALIZMUS MEGÚJULÁSANAK ÚTJÁN

Mihail Gorbacsov „Az átalakításról" című könyvéről

Ki tudja, hogy a szocializmus politikai és ideológiai ellenfelei hányszor fogják még eltemetni a szocializmust és kinyilvánítani a marxizmus–leninizmus csődjét. Annyi bizonyos, hogy amióta csak megszületett a tudományos szocializmus, és megvalósult országok egész sorában, ezt már sokszor megtették. A legutóbbi években is gyakran lehetett hallani a marxizmus–leninizmus kimerüléséről, s voltak, akik úgy vélték: elvetélt kísérletként minősíthetik a Szovjetuniót és a többi szocialista országot. Olykor az eszme némely híve is elbizonytalanodott. Csak napjainkban csendesedett el a politikai vészmadarak és tamáskodók hangja. Ők most egyelőre tanácstalanul néznek mindarra, ami a Szovjetunióban és más szocialista országokban végbemegy. Még a legjózanabb polgári politikusok és teoretikusok közül is kevesen jutnak el annak felismeréséig, hogy a mostani történések nem néhány karizmatikus egyéniség társadalomra kiható szándékát rejtik magukban, hanem a szocializmus fejlődését, saját politikai és gazdasági alapjain történő megújulását éljük át.

Aki a Szovjetunióban végbemenő folyamatnak a céljaiban, irányaiban, a tennivalók részleteiben akar elmélyülni, annak fölöttébb izgalmas olvasmány Mihail Gorbacsov elvtársnak a Kossuth Könyvkiadó gondo-

zásában „Az átalakításról" címmel most megjelent kötete. Ez mindössze tizenegy beszédet ad közre. A kötet időrendileg csupán egy évet fog át: a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1986. június 16-i ülésétől a KB 1987. június 25-i üléséig terjedő időszakot. De micsoda egy esztendő ez!

Az idő múlása sokszor megtréfálja az embert. Van, amikor úgy tűnik, hogy az idő csigalassúsággal vánszorog, máskor pedig szinte rohan. Amikor nagy feladatok kerülnek napirendre, amikor összesűrűsödnek a tennivalók, felgyorsul a tempó, akkor a rövid idő is egész történelmi korszakot jelenthet. Ez történik azzal az olvasóval is, aki kézbe veszi ezt a könyvet. Érzi a gyorsuló időt, érzékeli a tennivalók sokaságát. Első benyomásra úgy tűnhet, hogy rengeteg konkrét, apró napi feladatról van szó csupán. Olyanokról, amelyeknek eredményeként javulnia kell a szovjet népgazdaság teljesítőképességének, emelkednie a nép életszínvonalának, megújulnia a demokráciának. Valójában azonban arról szól ez a könyv, hogy a századunk első évtizedeiben valósággá vált szocializmus miként lép át a második évezredbe, s fejlődik majd tovább a következő évszázadban.

Ritkán lehet tudni az események időpontjában, hogy azok valóban történelmi jelentőségűek-e, s azok, akik részt vesznek bennük, gyakran tévedhetnek a megítélésükben. Ez esetben már most, napjainkban lehet látni és tudni, hogy amiről Mihail Gorbacsov beszél: történelmi jelentőségű változás. Mert a feladat kettős, akárcsak nálunk, Magyarországon. Egyfelől ki kell javítani a szocializmus építésében elkövetett hibákat, tanulni a tapasztalatokból, másfelől tovább kell lépni politikailag, gazdaságilag és elméletileg; ki kell dolgozni a szocializmus mai és a következő évtizedekbeni fejlődésének a megfelelő modelljét. Nagy utat kellett és kell bejárni 1917 és 2000 között! A most már – nyugodtan mondhatjuk – nemzetközi méretekben végbemenő reformfolyamat nem az eddigi szocializmus taga-

dása, gyengeségeinek terméke, hanem éppen társadalmi rendünk megújuló képességét bizonyítja.

Jellemző e munka dinamizmusára és következetességére, hogy az SZKP XXVII. kongresszusa után néhány hónappal, 1986. június 16-án – ezen hangzott el a kötetbe felvett első beszéd – a Központi Bizottság már azt vizsgálta, miként valósul meg a kongresszus által meghatározott fő irányvonal. A párt főtitkára nem engedte feledésbe merülni azt az igazságot, hogy minden határozat annyit ér, amennyi megvalósul belőle. De arra is figyelmeztetett ebben a beszédében, hogy „A tömegek alkotóerejét nem lehet még a legjobb irányelvekkel sem helyettesíteni."

Már most elemezgetik, később még inkább kutatni fogják, hogy melyik szocialista ország mikor, milyen mértékben járult hozzá saját rendszerének megreformálásával a világszocializmus reformjához. Annyi bizonyos: ahogyan a most 70 éves nagy októberi szocialista forradalom világtörténelmi jelentősége elvitathatatlan, a napjainkban végbemenő szovjet reformfolyamat is hatást gyakorol az egész világra. Ez magától értetődő következménye az ország nagyságának, politikai, gazdasági erejének és lehetőségeinek.

Külpolitikai hatása máris érezhető. Nem valószínű, hogy az új külpolitikai gondolkodásmód nélkül létrejöhetett volna a két nagyhatalom közeledése sok, az egész emberiség sorsát érintő kérdésben. Mihail Gorbacsov révén megismerkedhetünk az SZKP külpolitikai irányvonalának új vonásaival is. Az emberiség reménységeként a világ közvéleményével elfogadtatott egy olyan új gondolatot, amelyet soha többé nem lehet kitörölni a politika történetéből. Ez így hangzik: „2000-rel lépjünk át az atomfegyvermentes világba!" Micsoda reménykeltő gondolat! A civilizált emberiség rettegésben él, fél az atomhaláltól, a megsemmisüléstől. Ennél tömörebben nem lehet kifejezni százmilliók gondolatát. Nem szűnik meg beszédeiben hangoztatni, hogy az atomkorban újfajta politikai gondolkodásra van szükség. Ez így igaz, hiszen aki csak lőporban

tud gondolkodni, de atomtöltetekben nem, az vészesen idejétmúlt szemléletű politikus. Semmit sem ért a mai világból, és csak jóvátehetetlenül rossz döntéseket képes hozni. Olyan nagyot fordult a világ, hogy a béke és a háború kérdésében az osztályérdekeket is mindinkább az emberiség egyetemes érdekei alá kell rendelni. Mert ugyan lehet-e osztályharc, ha az emberiség egy atomkatasztrófában megsemmisül, a tűzhalál martalékává válunk mindannyian, a harci zajt a temető csendje váltja fel?

Gigászi munkát kell még elvégezni, rengeteg akadályt kell leküzdeni ahhoz, hogy mindazok az alapvető célok, amelyek Mihail Gorbacsov beszédeiben megfogalmazódnak, valóra váljanak. Feltehetően most is a megszokás az egyik legnagyobb akadály. Gyakori a hivatkozás Lenin intő szavára, hogy a régi rendszer felszámolásáért, az új rendszer felépítéséért vívott harcban a legnagyobb ellenség a megszokás, a megszokotthoz való ragaszkodás. Sokszor hajlamosak vagyunk ezt a gondolatot a kapitalizmus és a szocializmus közötti harcra leszűkíteni. Pedig alighanem így van ez a szocializmus társadalmi fejlődésében, előrehaladásában is. Minden rendszernek vannak haszonélvezői. Így a túlzottan központosított, elbürokratizálódott, már-már személyi hatalomra épülő szocialista rendszernek is. Nemcsak a visszahúzó erők veszedelmesek azonban társadalmunkban, hanem a türelmetlenek is. Azok, akik a realitásokra fittyet hányva előre rohannának. Az egyik törekvés így, a másik úgy, de mindkettő egyformán árt a szocializmus ügyének. Ezért az SZKP KB főtitkárának megnyilatkozásaiban következetesen helyet kap a két szélsőség elleni harc.

Mi, olvasók pedig a kötet forgatása közben újra meg újra támogatóan azonosulva arra gondolunk, hogy Gorbacsovnak és munkatársainak, a reformpolitika híveinek, a Szovjetunió Kommunista Pártjának, a szovjet népnek sikerüljön a nagy vállalkozás. Ami ugyanis a Szovjetunióban történik, sohasem volt közömbös számunkra, most sem az. Nemrégiben mondta

egy köztiszteletben álló magyar értelmiségi barátunk, hogy az a jó keleti szél, amely most a Szovjetunióban támadt és egyre erőteljesebben fúj, az a mi vitorlánkat is dagasztja. Ez így van.

A magyar olvasó számára sok az ismerős szó a kötetben: őszinteség, nyíltság, kritikusság, gazdaságosság, önállóság, és tovább lehetne sorolni. Aki az idősebb nemzedékhez tartozik, és már tudatosan élte át az 1956-os eseményeket, a konszolidáció éveit, az tudja; aki viszont fiatalabb, vagy éppen ifjú, és nem volt részese mai politikánk megalapozásának, annak illett megtanulnia: a glasznoszty – vagyis a nyílt, őszinte, a közvéleményre, a tömegekre támaszkodó politika – és a peresztrojka, a mi szóhasználatunkkal, még inkább gyakorlatunkkal: a reformpolitika, több mint harminc esztendeje belpolitikánk alapvető eleme.

Ez nem a „ki csinálta először?" kivagyi kérdése. Hiszen egyébként sem ez a lényeg, hanem az, hogy a szocializmus reformja, átépítése, átalakítása – vagy bárminek nevezzük is – történelmileg egy időben kerül napirendre a szocialista országok egész sorában: hazánkban, a Szovjetunióban, Kínában és másutt. Ez mindenekelőtt azt bizonyítja: olyan változásokról van szó, amelyeknek szükségessége és feltételei egyszerre érlelődtek meg a szocialista társadalmat építő különböző országokban. Ez viszont mindennél meggyőzőbb erővel bizonyítja a szocializmus megújulóképességét, életerejét, a marxizmus—leninizmus alkotó lényegét.

Ilyen helyzetben különösen fontos a szocialista országok kapcsolatrendszere, az egymás reformfolyamataihoz való támogató jellegű viszony, a kölcsönös megértés. Mihail Gorbacsov nem győzi hangsúlyozni, milyen fontos, hogy minden párt, kormány messzemenően figyelembe vegye saját országának történelmi múltját, politikai, gazdasági sajátosságait, és önmaga vállalja a felelősséget minden tettéért. Természetesen változatlanul kötelessége minden internacionalistának, hogy okuljon mások tanulságaiból, hasznosítsa mások

tapasztalatait. Nem valami kötelező másolás kényszerével, hanem saját jól felfogott érdekeiből kiindulva.

Mihail Gorbacsov minden beszédéből erő árad. Ma már a polgári sajtóban is közhely, hogy erős, dinamikus, szuggesztív egyéniség. Ennek kapcsán érdemes kitérni arra, hogy az ő színrelépésében is meggyőzően kifejeződik a személyiségek szerepére vonatkozó marxista alaptanítás igazsága. Az, hogy minden történelmi kor, helyzet úgymond „kitermeli" azokat az embereket, akik képesek helyes választ adni a korszak kérdéseire. Természetesen Mihail Gorbacsov is beleadja megnyilvánulásaiba, cselekedeteibe, az SZKP új politikája által kibontakoztatott folyamatokba saját egyéniségének stílusjegyeit.

Így például a kötetet olvasva mindenki észreveheti erős kifejezőkészségét. Elegendő lenne csupán a kötethez írt előszavára utalni. Ám minden megnyilatkozásából garmadával lehetne idézni olyan megfogalmazásokat, amelyek mélyen rögződnek az olvasó értelmében és érzésvilágában, és hosszan tartó visszhangot keltenek benne. Csak egyet ragadjunk ki: „Több szocializmust, több demokráciát!" – Így jelölte meg a Szovjetunióban végbemenő változások célját és értelmét. Szinte axiómaszerű kijelentés ez, amely a dolgok lényegét fejezi ki. Tömören a Szovjetunió Kommunista Pártjának két olyan célját határozza meg vele, amely mind a világrésznyi ország határain belül, mind annak határain túl egyre több hívet és követőt talál. Nyilvánvalóan azok között is, akik e kötetet elolvassák.

KATONA ISTVÁN

Köpeczi Béla

A MŰVELTSÉG: A KIBONTAKOZÁS MINŐSÉGI ALAPFELTÉTELE

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1987. július 2-i állásfoglalása a gazdasági-társadalmi kibontakozás programjáról – jellegénél fogva – mindenekelőtt gazdasági kérdésekkel foglalkozik, külön kiemeli azonban ezekkel összefüggésben is a nevelés-oktatás jelentőségét. Kimondja: „A gazdasági-társadalmi kibontakozás programjának sikeres végrehajtása nagyobb szakképzettséget, széles körű műveltséget igényel. Oktatási rendszerünk minőségi fejlesztése alapozza meg ezeket az igényeket. A változó szükségletekhez igazodjon a szakképzés szerkezete, emelkedjen a középiskolát, hosszabb távon felsőfokú tanulmányokat végzettek száma."

A Minisztertanács 1987 szeptemberében elfogadott munkaprogramja hangsúlyozza ugyanezeket a gondolatokat, de szélesebben fogalmaz: „A kormány nagy figyelmet fordít a gazdasági kibontakozás szellemi-kulturális hátterének fejlesztésére. Jelen és jövő fejlesztési követelményei felértékelik a dolgozó ember általános és szakmai kultúrájának jelentőségét." Kimondja egyben azt az elhatározását is, hogy mindehhez igyekszik megteremteni a feltételeket: „Gazdasági és társadalmi érdekünknek megfelelően elfogadott oktatási törvény alapján, nehéz gazdasági feltételek közepet-

te is folytatjuk az alap-, a közép- és a felsőfokú oktatás emberi-anyagi-technikai és irányítási feltételeinek korszerűsítését és továbbfejlesztését, minden szinten határozottan megkövetelve az oktatás tartalmának a kor követelményeihez igazodó folyamatos megújítását."

Ezek az idézetek arra figyelmeztetnek, hogy egyrészt a gazdasági-társadalmi kibontakozás elképzelhetetlen a kulturális fejlődés nélkül, másrészt ennek a fejlődésnek a fő motorja az oktatás, az általános és szakképzés, és mindezért a párt és kormány prioritást biztosít ennek a tevékenységnek az anyagi eszközök szempontjából is.

1

A társadalom előtt álló feladatok megoldása szempontjából alapvető kérdés, hogy milyen az emberek általános műveltségi színvonala. Közismert, hogy ma az általános iskola a tanulók egy részét nem képes felkészíteni – és nemcsak az iskola hibájából – a legelemibb tudást igénylő feladatokra. Különböző vizsgálatok szerint az általános iskolát végzett fiatalok 25–30 százaléka olvasni és írni sem tud megfelelően. Ha feltételezzük, hogy a gazdaság igényei fokozódnak a megfelelően képzett munkaerő iránt, akkor felértékelődik az oktatás jelentősége a legalsó szinten is.

Az általános iskola tantervei és tankönyvei a hetvenes évek végén a korszerűsítés jegyében születtek, de megfelelő pedagógiai kontroll nélkül. Szükségessé vált a tapasztalatok alapján a korrekció, amely csökkenti a terhelést, és kiemeli a valóban szükséges ismereteket. A demográfiai apály az általános iskola alsó tagozatán lehetővé teszi, hogy javuljanak az ellátás feltételei mind személyi, mind tárgyi vonatkozásban, s hatékonyabbá váljék a nevelő-oktató munka a nyelvi-kommunikációs, a számtani gondolkodási képességek fejlesztésében. Világosabban kifejezve: arról van szó, hogy az írás, olvasás, számolás alapismereteit mindenki elsajá-

títsa, mert csak ezen az alapon képzelhető el az egész általános iskola új tartalmi-minőségi elemekkel történő gazdagítása és a továbbtanulás megalapozása.

❷

Az oktatási törvénnyel a középfokú oktatás struktúráját nem változtattuk meg, de igyekeztünk bizonyos differenciáló és minőségi tényezőket érvényesíteni. Ilyen újítás az ötéves technikusképzés bevezetése, amely csaknem 90 iskolában indult meg, és három éven belül kibocsátja az első hallgatókat, akik műszaki középkáderekként helyezkedhetnek el. Új a kétnyelvű gimnáziumok létesítése, egyelőre 7 gimnáziumban, 12 osztályban, de reméljük, hogy a következő években – a feltételek megteremtésétől függően – gyarapszik a számuk. A kétnyelvű gimnáziumok arra hivatottak, hogy az idegen nyelvek magas szintű elsajátítását tegyék lehetővé.

Néhány éve elkezdtük a számítástechnika bevezetését, ma az általános és a középiskolákban 22 ezer számítógépet tartanak nyilván. Az új technikai eszközök nemcsak az ismeretelsajátítást tehetik eredményesebbé, de az intellektuális fegyelemre és racionalitásra való nevelésnek is segítői lehetnek.

A fakultációnak új rendjét vezettük be, mely lehetővé teszi, hogy valóban szabad tantárgyválasztásra kerüljön sor a helyi feltételek függvényében. Szeretnénk elérni, hogy az általános iskola felső osztályaiban megkezdett fakultáció – legalábbis egyes tantárgyakban – folytatódjék a középfokon is. Itt különösen a szabadon választott idegen nyelvek tanulására gondolok.

A gazdaság előtt álló új feladatok közvetlenül ráirányítják a figyelmet a szakoktatásra. A reformmunka e téren is megkezdődött, s fő célja, hogy a szakmai alapképzést helyezzük előtérbe, és csökkentsük a túlspecializálást. A gyakorlati oktatásban nagyobb mértékben számítunk az iskola és a vállalatok közötti együttműködésre. Jó példák vannak arra, hogy egyes nagyüzemek maguk vállalják szakmai utánpótlásuk meg-

szervezését, illetve szoros együttműködést alakítottak ki az iskolákkal. Szeretnénk elérni, hogy a gazdasági egységek jobban legyenek érdekelve az oktatásban, az iskolákban pedig jobban vegyék figyelembe a gazdaság tényleges szükségleteit. A szakoktatás továbbfejlesztésére az illetékes szakminisztériumokkal együtt programot dolgoztunk ki, amely a tartalmi korszerűsítés mellett az együttműködés szervezeti és gazdasági feltételeinek biztosítására is vonatkozik.

3

A fejlődés új követelményeinek érvényesítése közvetlen gondja a felsőoktatásnak is. Több egyetem és főiskola az elmúlt években jelentős tartalmi korszerűsítésbe kezdett, aminek célja: emelni a szakmai alapozó képzés színvonalát, csökkenteni graduális szinten a specializálást s szervezettebbé és céltudatosabbá tenni a posztgraduális képzést. Mindehhez hozzákapcsolódik az az igény, hogy olyan szakemberek formálódjanak, akik magas szintű általános műveltséggel rendelkeznek, és el tudják látni az értelmiségi funkciókból adódó feladatokat. Arról van tehát szó, hogy újszerű szakemberképzés alakuljon ki, s ennek érdekében fel kell gyorsítani a reformfolyamatokat minden szakágban.

A felsőoktatás elképzelhetetlen kutatás nélkül. Ha azt akarjuk, hogy a felsőoktatási szellemi kapacitás ne csak a szakemberképzésben, hanem a kutatásban is érvényre jusson, akkor meg kell javítani a felsőoktatási intézmények alapellátását. A fejlesztésnek egyik fontos eszköze, hogy szorosabb együttműködés alakuljon ki az egyetemek, főiskolák, akadémiai kutatóintézetek, vállalati laboratóriumok között a szellemi potenciál, de a gépek és műszerek felhasználása szempontjából is. A felsőoktatásnak nagy szerepe van – megítélésem szerint – a közvélemény formálásában is. Egy szakmailag megalapozott, a munkát, teljesítményt megbecsülő, a demokráciát fejlesztő gazdasági-társadalmi kibontakozási program számíthat a 15 ezer oktató és csaknem

százezer nappali, esti és levelező hallgató támogatására. Van konzervativizmus a felsőoktatásban, de sokan vannak, akik a reformok hívei és ösztönzői, s érdemes rájuk építeni. A reform – a rendszerdifferenciáltságából következőleg – az intézmények keretei között törhet előre, ezért van nagy jelentősége a helyi kezdeményezésnek mindenekelőtt a tartalmi korszerűsítésben.

4

Az elmúlt két évtized elég általános tapasztalata, hogy helyes irányelveket dolgozunk ki, de ezek teljesítéséhez nem tudjuk biztosítani a megfelelő anyagi és sokszor szellemi feltételeket sem. Az oktatásban a tartalmi korszerűsítés mindenekelőtt a személyi feltételektől függ, de ezek sem érvényesülhetnek, ha legalább az elemi tárgyi körülmények nem adottak. Közismert, hogy a demográfiai hullám jövőre eléri a középfokot, és bár lehet ideiglenes megoldásokat is találni a diákok elhelyezésére, kívánatos, hogy teljesítsük a kormánynak az erre az ötéves tervre kidolgozott iskolaépítési programját. A felsőoktatásban folytatnunk kell az egyetemi rekonstrukciókat, javítani kell a gép-, műszer-, könyv- és folyóiratellátást és fejleszteni a diákszociális intézményeket. Tudom, hogy az ország jelenlegi gazdasági helyzete és e követelmények között is ellentmondások feszülnek, és ezek feloldása nagy felelősséget ró a kormányzatra, de az egész társadalomra is. Úgy vélem, hogy ha az oktatást valóban prioritásnak tekintjük, akkor a stabilizációs időszakban is szükség van bizonyos mértékű fejlesztésre. Erre a célra a nemzeti jövedelem 5,5 százalékát fordítjuk, az éves költségvetésnek általában 7,2 százalékát. Ezek az arányok azt bizonyítják, hogy nem túlzó óhajokról van szó, amikor a minimális fejlesztés feltételeinek biztosításáról szólunk.

5

Az oktatás előtérbe állítása nem jelenti azt, hogy a közművelődést el kellene vagy el lehetne hanyagolni. Az ismeretterjesztésben az általános műveltségi szint emelése mellett fontos szerep hárul az intézményekre és szervezetekre a szakmai át- és továbbképzés területén. A művészetekben az értékek – a klasszikus és XX. századi értékek – hatékonyabb és szélesebb körű elterjesztése a kötelesség, annak megértése, hogy ezek beépülnek a személyiség formálásába, s nem egyszerűen díszítmények. Egy olyan légkörben, amely sok ok miatt előtérbe állította a szórakoztatást, nem szabad ezt egyszerűen kultúrán kívüli jelenségnek tartanunk, a rendelkezésünkre álló eszközökkel befolyásolnunk kell a kiválasztást és az arányokat. Ugyancsak jelentős feladat vár a közművelődésre a mindennapi kultúra fejlesztésében, az egészségnevelés programjának megvalósításában és a viselkedési kultúra alakításában. Mindezek a célok azt jelentik, hogy közművelődési programokkal is részt kell vennünk a kibontakozási program szubjektív feltételeinek megvalósításában, az ember művelésében és nevelésében.

Szólnunk kell ezzel kapcsolatban arról is, hogy e feladatokat milyen forrásokból támogathatjuk. A közművelődésben tekintetbe kell venni, hogy differenciált szükségletekkel és igényekkel állunk szemben, s ezt a sokféleséget kell érvényesítenünk az anyagi támogatás esetében is. Állami, közösségi forrásokból elsősorban a hasznos ismeretek és az alapvető értékek terjesztését kell segíteni, a többit a befogadó döntésére és pénzére kell bízni. Bizonyára lesznek olyan befogadói rétegek is, amelyek ugyancsak támogatást érdemelnek társadalmilag szükséges igények kielégítésére. Mindez azt jelenti, hogy megváltozik a közművelődési-művészeti intézmények gazdálkodása és dotációs rendszere. Jelentős átalakulás történik a művelődésben azzal is, hogy egyesületek, társaságok jönnek létre, amelyek saját erőforrásokra támaszkodnak, vagy csupán kisebb

mértékben veszik igénybe a közösségi, állami segítséget.

Szeretném hangsúlyozni, hogy itt nem egyszerűen finanszírozási kérdésekről van szó, hanem egy tagoltabb kultúrafelfogásnak és művelődéspolitikának az érvényesítéséről. Ez a differenciáltság nem jelent belenyugvást abba, hogy a társadalomnak egy része nem művelődik, hogy előtérbe kerül az igénytelenség, az olcsóság, hogy csökkent a kultúra presztízse. Ennek a politikának az érvényesítéséhez kell állami támogatás, de kell megfelelő szellemi atmoszféra is. Az intézményrendszert úgy kell alakítani – és itt nemcsak a hagyományosra gondolok, hanem az új technikai eszközöket használókra is –, hogy az értéket megbecsülő szellemiséget állítsák előtérbe és azt érvényesítsék. Ezt a követelményt hirdetheti az értelmiség is, mégpedig annak minden rétege, tehát nemcsak a humán értelmiség, és nemcsak tevékenységének eredményeivel, de személyi példájával is. Hogy ez az irányultság hatékony legyen, szükség van arra is, hogy a gazdaságban végbemenő folyamatok erősítsék az igényességet, mind a munka, mind a gondolkodás, mind az emberi magatartás szempontjából. Csak egy ilyen komplex megközelítés tud változást elérni.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának gazdasági-társadalmi kibontakozási programja és a Minisztertanács munkaprogramja a minőséget állította előtérbe az élet minden területén. A minőségi követelményeknek a tudatosítása, érvényesítése, az ezek teljesítésére való felkészítés – ez a kulturális munka fő célja minden területen, oktatásban, művészetekben, közművelődésben.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

A magyar társadalomtudományi kutatómunka jelentős hányadát a Magyar Tudományos Akadémia intézetei végzik, s az MTA-ra bízta a kormány a társadalomtudományi kutatások koordinálását. Különös érdeklődésre tarthat tehát számot az a beszélgetés, amelyet BEREND T. IVÁN akadémikussal, az MTA elnökével, az Akadémia és a kormány által létesített Társadalomtudományi Bizottság elnökével folytatott VASS HENRIK.

– *Mennyiben tekinthető korszerűnek a társadalomtudományi kutatás irányításának jelenlegi struktúrája?*

– Erre nehéz egyértelmű, rövid választ adni. Az MTA-hoz tartozó kutatóműhelyek egy része ugyanis *közvetlenül* is mérhető gazdasági, politikai, ideológiai feladatokat lát el. Más részük pedig *közvetve* segíti a társadalmi tudat, a közgondolkodás alakulását. Az első esetben az intézetek valóságfeltáró tevékenysége szorosan kapcsolódik döntésalapozó tudományos szerepükhöz. Ilyen munkát végez például a közgazdaságtudományi és a vállalatgazdaságtani, a szociológiai, a jogtudományi, a gazdaságtörténeti és a világgazdasági kutatóintézet. Az intézetek másik csoportja ugyancsak pótolhatatlan tudományos feladatokat lát el, talán nem túlzok, ha megállapítom, hogy részben nemzetközileg is elismert színvonalon.

Tevékenységük részben segít tudományosan megalapozni és reálisan értékelni, formálni a művelődést, az

oktatást, alakítani-fejleszteni a gazdasági működés „emberi tényezőjét"; de mindez a tevékenység „gazdaságilag" közvetlenül alig mérhető.

Az intézeti struktúra természetesen mindig vitatható. Meggyőződésem azonban, hogy a nagy szerkezeti-irányítási átalakítások hozadéka általában kevés, és egy átalakítási trauma évekre visszavetné az érdemi munkát. Ez nem azt jelenti, hogy halogatni kellene a feltétlenül szükségessé váló szerkezeti átalakításokat. Az akadémiai intézeteknek rugalmasabb, célra, feladatra orientáltabb intézményekké kell válniuk, s ha ehhez strukturális átalakítás vezet, nem szabad előle elzárkózni.

– Hogyan hasznosítják az Akadémia intézményrendszerébe tartozó 15 társadalomtudományi intézet és a 3 egyetemi tanszéken működő kutatócsoport kapacitását?

– Az MTA testületei, bizottságai és intézetei nagy szellemi erőket koncentrálnak. Ezt hasznosítjuk saját intézeteink kutatási tevékenységétől a fontos kormányzati döntések előkészítésében, véleményezésében való testületi közreműködésig. A megelőző évtizedekben végzett munka jelentős társadalmi elismerést és presztízst jelent Akadémiánknak. Ez hatalmas szellemi és erkölcsi tőke, amelyet a tudományos előrehaladás és az ország fejlődése érdekében kamatoztatni kell, mégpedig nem egy területen az eddigieknél is jobban. Az Akadémia szellemi kisugárzását sokkal erőteljesebbé kívánjuk tenni.

– Hallhatnánk erre néhány példát?

– Nagyobb figyelmet szeretnénk fordítani a legfontosabb országos kérdésekre s a megoldásukat célzó kormányzati döntések előzetes megvitatására, véleményezésére. Ezt a munkát az elnökség – kiküldött előkészítő bizottságai, sőt néha intézeteink közreműködésével – évek óta nagy erőbefektetéssel, hozzáértéssel, eredményesen végezte. Legutóbb az MSZMP gaz-

dasági-társadalmi kibontakozási programjának tervezetét vitattuk meg mélyrehatóan, s a Központi Bizottság sok tekintetben épített a mi véleményünkre is 1987. július 2-i állásfoglalásában.

Az elnökség azonban nemcsak a párt és a kormányzat felkéréseinek eleget téve vizsgál közérdekű kérdéseket, hanem saját kezdeményezéséből is: a maga által fontosnak ítélt témákban is javaslatokkal él. Például dolgozunk „A lakosság egészségi állapotára ható tényezők vizsgálata" című interdiszciplináris tervezeten, amely 1988-ra készül el, s célja az említett tényezők átfogó, tudományos igényű összefoglalása.

– A tudomány és a politika viszonyának értelmezésében – úgy tűnik – meglehetősen nagy a zűrzavar, távlatvesztés, főleg az értelmiség egyes rétegeiben és az ifjúság körében. Hogyan ítéli meg ennek okait és a belőlük kivezető utat?

– Valóban, ezek a tendenciák az utóbbi 10–15 évben felerősödtek. Jelentős szerepet játszanak ebben a valóság, a körülmények hazai és nemzetközi változásai, aminek következtében számos, régebben megállapított és kizárólagosnak tartott társadalmi, politikai, gazdasági, elméleti tétel felülvizsgálatát, újraértékelését, esetenként pedig korrekcióját kellett és kell elvégeznünk. Ez a társadalomtudományokra igen nagy feladatokat rótt, s előtérbe állította az új megoldások elméleti kidolgozásában való közreműködés követelményét.

– Akadnak olyan nézetek, amelyek valamiféle antagonizmust vélnek a tudomány és a politika között.

– Ez tudománytalan és megalapozatlan felfogás, még akkor is, ha a társadalomtudományok és a politika természetesen sohasem lehetnek teljesen szinkronban. Egy ilyen „szinkron" mindkettőnek a hatásfokát gyengítené. Hiszen egyfelől a tudományos felismerés ritkán válhat azonnali és egybevágó politikai felismeréssé, még kevésbé politikai gyakorlattá; másfelől a tu-

domány nem rendelheti alá tevékenységét a napi politikának. A találkozást az is nehezíti, hogy a politika kérdéseire a társadalomtudomány nem mindig tud válaszolni, illetve a szaktudományok elkülönült részeredményei gyakran nehezen „operacionizálhatóak" a politika szintjén. A „konfliktus" tehát nem szubjektív szándék kérdése. Ha azonban a politika toleráns az új kutatási eredmények iránt, ha nem veti el azokat, amelyek szemben állnak a régi, elavult beidegződésekkel, s ha a tudomány művelőit a társadalom fejlődése iránti felelősség hatja át – ez a viszony sohasem vezethet antagonizmushoz. Ilyen ideális állapot azonban nem spontán módon alakul ki, hanem folytonos elvi viták-ban, a nézetek konfrontációjában, vagyis az új tudományos felfedezések és a politikai meggondolások, kényszerpályák ütközésével és szintetizálódásával jön létre. Sajnos – úgy tűnik – ez a folyamat lassúbb a kelleténél. Fejlődéséhez nagyobb, több nyilvánosságra is szükség lenne.

– Hogyan kell értelmezni a társadalomtudományok „aktualitását", viszonyát a napirenden lévő politikai kérdésekhez?

– A társadalomtudományok „aktualitását" nem az éppen napirenden lévő politikai elhatározások közvetlen támogatása – különösen nem annak apologetikája – adja meg, hanem az, hogy korszerű és hosszú távra érvényes válaszokat tud-e adni a kor által felvetett kérdésekre. A társadalom múltjának, jelenének, prognosztizálható jövőjének és a belőlük levonható következtetéseknek valósághű elemzése, ábrázolása teremthet ehhez megfelelő alapokat. Ugyancsak a társadalomtudomány feladata, hogy tudományos alapot adjon az ideológia fejlesztéséhez, nehogy a megmerevedett, meghaladott ismeretekre alapozott ideológia bénítsa az új tudományos felismerések lehetőségeit. Mindehhez sok akadályt, megszokottságot kell leküzdeni. Én úgy látom, hogy a kibontakozás felgyorsult, részben azért is, mert a politika a korábbinál jobban igény-

li a tudomány közreműködését, jobban épít eredményeire. Az új helyzet szülte új kérdések tudományos értékű megválaszolása azonban hosszú folyamat. Annál is inkább, mert a tudomány válaszai érthetően a szaktudományok parciális megközelítéseire épülnek, a politikának viszont a társadalmi totalitás szem előtt tartásával kell a gyakorlatot alakítani.

– A szélesebb közvélemény tudományos ismereteinek bővítését hogyan kívánja segíteni az MTA?

– Az Akadémia szellemi kisugárzását nagymértékben tudományos közvélemény-formálással, a tudomány népszerűsítésével fokozhatjuk. Számunkra nem lehet közömbös, ami e téren az országban folyik. Arra kell törekednünk, hogy a kutatások számos fontos eredménye, illetve a belőlük fakadó új szemlélet minél szélesebb rétegekhez jusson el; hogy segítsen eloszlatni az időnként lábra kapó áltudományos hiedelmeket, mitikus, irracionális nézeteket; hogy az új felismeréseknek közvéleményt teremtsen; hogy mindezek érdekében orientálja a tömegkommunikáció, a sajtó munkatársait. Ezért is rendszeresítettük a hírközlő szervek tájékoztatását az intézeteinkben folyó munkákról, a testületekben folytatott szakmai helyzetértékelésekről, a jelentősebb új tudományos eredményekről, beleértve kutatóintézetek bemutatását is.

– Nyilván – az eddigi jó tapasztalatok alapján – gondoltak a televízió fokozott felhasználására...

– Természetesen, már csak azért is, mert a Gólyavári esték előadás-sorozatai valóban nagy visszhangot keltettek. Ez bizonyos frontáttörést jelentett az ismeretterjesztést nemritkán lenéző arisztokratizmussal szemben. Segített bebizonyítani, hogy a tudomány művelése, a kutatás és az eredmények népszerűsítése nem áll szemben egymással. Ennek megfelelően – Akadémiánk történetében először – a televízióval közösen egy sok adásból álló egészségügyi felvilágosító sorozatot készítettünk, amely az egészségesebb élet-

mód kialakításához, a halálozási ráták csökkentéséhez kíván hozzájárulni az egységes orvos- és társadalomtudományi megközelítés segítségével. Előkészítés alatt áll egy környezetvédelmi előadás-sorozatunk is, valamint tervezzük portréfilmek, interjúk készítését a magyar tudomány élő nagyjaival.

– Gyakran – úgy véljük, jogosan – felmerül az oktatás és a kutatás kapcsolatának szorosabbá tétele is...

– Valóban, az Akadémia szellemi kapacitásának erőteljesebb társadalmi hasznosítása végett mindennél fontosabbnak tűnik a kutatás és az oktatás szervesszoros kapcsolatának kiépítése. Egyszerre gondolok a közoktatás erőteljesebb segítésére és a felsőoktatásba való közvetlen bekapcsolódásra. Az első érdekében az elnökség megújította *Köznevelési Bizottságát*, amely annak idején a korszerű műveltségeszmény és az új tantárgyi koncepciók kimunkálásával fontosat alkotott. Most új cselekvési területet igyekszik kialakítani magának: közreműködik a tankönyvekkel és a tanári segédkönyvekkel kapcsolatos munkálatoktól a tanári továbbképzésig terjedő igen szerteágazó feladatok megoldásában. Szorgalmazzuk a *felsőoktatás* és a *kutatóintézetek* szorosabb együttműködését, *önállóságuk fenntartása mellett részleges integrációjukat is.*

– Ismereteink szerint ez szinte évtizedek óta napirenden lévő probléma. Mi az oka annak, hogy vajmi kevés valósult meg ebből?

– Ez valóban régen és többször elhatározott feladat, de eddig sohasem sikerült megvalósítani. Pedig hallatlan luxus, hogy két párhuzamos kutató-intézményrendszer működik az országban. Szétforgácsolja az erőket, és a forrásokat, egyaránt árt a kutatásnak és a felsőoktatásnak. Jelentős tudományos kapacitásunkat figyelembe véve lehangoló tény, hogy akadémiai kutatóinknak mindössze 10–15 százaléka tanít (egyetemi félállástól óraadásig) a felsőoktatásban, nem számítva ilyen irányú jelentékeny társadalmi munkájukat.

Kutatás és felsőoktatás *összekapcsolását*, a korábbi kudarcokból okulva, nem szervezeti átalakítással, hanem szervezett együttműködés létrehozásával szeretnénk megoldani. Vagyis a tudományos kutatás jelenlegi intézményrendszere lényegében érintetlen marad, de az akadémiai kutatóintézetek és egyetemi tanszékek, intézetek tevékenysége szervesen összekapcsolódik. Ezt nem frontálisan és egyik évről a másikra, hanem a feltételeknek megfelelően és fokozatosan törekszünk megvalósítani. Az elmúlt tanévben hat egyetem és kutatóintézet együttműködését készítettük elő, bennük a mostani tanévben már összekapcsolt munka bontakozott ki. Ez természetesen csak a kezdő lépés!

– Hogyan menne végbe ez az együttműködés a gyakorlatban?

– Az akadémiai kutatóintézetek ebben a rendszerben maguk állítanák össze – az egyetemek tanterveihez illeszkedő – oktatási programjaikat. Ezek speciális kollégiumok, a szakdolgozatot készítő hallgatók és doktori ösztöndíjasok irányítása formájában vagy más módon kapcsolódnának az egyetemi oktatáshoz. Az érintett egyetemi intézetek és tanszékek viszont lehetőséget kapnának a kutatóév rendszerének bevezetésére, az akadémiai intézetekben végzett kutatómunkára, az ottani technikai felszerelések használatára. Az ilyen intézeti egyesülések segítenék az anyagi források jóval ésszerűbb felhasználását is, például a műszerpark- és a könyvtárfejlesztés összehangolásával. És még egy fontos előnyt hozhat az összekapcsolás. Régi tapasztalat, hogy az egyetemeken a legnagyobb hatású, esetleg életre szóló élményt és inspirációt azok az előadók jelentik, akik saját kutatásaik eredményét, módszerüket, gondolkodásmódjukat tárják hallgatóik elé. Ez egyben a kutatások fontos inspiráló tényezője is.

– Minisztertanácsi rendelet növelte az MTA illetékességét és felelősségét az akadémiai, illetve a tárca szintű alapkutatások és a társadalomtudományi kuta-

tások összehangolásában. Mit jelent ez a változás a tudományirányítás gyakorlatában?

– Valóban növekedett a jogunk és a felelősségünk. Az Akadémiára hárul az alapkutatások és azon belül a társadalomtudományok műveléséért vállalt országos felelősség, amihez nélkülözhetetlen az ágazati felügyeleti hatóságokkal, mindenekelőtt a Művelődési Minisztériummal és más, a felsőoktatásban érdekelt tárcával való szoros együttműködés. Ennek részeként kell kifejleszteni a kooperatív irányítást-értékelést, támaszkodva az akadémiai testületek szakmai kompetenciájára. Ezzel összefüggésben átszervezett és részben változott hatáskörű *Társadalomtudományi Bizottság* jött létre, amelynek vezetésére a kormánytól én kaptam megbízást. Legfőbb feladatunk a társadalomtudományi középtávú kutatási tervek koordinálása, ellenőrzése, illetve kezdeményezése. Állásfoglalásaink a bizottság tagjai révén egyetemesen érvényesíthetőek, de esetenként javaslatokat is terjesztünk a kormány Tudománypolitikai Bizottsága elé.

– Mennyire készült fel az Akadémia ezekre a változásokra?

– Diplomatikusan inkább úgy fogalmaznám: igyekszünk mozgósítani az erőket és megfelelni a feladatnak. Nyilvánvaló, hogy mindkét területet erősíteni kell. Testületeink például egyes tudományterületeken meggyengültek. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a fiatalítás fontosságát. A francia akadémia, melyben a helyek csakis elhalálozás esetén üresednek meg, s amely ezért különösen elöregedett, olyan szabályt vezetett be, hogy az újonnan beválasztott tagok felének 55 év alattinak kell lennie. A bolgár akadémia alapszabályai előírják, hogy levelező tagot 60 év felett csak az elnökség külön hozzájárulásával lehet választani. Közgyűlésünk 1986-ban úgy döntött, hogy nem kíván ilyen szabályokkal élni, de amellett, hogy mindenek fölé helyezi a szakmai kiválóságot, tartalmi előkészítéssel igyekszik érvényt szerezni e fontos elvnek. Az

1987. évi tagválasztás előtt ilyen értelmű levéllel fordultam az akadémikusokhoz. Feltehetően ennek hatására is az újonnan megválasztott levelező tagok között kilenc 50 év alatti kutató van, s a megválasztottak átlagos életkora 53 év. Egy kis lépést tehát tettünk.

– *Nyilván ehhez elkerülhetetlen a tudományos kutatás ösztönzésének továbbfejlesztése is.*

– Közhely, hogy mind az erkölcsi, mind pedig az anyagi érdekeltséget erősítenünk kell. A gazdasági és társadalmi kibontakozás – ma jobban, mint bármikor – a magasan kvalifikált szakmunkán és szakértelmiségi munkán múlik. Bérrendszerünk ezt ma még nem veszi figyelembe. Az új tudományfinanszírozási rendszer saját házunk táján lehetőséget ad arra, hogy az igazán eredményes kutatómunkát – valóban a teljesítmények alapján differenciált módon – jobban honoráljuk.

Bér- és munkaerő-gazdálkodási lehetőségeink persze a jelenben is többet kínálnak, mint amivel élünk. Igen sok intézményünkben (s ez a felsőoktatásra is elmondható) bennrekedt jó néhány – függetlenített kutatásra nem a legalkalmasabb, de más területen esetleg kiválóan megfelelő – munkatárs. Számukat csak becsléssel lehetne megközelíteni, de egy kritikusabb, igényesebb személyzeti politika (amire egy-egy kiváló intézetünkben ma is van példa) önmagában 10–12 százalékos vagy ennél is nagyobb bérnövelés lehetőségét rejtené magában.

– *És a kvalifikáció anyagi elismerése terén várhatók-e változások?*

– Elodázhatatlan, hogy megoldást találjunk a *magasan kvalifikált* kutató-oktató gárda érdemlegesen jobb anyagi megbecsülésére. Az úgynevezett akadémikusi pótlékok összegét 1950-ben állapították meg, s azóta értéküket a pénz értékromlása töredékükre zsugorította. Következményei rendkívül károsak voltak: rombolta a kutatói pályák iránti vonzást és ezzel a jó kiválasztás lehetőségeit, gyakran a hivatástól jócs-

kán eltérő kiegészítő tevékenységekre kényszerítette nagy teljesítményekre hivatott kutatóinkat. Örvendetes, hogy javaslatainkat a kormány méltányolta, s 1987. május elsejétől az akadémikusok, 1988 januárjától a tudományok doktorai illetményét jelentősen felemelte. Elvi döntés született a tudományos publikációk tiszteletdíjának emelésére is.

– Az illetmények felülvizsgálata miért kapcsolódott össze a minősítés jelenlegi rendszerének kritikájával?

– Azért, mert felmerült a kandidátusok tízezres tömegének helyzete is, s ezzel kapcsolatban sok jogos bírálat érte tudományos fokozatrendszerünk túlzott hierarchiáját. Az egyetemi doktori és kandidátusi fokozatot az elmúlt években már igyekeztünk valamelyest közelíteni, de célszerű lenne ezeket – magasabb színvonalon – egységesíteni. A tudományos utánpótlás nevelését a kutatóintézeti-egyetemi posztgraduális képzés folyamatos rendszere végezné, s a Tudományos Minősítő Bizottság ellenőrizné a doktori-kandidátusi fokozat nívójának megtartását, emelését.

– Végül kérem: összegezze röviden a társadalomtudományok szerepét a társadalomalakítás mai hazai feladataiban.

– Talán abban summázhatom véleményemet, hogy a társadalomtudományok művelőire – akik több diszciplínában már nemzetközileg is elismert eredményeket mutattak fel – az ország mai helyzete, a gazdasági-társadalmi kibontakozás programja igen nagy feladatokat ró. Közgazdászainknak ki kell venniük részüket a mai nehéz helyzetünkből kivezető út, a kibontakozási stratégia tudományos megalapozásából, segíteniük kell a kormányintézkedések részleteinek szakszerű kidolgozásában. Ehhez a szociológia, a jogtudomány és más társadalomtudományok közreműködése is nélkülözhetetlen. Szükség van az oktatás, a továbbképzés társadalmi méretű felkarolására. A társadalomtudományok feladata a korszerű ismereteket

nyújtó tananyagok megalkotása, a képzés egész rendszerének kidolgozása és a részvétel ennek működtetésében.

A politikai szférában is jelentős változásokra van szükség: elkerülhetetlen ugyanis a gazdaság és a politika intézményi-szervezeti rendszerének strukturális továbbfejlesztése. Ez nem megy új meg új ellentmondások kialakulása és leküzdése nélkül. Véleményem szerint a társadalomtudományok még nincsenek kellően felkészülve arra, hogy konzisztens elméleti alapot nyújtsanak a mai, felhalmozódott politikai, gazdasági, társadalmi döntésekhez. Egy korszerű társadalomfejlesztési stratégia kidolgozása tehát olyan elodázhatatlan feladat, amelyre a társadalomtudományok művelőinek legjobb erőit kell mozgósítani. Ez óriási felelősséget ró a Magyar Tudományos Akadémiára és a politikára, amely a tudományt stratégiai szövetségesének tekintheti.

A képviselő urak vonulnak a parlament ülésére, 1913

Kulcsár Rózsa

TÁRSADALMI MOBILITÁS A NYOLCVANAS ÉVEK ELEJÉN

Társadalmi mobilitásnak nevezzük egyes rétegek, azon belül az egyén, illetve a család *társadalmi helyzetének megváltozását.* A hangsúly az utóbbin van. A társadalmi mobilitást ugyanis megkülönböztetjük a *foglalkozási* mobilitástól, vándorlástól (lakóhely-változtatástól) vagy az *iskolai* mobilitástól (az iskolai végzettség megváltoztatásától). Ezek mind részei a társadalmi mobilitásnak, hiszen a társadalmi helyzetváltoztatás sok tényező függvénye. A társadalmi mobilitás létrejöttéhez több befolyásoló tényezőnek kell valamilyen kombinációban megváltoznia. A társadalmi helyzetet befolyásoló tényezők közé tartozik a *foglalkozás,* az *iskolai végzettség,* a *beosztás,* a *szakképzettség,* valamint a *munkavégzés helye,* a népgazdasági ágazat, ahol az egyén tevékenykedik.

A társadalmimobilitás-vizsgálatok egyik alapvető kérdése – amely már a fogalom meghatározásából is adódik – a helyzetváltoztatás „közege", vagyis azoknak a *csoportoknak, rétegeknek* a meghatározása, amelyekben a társadalmi átrétegződési folyamatok végbemennek. A mobilitás léte vagy nemléte ugyanis szorosan összekapcsolódik a társadalmi csoportok kialakításával.

Az egyes ember társadalmi helyzetének változása tehát attól függ, milyen jellegű és mértékű ez a mozgás

a társadalom hierarchiájában, annak különféle rétegei és csoportjai között. Ha a társadalmat csupán néhány nagy csoportra bontjuk, nagyon sok helyzetváltoztatás kiesik a mozgások halmazából, hiszen a kialakított nagyobb csoportokon belül megy végbe. Ha ellenben túl sok rétegre osztjuk fel a társadalmat, a mozgások kusza halmaza már áttekinthetetlenné válik. Hogy hol van a határ a csoportok képzésekor, azok ideális és reális számának kialakításakor, ezt nehéz pontosan megmondani. Mindenképpen olyan csoportosítást kell kialakítani, amely egyrészt jól jellemzi a társadalom hierarchizáltságát, alá- és fölérendeltségi viszonyait, ugyanakkor létező és egymástól különböző helyzetű csoportokat hoz létre, s emellett még könnyen kezelhető társadalmi szerkezetet is ad.

A Központi Statisztikai Hivatal az eddig alkalmazott társadalmimobilitás-vizsgálatokban a következő főbb társadalmi rétegeket különböztette meg:

1. *Vezetők* (iskolai végzettségtől függetlenül a magasabb beosztású – országos hatáskörű szerveknél, minisztériumokban, központi államhatalmi, kormányzati és államigazgatási szerveknél, a fővárosi, megyei és városi tanácsoknál vezető beosztásban levő – szellemi foglalkozásúak, vállalati, intézményi és szövetkezeti vezérigazgatók, igazgatók, elnökök, főmérnökök, főkönyvelők, függetlenített párttitkárok és tömegszervezeti vezetők).

2. *Értelmiségiek* (felsőfokú oklevéllel rendelkező, a vezetőknél említett beosztásnál alacsonyabb beosztású vezetők és a beosztott felsőfokú végzettségű szellemi foglalkozásúak).

3. *Egyéb szellemi foglalkozásúak* (felsőfokú végzettséggel nem rendelkező, a vezetőknél említett beosztásnál alacsonyabb beosztású vezetők s a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező beosztott szellemi dolgozók).

4. *Szakmunkások* (szakképzettséggel rendelkező, illetve szakmunkás kategóriába sorolt fizikai foglalkozásúak).

5. *Betanított munkások* (szakképzettséggel nem rendelkező, betanított állományban levő fizikai foglalkozásúak).

6. *Segédmunkások* (az e csoportba sorolt fizikai foglalkozásúak).

7. *Mezőgazdasági önállóak és segítő családtagjaik.*

8. *Mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak és segítő családtagjaik.*

9. *Nem mezőgazdasági önállóak és segítő családtagjaik* (kisiparosok, kiskereskedők, a szolgáltatásban működő önállóak).

10. *Eltartottak.*

□ □ □

A vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a mai magyar mobilitási folyamatok az elmúlt évtizedek átrétegződéséhez képest eltérő tendenciákat mutatnak. A hatvanas–hetvenes évek intenzív mobilitása legfőképpen a *nagy társadalmi-gazdasági szerkezetváltozásokkal* magyarázható. Miután azonban ezek a nagy változások lezajlottak, lelassultak, a mobilitás erőssége is csökkent. A legújabb – a nyolcvanas évek elejének mozgását vizsgáló – felvétel adatai szerint bizonyos korábbi folyamatok ma is élnek, mások viszont elvesztették jelentőségüket, s helyettük az átrétegződés új útjai váltak gyakoribbá.

A mezőgazdasági munkát más tevékenységgel felváltók – a mezőgazdaságból kilépők – másfajta mozgásirányt követnek a nyolcvanas évek elején, mint korábban. Az elmúlt évtizedekre az volt a jellemző, hogy a paraszti munkát, a mezőgazdasági környezetet elhagyók – megfelelő képzettség hiányában – nagyrészt *segédmunkás* foglalkozásba kényszerültek. Ez a szakképzetlen fizikai foglalkozású társadalmi csoport volt a „zsilip" a mezőgazdaság és a többi gazdasági ágazat szakképzett rétegei között. Napjainkban azonban már a mezőgazdasági családi hátteret elhagyók nagyobb része kerül a *szak- vagy a betanított munkások*

közé, illetve *különböző szellemi foglalkozásokba.* Új jelenség az is, hogy ez az irányzat már nemcsak a férfiakra, de a nőkre is jellemző.

Mi történt azután, hogy a segédmunkások rétege elvesztette korábbi utánpótlását a mezőgazdaságból? Napjainkban ez a réteg zártabbá vált, általában kevesebben kerülnek ide más társadalmi csoportokból. Jelentős részük saját rétegükből, vagyis hasonló szülői környezetből termelődik újjá. Ez nincs ellentmondásban azzal, hogy a segédmunkások más társadalmi rétegbe kerülésének esélyei az elmúlt évtizedben javultak.

A szakmunkások társadalmi csoportjába átlépők aránya emelkedett, a nők és a férfiak közötti különbségek nem változtak, és ez főleg a nők esetében jelent minőségi változást. Továbbra is érvényesül az a hosszabb idő óta megfigyelhető irányzat, amely szerint a szakmunkás származásúaknak már sokkal nagyobb esélyeik vannak a magasabb presztízsű társadalmi csoportokba való belépésre, mint a betanított- és a segédmunkás rétegből származóknak. A szakmunkás származású férfiak jóval zártabb csoportot alkotnak, vagyis ide nehezebb bekerülni, mint a másik két munkásrétegbe.

Valamennyi munkásszármazású csoportból a férfiak a hagyományos vasas, az építőipari és a „divatos" ipari szakmacsoportokba, a nők viszont a kereskedelmi és szolgáltatási, valamint a könnyűipari szakmacsoportokba kerülnek legnagyobb arányban. Nem annyira az jellemző tehát, amit általában hangsúlyozni szoktunk, hogy a munkásszármazású férfiak inkább a szakmunkások, a nők pedig a betanított munkások csoportjába kerülnek nagyobb hányadban – bár ez is igaz –, hanem az, hogy a férfiak a már említett „férfi", a nők a „női" szakmákhoz vonzódnak. A nők – más okok mellett – nem azért fordulnak inkább a betanított munkáscsoportok felé, mert az felel meg képességeiknek, vagy mert betanított munkások szeretnének

lenni, hanem azért, mert a „női" szakmákban *több* a betanított munkás munkakör.

A mobilitási lehetőségeknek egyik legfontosabb jellemzője az, hogy a magas képzettséget, szaktudást képviselő *értelmiségi foglalkozásúak rétegébe* a különböző származásúak milyen eséllyel léphetnek be. A hatvanas, a hetvenes, de még a nyolcvanas évek adatainak elemzése során kapott eredmények is azt a már jól ismert tényt támasztják alá, hogy az értelmiségiek közé a legnagyobb eséllyel az értelmiségi származásúak juthatnak be, bár a más társadalmi rétegekből való átlépés esélykülönbségei is némileg csökkentek.

1973-ban az értelmiségi származású férfiak esélye, hogy ők is értelmiségiek legyenek, huszonegyszer akkora volt, mint a mezőgazdasági és nyolcszor akkora, mint a szakmunkás származásúaké; 1983-ban viszont már ez az eltérés „csak" 15-szörös, illetve hatszoros. Ugyanezek az arányszámok a nők esetében a következőképpen alakultak: 1973-ban az értelmiségbe kerülő azonos származásúaknak a mezőgazdasági származásúakkal szembeni 31-szeres előnye 1983-ban 20-szorosra csökkent, a szakmunkásokkal szembeni hatszor nagyobb esélyük pedig ötszörösre.

□ □ □

Már szinte közhely, hogy a társadalmi mobilitás, a társadalmi átrétegződés egyik legfontosabb mozgatóereje az *iskolázottsági színvonal* alakulása. A mobilitásvizsgálatok egyértelműen igazolták, hogy a társadalmi rétegek helyzetét elsősorban az elért iskolai végzettség szintje, a képzettség foka, és csak másodsorban az apa, a szülők társadalmi helyzete határozza meg. Az iskolai végzettség alakulására azonban éppen a családi háttér igen erős közvetlen hatást gyakorol.

Kik közül kerülnek ki a magasabb végzettségűek, milyen iskolai végzettségű szülők gyermekeinek van

tehát nagyobb esélye az érettségi vagy a diploma megszerzésére?

Az 1973. évi mobilitásfelvétel adatai arra engedtek következtetni, hogy a nők mobilitási iránya és intenzitása tíz év fáziskéséssel felzárkózik a férfiak mobilitásához, és a későbbiekben hasonló jellemzőket mutat. Ezek az előrejelzések az iskolai mobilitás tekintetében beigazolódtak. Legszembetűnőbb változás az 1973 és 1983 között eltelt tíz év alatt az, hogy *szembeszökően csökkent az alacsonyabb iskolai végzettségű nők és férfiak aránya, és ezzel párhuzamosan megnőtt a magas képesítésűeké.* A diplomás nők aránya 1983-ra elérte a diplomás férfiak 1973. évi arányszámát.

A családi háttér főleg abban az időszakban játszik igen fontos szerepet, amikor a gyermek befejezi az általános iskolát. Azzal ugyanis, hogy a gyermek milyen középfokú oktatásba kapcsolódik be, eldől a jövendő társadalmi-foglalkozási csoportba való bekerülésének esélye is. A szakmunkásképző elvégzése után ugyanis mint *szakmunkás* kerül ki az iskolából, éppen úgy, mint aki a szakközépiskolát fejezi be, és néhány vizsga letétele után szakmunkásként *fizikai munkát* végez. Aki viszont a szakmunkásképző befejezése után is tovább akar tanulni, az többnyire gimnáziumba megy. Így végül is a középiskola típusa az esetek nagy részében már önmagában is meghatározza a foglalkozás jellegét és ezzel a meghatározott társadalmi csoportba kerülést.

Az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekei közül – a tapasztalatok szerint – többen mentek szakközépiskolába, illetve technikumba, a diplomás szülők fiai és lányai viszont többségükben a *gimnáziumokat* választották. A diplomás szülők tehát rendszerint segítik a későbbi esetleges továbbtanulást.

A társadalmimobilitás-vizsgálatok azt mutatták, hogy az *értelmiségi réteg a legzártabb* a többi társadalmi réteghez viszonyítva. Az értelmiségen belül pedig az egyetemi diplomások mutatják a legszorosabb kapcsolatot a szülők iskolai végzettségével. Ahogyan

emelkedik a *szülők* iskolai végzettsége, úgy nő az egyetemi diplomás *gyermekek* aránya is. A nők általában nagyobb eséllyel jutnak a főiskolára, mint az egyetemekre. Ennek az az oka, hogy a főiskolát végzettek között legtöbb a tanár- és tanítóképzőben végzettek száma, ezek nagy része pedig nő.

Érdekes összehasonlítani az *apa iskolai végzettségét a fia diplomájának* szakirányával. Így például érdemes megemlíteni a következőket: a legnagyobb eséllyel szereznek műszaki egyetemi vagy főiskolai diplomát azok a férfiak, akiknek az apja valamilyen fizikai szakképzettséggel rendelkezik. Ezzel ellentétben az orvosi és a jogi karra a legnagyobb eséllyel az érettségizett és a diplomás apák fiai kerülnek. Az „érettségi" tulajdonképpen azonos a gimnáziumi érettségivel, hiszen ez az egyetlen középszintű képzési forma, amelyik nem ad szakképzettséget, „csupán" érettségi bizonyítványt. A klasszikus humán középiskolai végzettségű és a diplomás apák fiaiból lesz a legnagyobb valószínűséggel jogász és orvos.

A mezőgazdasági felsőfokú tanintézetekbe a legnagyobb eséllyel az alacsony iskolai végzettségű apák fiai kerülnek. Itt tehát az apa gyakran mezőgazdasági foglalkozása is valószínűleg befolyásolja az agrárszakma választását.

□ □ □

A család kulturális, műveltségi színvonalának a gyermekre gyakorolt hatását azonban többnyire sem alsó-, sem középfokú iskolai végzettség kiegyenlíteni és az esetleges lemaradást pótolni nem tudja. Következésképpen a gyermekek pályaválasztásában a *családi környezetnek* van meghatározó szerepe, és ez az esetek jelentős részében a fiatal generáció társadalmi helyzetét is meghatározza.

Gál Róbert

A SZAKMUNKÁSKÉPZÉS KORSZERŰSÍTÉSE A MŰSZAKI MEGÚJULÁS KÖVETELMÉNYE

Korunk műszaki fejlődésére a tudományos-technikai forradalom új szakaszának kibontakozása a jellemző. Ennek négy alappillére: a biológiai forradalom, a biotechnikával összefüggő átalakulás, az új anyagok kifejlesztése és megjelenése, valamint a mikroelektronika térhódítása, elterjedése. A műszaki fejlődés új szakaszának további jellemzője, hogy helyzete, üteme országonként, térségenként és ágazatonként rendkívül egyenlőtlen, s hátterében az emberi tényezővel kapcsolatban már hosszabb ideje nagy jelentőségű változások mennek végbe.

Az iparilag fejlett országokban például – 1965 és 1985 között – a foglalkoztatottak körében *megkétszereződött a magasan kvalifikált munkaerő aránya.* E munkaerő minősége és összetétele – akár szakmunkásokról, akár mérnökökről legyen szó – jobban igazodik ahhoz a kereslethez, amelyet a tudományos-műszaki fejlődés teremt.

A műszaki átalakulásnak van egy lényeges sajátossága: a hagyományosan képzett, felkészített emberek a változások nyomán kialakult helyzetet egyre nehezebben fogják fel, mind nehezebben teszik magukévá, mert e változások minőségi ugrásokat jelentenek, és

a hagyományos ismeretekkel rendelkezők ezeket már nem képesek követni.

Az oktatáspolitikának ma nálunk is abból kell kiindulnia, hogy a műszaki fejlődés rendkívül gyorsan, elkerülhetetlenül új igényeket támaszt a szakmunkásokkal szemben. Korszerű szakképzés és jól képzett munkaerő nélkül hazánkban sem képzelhető el széles bázisú műszaki átalakulás. Nekünk is sokkal jobban hasznosítani kell az emberek szakértelmét és felkészültségét. Ehhez megfelelő szervező- és vezetőképességre, befektetésekre, értékesítési tapasztalatokra, piacokra, sok mindenre van szükség, de főként jól képzett szakembergárdára.

Ezért a műszaki fejlődés, a gazdasági növekedés sokban függ a szakképzés sikerességétől, eredményességétől, színvonalától. *A korszerű szakképzés a műszaki átalakulás egyik fő összetevője, hajtóereje.*

A műszaki fejlődés és a szakképzés (pontosabban a szakmunkásképzés) közötti kapcsolatot többféle szempontból lehet vizsgálni, elemezni. Ezek közül talán a legfontosabb *az oktatás és a gazdaság összefüggése.*

Oktatás és gazdaság: nincsenek ellentmondásban

Oktatás és gazdaság – összetartozó, egymásra épülő, egymásból építkező fogalmak. *A kapcsolat egyoldalú, gazdaságcentrikus megközelítését nálunk is, másutt is az élet már több vonatkozásban meghaladta.*

Nem tagadva a gazdaság lényeges befolyását a szakképzés tartalmára, formáira, irányaira, az iskola által közvetített tudás és kifejlesztett képességek jellegére, az is hangsúlyt kap (kell hogy kapjon!), hogy a képzés a szakmunkás-utónpótlás minőségén és struktúráján keresztül befolyásolja, alakítja a gazdaságot.

Korunk embere olyan folyamatok részese és tanúja, amelyek alapjaiban változtatják meg a társadalom termelőerőinek hagyományos szerkezetét. E változások nálunk még nem mindig jelentenek napi feladatokat,

de már felfedeztük őket, s nem is olyan távoli lehetőségek. Ezért fontos, hogy a mai képzés során olyan későbbi igényeket is figyelembe vegyünk, amelyek a gazdaság mostani állapotában, a jelenlegi termelési folyamatokban még nem jelentkeznek, de amelyekkel fiatal szakemberek nem is olyan soká, aktív munkáséletükben minden bizonnyal találkozni fognak.

Nem lehet a gazdaság szerepét túlhangsúlyozni, de lebecsülni sem. Egyetlen társadalmi-gazdasági formációban sem létezhet fejlett szakképzés erős, egészséges gazdaság nélkül, attól elszigetelten. Pedagógus körökben, de másutt is lehet találkozni olyan téves felfogással, amely „a szakképző iskolát meg akarja szabadítani a gazdaság, a termelés kényszerítő hatása alól".

Valljuk, hogy az üzem, a munka, a termelés világa az, ahol a szakoktatás számára is nagy jelentőségű, meghatározó folyamatok születnek, ahol a nevelés és a képzés konfliktusai a legélesebben jelentkeznek, s ahol a társadalomba való beilleszkedés döntő terepe található.

Az azonban kétségtelen, hogy – a gazdaság és az oktatás, az üzemek és az iskolák szoros kapcsolatából következően – *a vállalati szférában jelentkező ellentmondások bizonyos formái* (érdekeltségi, munkamegosztásbeli zavarok, műszaki gondok) a szakmunkásképzésre sokszor negatívan hatnak.

A hetvenes és nyolcvanas évek világgazdasági változásai, az extenzív fejlődés tartalékainak kimerülése, a vállalatok működését meghatározó közgazdasági környezet átalakulása, a műszaki-technológiai fejlődés lelassult üteme jelentősen megváltoztatta a gazdasági szervezetek munkaerő-gazdálkodási, finanszírozási, érdekeltségi, munkamegosztásbeli és gazdaságossági viszonyait. A következmények érezhetők, és jól nyomon követhetők a társadalom más szféráiban, így az iskolarendszerben és a szakképzésben is. A szakmunkásképzésben különösen, amelynek éppen céljaiból és

felépítéséből következően mindig is szoros, közvetlen kapcsolata volt és van a vállalatokkal.

A vállalati műszaki és munkamegosztásbeli változások tananyagbeli, elméleti és gyakorlati képzésbeli problémaként jelentkeztek. A munkaerőpiac igényeinek változásai pedig beiskolázási gondokat okoztak a szakmunkásképzésben.

Ez persze csak az egyik része a szakmunkásképzést ért társadalmi és gazdasági hatásoknak. Említhetnénk még a vállalatok és az iskolák területi elhelyezkedésének különbségeiből adódó zavarokat, az iskolarendszer működéséből, a továbbtanulásra való felkészítés színvonalából fakadó feszültségeket, azt, hogy a továbbtanulási igények és egyes foglalkozások, szakmák vonzása időről időre változik. Ezért is keletkezik feszültség a gazdaság munkaerő-szükséglete és a továbbtanulni szándékozók törekvései között. Ezt az iskola a maga eszközeivel – más szakmákra való átirányítással – próbálja megoldani.

A felhasználók logikus lépései

Logikus lépésnek, objektív társadalmi-gazdasági folyamatok következményének kell tekinteni *a nagyüzemek beleszólási szándékának erősödését a szakmunkásképzés szervezésébe és irányításába.* Szemmel láthatóan és jól követhetően újfajta munkamegosztás bontakozik ki az oktatás és a gazdaság, az iskolák és az üzemek között.

A magyar gazdaság számos pontján – például a Ganz-MÁVAG-ban, a Rába Magyar Vagon- és Gépgyárban és másutt – konkrétan, gyakran oktatási kísérletek formájában *felerősödőben van egy korszerűsítő szándék.* E pedagógiai kísérletek közös célja kimutatni, hogy *a vállalati gazdálkodás csak akkor lehet sikeres, a versenyképességét csak akkor lehet megtartani, fokozni, ha ezt eredményes szakképzés, korszerű szakmai felkészítés alapozza meg.*

A szakképzés szervezetei között kialakuló új típusú

munkamegosztás fő és jogos érve, hogy az iskolában a képzés színvonala, korszerűsége nincs szinkronban a műszaki-technológiai fejlődés által diktált követelményekkel, vagyis az iskolában elsajátított ismeretek gyorsan elavulnak, feleslegessé válnak.

A kísérletek három típusa

A nagyüzemek próbálkozásairól ma még nem lehet teljes képet alkotni, belőlük végkövetkeztetéseket levonni, de már most is megfogalmazható néhány általánosítható tapasztalat.

Gazdasági vezetők, kutatási szakemberek visszatérő aggályai *a finanszírozás ellentmondásai, a képzési költségek megoszlásának aránytalanságai.* A szakmunkásképzés, a fejlesztés fő terheit ugyanis a nagyüzemek viselik, ahonnan gyakran a jobban fizető kis- és középüzemekbe áramlik a frissen végzett szakmunkások jobbik része. A drága pénzen kiképzett szakemberek az esetek többségében nem ott termelnek, ahol képzésük költségeit előteremtették. A recept – állítják sokan – magától értetődő: *módosítani szükséges az állami támogatás nagyságát, az elosztás módját. Rendezendő probléma az azonos, a jelenleginél igazságosabb teherviselés kialakítása a gazdaság különböző szektorai, vállalatai és üzemei között.*

Egy másik általánosítható tapasztalat, hogy a szakoktatás és a gazdaság konkrét együttműködésének csupán néhány területe van tervszerűen előkészítve, sok kérdés továbbra is nyitott. Így például az, hogy a képzési-tanulási folyamat melyik részét és mikortól (az indulástól vagy később) irányítsa és szervezze a vállalat.

Ha a most folyó kísérletek egyedi vonásai alapján akarjuk a gyári szakmunkásképzés korszerűségének lényegét megragadni, akkor nagyjából a gazdasági szervezetek három típusát különböztethetjük meg:

• Az *első helyen* az a stabil külpiacokkal rendelkező, eredményesen gazdálkodó vállalat áll, amelyben a

műszaki megújulást nem kíséri oktatási kísérlet, de mérhető eredményekben fejeződik ki a magas színvonalú műszaki-technológiai bázisra épülő szakképzés, a vállalat és a szakiskolák között eleven a kapcsolat. *A gazdasági vezetés tudatosan építi be a szakmunkástanuló-képzést vagy még szélesebben a szakképzett munkaerő biztosítását a rövid és középtávú vállalati tervekbe.* Stratégiai kérdésnek tekinti, hogy a szakmunkások, technikusok, mérnökök és más jól képzett szakemberek megszerzésére, munkába állítására és megtartására megfelelő anyagi és szellemi energiát fordítson, hogy a betanított munkásokból milyen szakmában, milyen módon és milyen ütemben képezzen szakmunkásokat, a szakmunkásokból technikusokat, a technikusokból mérnököket.

• A *másik* utat az a modern nagyüzem képviseli, ahol *a szakmunkásképzés a vállalati gazdálkodás szerves része,* egyik gazdasági, termelési egysége. A tantervek és a tananyagok nagy hangsúllyal tartalmazzák, közvetítik a munkahelyi célokat. A képzés tárgyi feltételei megegyeznek a munkahelyivel, vagyis magas szintű műszaki bázisra, csúcstechnikára épülnek.

• A *harmadik* út hazánkban a tipikus. A megújulni kész vállalatok zöme nem az egész szakképzési rendszert akarja tökéletesíteni, csupán annak egyes részeit, elsősorban a gyakorlati és az ehhez kapcsolódó szakelméleti ismereteket, ezek átadásának módját, körülményeit, azért, hogy kellőképpen csökkenjen az elmélet és a gyakorlat közötti különbség.

Perczel György

NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁS – EREDMÉNYESEBB KÖRNYEZETVÉDELEM

A környezet elszennyeződése, károsodása korunk sajátos gondja. Az ipari és a mezőgazdasági termelés fejlődése, a természeti erőforrások gyorsuló ütemű kiaknázása, a sebesen haladó urbanizáció igen nagy társadalmi-gazdasági fejlődéshez vezetett, de sajnos együtt járt a környezet nagyfokú elszennyeződésével is. Az ózonréteg károsodása, a légkör szén-dioxid-koncentrációjának növekedése, a savas esők, a tengerek és az édesvizek szennyeződése, a veszélyes anyagok gondatlan használatából és kezeléséből származó bajok, egyes állat- és növényfajok kipusztulása – mindez súlyos fenyegetés az emberi környezetre. Az életfeltételeket biztosító természeti környezet – elsősorban a termőföld, a víz, a levegő – terhelhetősége véges. Az emberiség kénytelen átértékelni fejlődésének lehetőségeit, mivel az eddigi korlátlan gazdasági növekedésbe vetett hitét megingatta a Föld ökológiai egyensúlya megbomlásának veszélye, illetve annak lehetséges következményei. Természetesen nem arról van szó, hogy le kell mondanunk a fejlődésről, hanem arról, hogy termelési kultúránk, fogyasztási szokásaink alakulására a jövőben az ökológiai szempontoknak *nagyobb erővel* kell hatniuk.

A környezetvédelem problémái – a sok közös vonás

mellett – a Föld különböző országaiban és régióiban eltérően jelentkeznek. A környezetre ártalmas hatások leginkább Európát és az észak-amerikai kontinenst érintik. A nemzeti határok között létrejövő környezeti ártalmak azonban sokszor *tovaterjednek*, és hatásaik más országokban is környezeti károkat okoznak. Anglia és a Ruhr-vidék ipartelepeinek légkört szennyező anyagai például Svédországban is megjelennek; Európa számos országában és Kanadában a savas esők az erdők és a vízi ökoszisztémák pusztulását okozzák; Európa és Amerika növekvő autóközlekedéséből a levegőbe jutó ólom még Grönlandon is kimutatható. A szennyezett folyók is több országot szelnek át, és nehezítik vagy éppen megakadályozzák más országok racionális vízgazdálkodási törekvéseit. Világméretűvé vált az egészségre káros anyagokat tartalmazó vegyszerek, élelmiszerek, kozmetikai cikkek, a sok hulladékot produkáló technológiák exportja. Mindezek felerősítik egy-egy ország környezetszennyezését vagy annak újratermelését.

Az említett példák csak kiragadottak, és távolról sem tükrözik azt az összetett folyamatot, amely a Földet övező levegőburok, a vízrendszer és a kőzetburok metszéspontján elhelyezkedő, a földi lét feltételeit hordozó és nagyon sérülékeny bioszféra állapotát veszélyezteti. Elegendőek viszont ahhoz, hogy bizonyítsák: gazdasági, társadalmi fejlettségi szintektől, ideológiai, politikai nézetektől és szövetségi rendszerektől függetlenül *közös felelősséggel* tartozunk a Föld kedvező környezeti állapotának megőrzéséért vagy helyreállításáért.

Közös jövőnkért

A környezetvédelemben tehát feltétlenül szükséges a nemzetközi együttműködés valamennyi ország számára. Nemcsak mint célszerű munkamegosztási forma, hanem inkább mint elkerülhetetlenül fontos, folyamatos feladat, amelyet a bioszféra tendenciózusan romló

állapota diktál. A környezetvédelem ma már a *külkapcsolatok integráns részévé* vált. Az egyre szélesedő nemzetközi együttműködés felöleli a tudományos, műszaki, gazdasági, de a társadalmi szférát is.

A környezetvédelmi együttműködés nem különíthető el a nemzetközi kapcsolatok fő formáitól, az alakulásukat meghatározó világpolitikai és világgazdasági folyamatoktól. A környezetvédelmi nemzetközi együttműködés nehézsége, de egyben szépsége és eredményessége is abban rejlik, hogyan sikerül azt az országok sokágú kapcsolatainak szövetébe, jelesen a politikai és a gazdasági együttműködés folyamataiba illeszteni. Ennek hiányában ugyanis lehet sok elkötelezett híve a környezeti ártalmak megszüntetésének, ki lehet nyilvánítani közös szándékot vagy akaratot, de érdemleges előrehaladást nem lehet elérni.

Az enyhülési folyamat erősödése kedvező feltételeket teremt a környezetvédelem területén folyó nemzetközi együttműködéshez, a környezetvédelmi együttműködés pedig fontos szerepet tölthet be az egyes államok közötti viszonyok alakulásában. A kapcsolattartás egyik formájaként hozzájárul az államok közötti megértés és bizalom erősítéséhez, ezáltal kedvezőbb politikai légkör kialakításához.

Felmerülhet, hogy a környezeti problémák megoldása minden ország belső ügye. Ez azonban csak részigazság. Csak abban az esetben igaz, amikor az ártalmak egy adott ország területén keletkeznek, és hatásaik is csak az adott területre lokalizálódnak. A káros szennyeződések azonban – mint ahogy ez nemcsak tudományosan bizonyított tény, hanem kézzelfogható valóság is – nem tisztelik az országhatárokat, nagy részük számos országot érint. Ma már egyetlen állam sem képes pusztán belső intézkedésekkel gondoskodni lakosságának egészséges környezetéről. Ez a kis és közepes országok szempontjából különösen igaz. Ezért a környezet védelme államok közötti együttműködést, összehangolt cselekvést is igényel.

A környezetvédelemben folytatandó nemzetközi együttműködés követelményeit *első ízben* 1972-ben a stockholmi környezetvédelmi világkonferencia, majd 1975-ben az európai biztonsággal és együttműködéssel foglalkozó helsinki záróokmány szabta meg részleteiben. A dokumentumokban leírt elvek és ajánlások nem évültek el, változatlanul a kapcsolatok építésének alapjaként tekintendők. A nemzetközi – főleg az európai régióban folyó – együttműködés továbbfejlesztése szempontjából jelentős esemény volt az 1979-ben *Genfben* megrendezett, a *helsinki záróokmány* szellemét tükröző, magas szintű európai *környezetvédelmi tanácskozás*. A tanácskozáson 31 európai ország, az Egyesült Államok és Kanada egyezményt írt alá az országhatárokon átterjedő légszennyezés korlátozásáról, és nyilatkozatot fogadott el a hulladékszegény technológiák alkalmazásának, valamint a hulladékok újrahasznosításának szorgalmazásáról.

A nemzeti és nemzetközi szinten folytatott, a környezet állapotának javítására vagy megóvására irányuló erőfeszítéseket teljes mértékben igazolta az ENSZ által létrehozott *Környezet és Fejlesztés Világbizottság* (Brundtland Bizottság) nemrég készített *„Közös jövőnk"* című jelentése. A dokumentum az eddigieknél összetettebb elemzést adott környezetünk állapotáról. Hosszú távra szóló környezetvédelmi stratégiát alakított ki a környezeti problémák orvoslására. Fontos alapelvként jelölte meg a környezetvédelem és a gazdasági fejlesztés szükséges és lehetséges összeegyeztetését, mint a nemzetek közösségének egyik létkérdését. A kiegyensúlyozott, harmonikus fejlődésnek biztosítania kell a mai nemzedékek szükségleteinek kielégítését, de nem foszthatjuk meg a jövő generációit sem szükségleteik kielégítésének lehetőségétől. Ez a rendelkezésre álló erőforrások racionális – a környezet teherbíró képességével összehangolt – felhasználásával, a korábban rosszul kezelt és károsodott környezet helyreállításával, valamint az eddiginél ésszerűbb élet-

mód elterjesztésével érhető el. Ilyen stratégia – a nemzetközi munkamegosztás jelenlegi szintjén – csak a nemzetek összehangolt munkájával valósítható meg.

Multilaterális és kétoldalú kapcsolatok

A globális és a regionális környezeti gondok megszüntetésére – a korábban vázolt alapokon – széles körű együttműködés bontakozott ki a kormányközi és nem kormányközi szervezetekben, valamint a különböző nemzetközi gazdasági és politikai szövetségi rendszerekben.

• Az *ENSZ Környezeti Programját* (UNEP) az 1972-es stockholmi konferencia hívta létre a globális környezeti problémák vizsgálatának és megoldásának elősegítésére. Így például foglalkozik az atmoszféra szennyeződése elleni védelemmel, a vízkészletek megóvásával, a föld termőképességének védelmével, a természeti erőforrások és nyersanyagok ésszerű hasznosításának kérdéseivel, a növényi és állati génkészletek oltalmazásával, az energiatermelés és -felhasználás környezeti hatásainak elemzésével, valamint a környezetvédelem és a gazdasági fejlődés kölcsönhatásainak vizsgálatával.

Egyik legfontosabb tevékenysége a környezet állapotának folyamatos megfigyelése és értékelése a kormányok közreműködésével. Ehhez világméretű információs rendszer épült ki, amely az egészséggel, az éghajlattal, a tengerekkel, valamint a megújítható energiaforrásokkal kapcsolatos környezetvédelmi információs adatokat szolgáltatja. A környezeti tudatformálás és képzés céljából az UNESCO-val, az UNIDO-val, az ILO-val és más nemzetközi szervezetekkel együttműködve az UNEP a világ több részén környezetvédelmi oktatási központokat szervezett. A fegyverkezés és a környezetvédelem összefüggéseinek tudományos vizsgálata és a következtetések nyilvánosságra hozatala – a szocialista országok javasla-

tára – az UNEP tevékenységének egyik önálló témájává vált.

Az *UNESCO „Ember és bioszféra"* (MAB) címmel széles körű kutatási programot indított az ember és a természeti környezete közötti kapcsolatok feltárása végett. A programon belül az egyik legfontosabb feladat a bioszféra-rezervátumok világméretű nemzetközi hálózatának kialakítása, a különböző növény- és állatfajok természetes ökoszisztémán belüli megőrzése, ökológiai kutatások végzése, a környezeti oktatás és nevelés. A program keretében eddig a Föld 60 országában 200 bioszféra-rezervátumot hoztak létre.

• Az európai régióban a kelet–nyugati környezetvédelmi együttműködés egyik legfontosabb fóruma az *Európai Gazdasági Bizottság,* illetve a keretében működő *Környezeti Kormánytanácsadók Testülete.* Főbb tevékenysége a környezeti politikák, a kormányzati intézkedések rendszeres áttekintésére, a levegőtisztaság védelmével kapcsolatos együttműködés szervezésére, a hulladékszegény technológiák bevezetésének ösztönzésére, a környezetvédelem hosszú távú regionális stratégiájának kidolgozására irányul. Az EGB keretében jelenleg folyó együttműködés egyik kiemelt területe az országhatárokon átterjedő légszennyezés korlátozásáról szóló egyezmény végrehajtásának, valamint ehhez kapcsolódóan a kén-dioxid-kibocsátás 30 százalékos csökkentéséről aláírt megállapodás teljesítésének elősegítése. Hasonló vagy ennél nagyobb károkat okoznak a légkörbe jutó nitrogén-oxidok. Ugyancsak az ENSZ EGB keretében napirendre került a kibocsátásuk mérséklését előirányozó nemzetközi megállapodás előkészítése.

• A *KGST keretében* folyó együttműködés az *ötéves munkatervek* alapján valósul meg, melyek magukban foglalják a KGST különböző munkaszerveiben folyó környezetvédelmi tevékenység teljes körét. Így a környezetvédelem tervezésének, irányításának gazdasági és társadalmi aspektusait; a szennyező anyagok hatásainak vizsgálatát; a környezetjavítás módszerei-

nek és eszközeinek kifejlesztését, valamint a természeti erőforrások ésszerű felhasználását és a hulladékok újrahasznosítását. Kiépült a KGST-tagállamok *mérő-ellenőrző hálózata* a környezet állapotának megfigyelésére, mely kapcsolódik az európai, illetve a globális környezeti monitoring-rendszerhez.

• A *nem kormányközi természetvédelmi szervezetekben* jelentősebb együttműködés valósul meg a Nemzetközi Természetvédelmi Unióban, az Európai Nemzeti Parkok és Parkerdők Szövetségében, valamint néhány nemzetközi ornitológiai szervezetben.

Az eddig említett nemzetközi szervezetekben és együttműködési formákban kifejtett tevékenységével *Magyarország* elsősorban azt kívánja hangsúlyozni, hogy készségesen és erejéhez mérten támogatja a globális környezeti problémák (például az ózonpajzs védelme) megoldását, de erősebben érintett a regionális gondok mérséklésében, Európa környezeti állapotának javításában. Belátható, hogy ebben a folyamatban különösen fontos a szomszédos országokkal folytatott együttműködés folyamatos bővítése, elsősorban a határ menti övezetekben jelentkező környezeti károsodások feltárása, megelőzése, valamint közös erővel történő visszaszorításuk, illetve megszüntetésük.

Magyarország részvétele a nemzetközi együttműködésben

Mint az egész világon, hazánkban is élénken foglalkoztatják a társadalmat a környezetvédelem gondjai. A megoldásukat célzó feladatok kijelölése és végrehajtása ma már szerves része a kormány tevékenységének. A *VII. ötéves terv* önálló fejezetként tartalmazza a környezet és a természeti értékek megóvása érdekében teendő intézkedéseket. Kiemelt programok végrehajtása segíti a levegőtisztaság és az ivóvízbázisok védelmét, valamint a veszélyes hulladékok kezelési ártalmatlanítási feltételeinek kialakítását. Folyamatban van az 1976-ban alkotott *környezetvédelmi törvény*

végrehajtása, valamint a Minisztertanács ezen alapuló hosszú távú környezetvédelmi követelményrendszerének teljesítése. Az említettek szellemében folytatott munka nemcsak a környezeti ártalmak csökkentését és megelőzésüket szolgálja, hanem a környezettel való tudatos gazdálkodás szélesebb körű elterjesztését, gyakorlatba való átültetését is.

Magyarország – földrajzi helyzetéből adódóan is – nagy jelentőséget tulajdonít a környezetvédelmi problémák nemzetközi együttműködéssel történő megoldásának. Tevékenységünk *egyidejűleg szolgálja hazai környezet- és természetvédelmi feladataink megvalósítását és nemzetközi kötelezettségeink teljesítését.* Az együttműködésben való részvételünket hazánk reális lehetőségeihez, társadalmilag elismert szükségleteihez, külpolitikai törekvéseinkhez kapcsolódóan, szakmapolitikai érdekeink figyelembevételével alakítjuk. Tevékenységünk mindenekelőtt a KGST környezetvédelmi programjában való széles körű részvételre, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére, továbbá az ENSZ különböző szerveinek munkájában való közreműködésre irányul.

A *KGST környezetvédelmi programjának* végrehajtása elsősorban a hazai kutatásokat segíti, ösztönzi, illetve hozzájárulunk partnereink ilyen típusú munkájához is. Ebben a munkában csaknem 80 magyar kutató-, tervező- és fejlesztőintézet vesz részt, mintegy 120 témában. Magyarország látja el a hulladékok kezelésével, valamint a zaj- és rezgésvédelem kérdéseivel foglalkozó koordinációs központok feladatait.

Kétoldalú kapcsolataink elsősorban a szomszédos országokkal való együttműködés fejlesztésére irányulnak; mégpedig tapasztalatcserék, közös kutatások, a határ menti övezetekben jelentkező környezeti ártalmak együttes megelőzése, csökkentése, a természetvédelmi értékek (növény- és állatvilág) megóvásának formájában. Ma már több szocialista országgal (Szovjetunió, NDK, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia) és több tőkés országgal (Ausztria, Svédország, Finn-

ország, Franciaország) van kétoldalú környezetvédelmi együttműködési megállapodásunk. Emellett néhány más ország környezetvédelmi szervezetével is kialakult rendszeres tapasztalatcsere (például NSZK: Bajorország, Svájc, Japán, Egyesült Államok).

Közreműködünk az ENSZ–EGB Környezetvédelmi Programjában. Az együttműködés egyik kiemelt területe: a nagy távolságra, országhatárokon át terjedő *légszennyezés korlátozását célzó megállapodás* végrehajtása. A megállapodás elsőként a kén-dioxid-kibocsátás csökkentésével kapcsolatban jelölt meg konkrét feladatokat. Ennek alapján 1985-ben Helsinkiben 21 ország – köztük hazánk is – vállalta, hogy a kén-dioxid-kibocsátást 1993-ig legalább 30 százalékkal csökkenti az 1980. évi szinthez képest.

A környezetszennyezés egyik legbonyolultabb területe a *közlekedés*. Hazánk már korábban csatlakozott a közlekedési eszközök légszennyezését szabályozó EGB-előírásokhoz, a kibocsátási határértékek Magyarországon az EGB ajánlásaihoz igazodnak. 1985. január 1-jétől 30 százalékkal csökkentettük a hazai benzinek ólomtartalmát, s megkezdődött az ólommentes benzin forgalmazása is.

Magyarország – lehetőségeit figyelembe véve – hozzájárul a *globális környezeti problémák* megoldásához is az ENSZ Környezeti Program keretében. A hazai hálózat útján bekapcsolódtunk a környezet állapotának megfigyelésére és értékelésére szolgáló globális mérő-megfigyelőrendszerbe, az egyes iparágak környezeti hatásainak vizsgálatával foglalkozó projektekbe, részt veszünk a toxikus vegyi anyagok nyilvántartási rendszerében, valamint a környezeti információs, forrástájékoztató rendszerben. Jelenleg vizsgáljuk hazánk csatlakozási lehetőségét a sztratoszférikus *ózonréteg védelmére* 1985-ben létrejött nemzetközi megállapodáshoz. Az ózonréteg fenyegetettsége olyan globális környezeti probléma, amely potenciálisan érinti a Föld valamennyi országát, az egész élővilágot. A sztratoszférikus ózonréteg elvékonyodásával meg-

növekedő ultraibolya-sugárzás – többek között – növelheti a bőrrákos megbetegedések gyakoriságát, és előidézheti a vízi és szárazföldi ökológiai rendszerek fejlődési zavarát.

Az UNESCO–MAB kutatási programjában hazánk több bioszféra-rezervátummá nyilvánított területtel vesz részt (Hortobágyi Nemzeti Park, Kiskunsági Nemzeti Park, Fertő-tó, Pilisi Parkerdő, Aggteleki Nemzeti Park). A rezervátumok területe csaknem 130 000 hektár. Csatlakoztunk *a természet és az élővilág védelmét* szolgáló fontosabb nemzetközi egyezményekhez (Washingtoni Egyezmény, Bonni Egyezmény, Ramsari Egyezmény), amelyek a vadon élő, vándorló állatfajok védelmét, valamint a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelmét szabályozták. Jelentős részt vállalunk a tudományos kutatási eredmények, a gyakorlati tapasztalatok átadását szolgáló nemzetközi tanácskozások szervezésében.

A hazai környezet- és természetvédelmi tevékenység egyik kiemelt területe *a Balaton* védelme. Ez központi program szerint valósul meg. A nemzetközi tapasztalatok mind szélesebb körű megismerése és átvétele érdekében 1988-ban Magyarország vállalta a tavak környezetének védelmével foglalkozó nemzetközi konferencia megrendezését.

A felsorolt tevékenységek összhangban vannak a helsinki záróokmány környezetvédelmi fejezetében foglalt célokkal, valamint az európai biztonsági és együttműködési értekezlet bécsi utótalálkozóján napirenden levő, a környezetvédelmet érintő ajánlásokkal.

Orbán Sándor

A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSE MAGYARORSZÁGON

A mezőgazdaság szocialista átszervezése úgy rögzült a köztudatban, mintha az az európai szocialista országokban, Jugoszláviát, majd Lengyelországot kivéve, egyetlen modellt követő folyamatként haladt volna előre. S valóban 1948-ra a térség valamennyi országában (1949-re az újonnan megalakult NDK-ban is) a munkásosztály, a szocializmus javára alakultak át a hatalmi viszonyok. A helyreállított ipart és a népgazdaság más ágazatait immár a szocializmus tervszerű és meggyorsított építésének keretében fejlesztették tovább. *Így sürgetően jelentkezett az előbbiekhez képest elmaradott mezőgazdasági termelés és az árutermelés növelésének szükségessége, sőt az ötvenes évek elejére az az igény is, hogy az agrárnépesség egy részét az ipar számára szabaddá tegyék. Mindennek kielégítését a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésétől várták.*

Az átszervezés első lépései

Mindezek azonban nem jelentették azt, hogy a különböző országok immár egységesen kommunista vezető pártjai azonos módon végezték volna az átszervezés munkáját. Nem kétséges: az olyan alapelveket,

mint a proletárállam sokoldalú támogatása, a fokozatosság és az önkéntesség a régió valamennyi szocialista országában meghirdették. Sőt az átszervezés során még megmaradt a tagok háztáji gazdasága és a bevitt földre vonatkozó tulajdonjoga, amit az országok többségében járadék fizetésével is kifejeztek. Bizonyos szerkezeti és adminisztratív rendszabályok – például az állami gépállomások létrehozása vagy a gazdagparasztság likvidálásba átmenő korlátozása – szintén hasonló formát öltöttek, a különbségek mégis már a folyamat elején szembetűnőek voltak.

Mindezek *Bulgáriában* és *Jugoszláviában* mutatkoztak meg leginkább, ahol a földreform lehetőségeit már a két világháború között meglehetősen kimerítették. *Ezekben az országokban a népi demokratikus földrendezéshez már olyan lépések is kapcsolódtak (a „dolgozók szövetkezeti mezőgazdasági üzemeiről" szóló törvény, illetve az új telepesek szövetkezeteinek létrehozása), amelyek a mezőgazdaság szocialista átalakulása irányába mutattak.*

Bizonyos szövetkezeti tradíciók és újabb kezdeményezések természetesen más országokban is voltak. Az egyes pártok és kormányok egyidejű programjai nemegyszer tőkeellenes éllel sürgették a szövetkezetekben rejlő összefogást. Eleinte azonban azon munkálkodtak, hogy megszilárdítsák a földhözjutottak és általában a dolgozó parasztság helyzetét. Ezt kívánta a munkás-paraszt szövetség kiszélesítése is.

Ellentmondások

E politikának csakhamar bizonyos ellentmondásos következményei jelentkeztek. *Az országok többségében ugyanis nem készítették elő azokat a fokozatokat, amelyeken keresztül majd továbbléphet a szövetkezeti mozgalom.* Problémákat okoztak a paraszti struktúrában és tudatban mutatkozó változások is. Kitűnt, hogy *a dolgozó parasztok jelentős része elvonatkoztatta helyzetének javulását a népi demokratikus rendszer védelmező*

és támogató politikájától, s azt a parcella öntörvényű fejlődésének tulajdonította. Ezért aligha lehetett arra apellálva szövetkezésre mozgósítani, hogy a kisüzem már kimerítette a parcella nyújtotta fejlődési lehetőségeket, s hogy a nagyobb paraszti gazdaságok „felfalással" fenyegetik a kisebbeket.

Másként alakult a helyzet a szegényparasztság, az agrárproletárok esetében. Nekik mindegy volt, hogy újabb földosztás vagy éppen szövetkezés révén jutnak-e földhöz és kenyérhez. A lényeg, hogy tarthatatlan szociális helyzetükből kilábaljanak. Ezek gyakorta saját föld s még inkább felszerelés híján, az üzemi tapasztalatokat, sőt az ilyenekkel rendelkező felkészült vezetőket is nélkülözve léptek a szövetkezés ismeretlen útjára. Az ilyen kedvezőtlen adottságokkal induló és működő termelőszövetkezetek, kevés kivétellel, a parasztság számára nemigen szolgáltak vonzó példával, mert a továbbiakban sem kaphattak olyan mértékű központi anyagi-technikai támogatást, amely erre alkalmassá tette volna őket. Ezzel együtt azonban nem kétséges, így is áldozatos pionírszerepet vállaltak, mert úgy oldották meg közvetlenebb szociális problémáikat, hogy egyúttal első számú végrehajtói lettek egy történeti szükségszerűségnek, amely a mezőgazdaság további átalakításának organikus útját mutatta.

Az átszervezés megtorpanása

Az átszervezés egyre inkább adminisztratív és kényszerítő intézkedésekkel biztosított üteme az ötvenes évek első harmadában szinte valamennyi országban megtorpant, sőt több helyütt visszaesett.

Ennek okait egyidejűleg szívesen hozták kapcsolatba bizonyos „baloldali" és „jobboldali" elhajlásokkal. Más felismerések a paraszti gazdaságok szocialista nagyüzemekkel való felváltásának „fázisszavarait", tehát azt is érzékelték, hogy *a paraszti termelést gyorsabban szorították vissza, mint ahogyan azt a szocialista nagyüzem helyettesíteni tudta volna.*

A hidegháborús feszültség enyhülése és a nemzetközi kommunista mozgalomban bekövetkezett kedvező irányú változások körülményei között hozott új párt- és kormányhatározatokból azonban az előbbieknél több is kiderül. Ezek a két főágazat: az ipar és a mezőgazdaság „aránytalan" fejlesztésében jelölték meg a mezőgazdaság fejlődésében bekövetkezett megtorpanás okait. Az ötvenes évek első harmadában szerzett súlyos tapasztalatok alapján be kellett látni: *az iparosítás történeti feladatának végrehajtása eleve, a felemelt tervek pedig különösen oda vezettek, hogy a mezőgazdaságot nagymértékben elhanyagolták. A súlyos helyzetből való kilábalás útját keresve mindenekelőtt a nehézipar fejlesztésének mérséklését és a mezőgazdasági termelés támogatását tették meg programmá.*

A kialakult helyzet a munkás–paraszt szövetségben is súlyos feszültségeket idézett elő. Nem volt más választás, mint feladni a mezőgazdaság szocialista átalakításának addig próbált modelljét.

A kibontakozás útjának keresése

Az ágazati aránytalanságon valamelyest javítva, az egyes országokban a korábbiakhoz képest kedvezőbb anyagi-technikai feltételeket biztosítottak a mezőgazdaság fejlesztéséhez. Egyidejűleg több figyelemmel voltak a *fokozatosságra is.* Szintúgy komolyabban fogták fel a tulajdonviszonyokból adódó járadékfizetési kötelezettséget. Itt-ott enyhítettek a szövetkezetek kiszolgáltatott helyzetén is a gépállomásokkal szemben. A maximum azonban, ameddig az ötvenes évek második harmadában eljutottak, az volt, hogy *a kötelező terménybeszolgáltatást részlegesen (Bulgáriában és Romániában például a növényi terményekre) vagy teljesen (Magyarországon például mindenre kiterjedően) eltörölték, s helyette bevezették a szerződéses felvásárlást, és általában is emelték a felvásárlási árakat.* Mindezek a lépések együtt, az adókat mérséklő intézkedésekkel, a mezőgazdaság árbevételének emelkedésével

jártak. Ha a mezőgazdaságban nem következhetett is be nyomban szembeötlő változás, annak termelési mutatói a korábbiakhoz képest mindenütt kedvezőbben alakultak. Sőt Jugoszláviát és Lengyelországot kivéve, jótékonyan hatottak a szövetkezeti átalakulásra is.

Ezek a viszonylagos eredmények, ha mégoly ellentmondásos eszközök alkalmazásával jöttek is létre, az átalakulásnak a korábbinál mindenképpen magasabb szintjét jelentették, amelyről a következőkben tovább lehetett lépni egészen a tömeges átszervezés befejezéséig. S mindez érvényes Magyarországra is, ahol 1956 őszén ismét súlyos válságba került a szocialista átszervezés ügye.

Az átszervezés belső feltételei hazánkban

Felmerül a kérdés: az ismert előzmények után, majd az 1956 őszét követő konszolidációhoz elnyert paraszti támogatás alapján miként lehetett napirendre tűzni a mezőgazdaság tömeges átszervezését, és ezt jó két esztendő alatt, nagyobb megrázkódtatások nélkül lebonyolítani Magyarországon, amikor korábban nyolc esztendőn át még kisebb-nagyobb válságokba torkolló nekirugaszkodásokkal és korrekciókkal sem tudták megoldani.

Nem kétséges: a magyar mezőgazdaság anyagi-technikai támogatásának az a trendvonala, amely már 1952–1954-ben kezdett helyes irányt venni, az ötvenes évek utolsó harmadában, a külső és belső feltételeknek köszönhetően, még biztatóbban haladt előre. Az agrárszektor részesedése az összes beruházásokban 1960-ra — az öt évvel korábbihoz képest — mintegy a kétszeresére nőtt.

Bár nem lehet bizonyossággal állítani, hogy az 1956-ban együtt maradt vagy újjászerveződő *szövetkezetek*, valamint *állami gazdaságok* mint követendő példák különösebb vonzást gyakoroltak volna az egyéni parasztságra, mégsem szabad lebecsülni jelentőségüket. *Ezek már a szocialista mezőgazdaság meggyökerezését*

mutatták. Viszont tagadhatatlan, hogy az egyéni parasztgazdaságok számszerű gyarapodása még 1958-ban is folytatódott, és a tíz esztendővel korábbi helyzethez hasonlóan ezek most sem tapasztalták a parcella lehetőségeinek kimerülését. És közülük még a kisebbek sem azt, hogy a nagyobbak elnyeléssel fenyegetnék őket. Ilyenképpen tehát *a parasztság szövetkezeti útra térítésében még a korábbi mértékben sem lehetett a polarizáltságból adódó ellentétekre és a szegényparaszti érdekekre apellálni*.

A szövetkezeti átszervezésnél tehát elsődlegesen a *birtokos parasztságot kellett megnyerni*. Voltak a vezetésben olyanok, akik a múlt hibáinak megismétlődésétől tartva passzívan viselkedtek az átszervezést illetően. Mások meg, nem tudván szabadulni az ötvenes évek elejének modelljétől, azt tartották, hogy határozottabb „nyomás" nélkül nem indul el a birtokos parasztság a szövetkezet felé. Volt egy harmadik álláspont is, amely kizárólag az anyagi-technikai eszközök, feltételek gyarapításának függvényében tartotta elképzelhetőnek az átszervezést, és mintegy hat évre tervezte, hogy a termelőszövetkezeti szektor többségbe (60–65 százalék) kerüljön az ország területén.

Nemzetközi hatások

1958 második felétől azonban olyan hatások is érték az agrárpolitikát, amelyek a gyorsabb átszervezés irányába ösztönöztek. A szovjet technika világűrbeli és tengeri sikerei, vagy a „szűzföldek" meghódításával kapcsolatba hozott 1958. évi rekordtermés, még inkább a Kína által meghirdetett „nagy ugrás", mind-mind olyan tényező volt, hogy még akkor sem lehetne leértékelni a jelentőségüket, ha az ötvenes évek második felének csupán hangulati elemeket kölcsönöztek volna. A lehetőségek egyidejű felbecsülésének azonban olyan programszerű megfogalmazásai sem hiányoztak, amelyek a tervszámokban is nyomot hagytak.

Mint az európai szocialista országok többségében,

Magyarországon is először csak a folyó terv céljait emelték a korábbiaknál magasabbra (1958-ban). Majd az MSZMP az SZKP XXI. kongresszusának programjára hivatkozva azt is feladattá tette, hogy a hároméves terv legfontosabb mutatóit 1960 helyett 1959 végére érjék el. S míg 1957 nyarán az MSZMP hosszabb fejlesztési távra utaló, emlékezetes agrártérziseiben csupán afféle stiláris fordulatnak hat a kínai tapasztalatok felhasználásának igénye, egy esztendőre rá már kimondták: „jelentősen előre kell haladnunk a mezőgazdaság szocialista átalakítása terén, majd teljes sikerre vinnünk a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésének ügyét". Nem szólva más országokról, még Lengyelországban is voltak 1958-ban olyan jelek, hogy ismét nekigyürkőznek a termelőszövetkezetek szervezésének. Ám ennek fiaskója éppen arra nyújtott példát, hogy a távoli nagy kezdeményezések, vagy akár a szomszéd országokban a szocialista átszervezés sikerei önmagukban mennyire elégtelenek hasonló átalakítások véghezviteléhez, ha egyszer a belső feltételek hiányoznak ahhoz.

A parasztság társadalmi-tudati állapota

Az MSZMP-nek a termelőszövetkezeti átszervezés megindításáról hozott 1958. decemberi határozata azonban a belső feltételek és a külső hatások mellett olyan mozzanatokat is számításba vehetett, amelyek a parasztság általánosabb társadalmi-pszichikai állapotához kapcsolódtak. Nemcsak arról van szó, hogy a parasztság megcsappanása és mobilitása Magyarországon az ötvenes években szinte a legnagyobb mérvű volt az európai szocialista országok sorában. Ezeknél is nagyobb erővel hatott az a változás, amely belül, a paraszti tudatban lejátszódott.

Az ötvenes évek végének birtokos parasztja már távolról sem ugyanaz volt, mint az átszervezés kezdetén vagy kiváltképp a földosztás másnapján. *A különböző társadalmi folyamatok a parcelláján maradt parasztság-*

ban is elősegítették az új szemlélet kibontakozását. Történetileg bizonyos fáziskéséssel és természetesen távolról sem a tőkés differenciálódás jegyében a negyvenes évektől felgyorsult a tradicionális paraszti normák bomlása, érvénytelenedése. Jelentős szerepe volt ebben a falu és a város régiek helyett új ellentmondásokkal terhelt mindennapi viszonyának s annak, hogy a magyar parasztságot szélesebben és tartósabban átjárták a változások, így a termelőszövetkezeti átszervezést célzó ismételt kísérletek is. *Ugyanakkor az 1956-os események élesebb fényt vetettek a jövő lehetőségére. S talán még a korábbi tapasztalatokkal szemben is más optikát adtak annak belátásához, hogy a parasztságnak nincs más alternatívája.* Soha nem kínálkozott alkalmasabb történelmi pillanat a tömeges átszervezés megkezdésére, mint 1958 és 1959 fordulóján.

Politikai-gazdasági eszközök

Óriási jelentősége volt annak, hogy az átszervezés ... rendű társadalmi üggyé vált. A politikai munka legtapasztalatosabb formáit alkalmazták annak érdekében, hogy a pozitív döntés irányába befolyásolják az önmagával vívódó, a nagy lépésre különböző mértékben felkészült parasztságot.

Különös jelentősége volt annak, hogy *az átszervezés számolt a hagyományos paraszti értékekkel, s pozitív módon becsülte fel és fogta be azokat a termelőszövetkezetek ügyének előrehajtásába. A gazdai tekintély, az öregek tapasztalatainak megbecsülése,* egyszersmind *beteg- és nyugdíjellátásának napirendre tétele* éppen úgy ezt jelezte, mint *a gazdálkodással összefüggő közvetlenebb anyagi érdekek figyelembevétele.* A helyi közösségek véleménynyilvánítása alapján olyan gazdák is vezetővé lehettek a termelőszövetkezetekben, akik korábban be sem léphettek volna. *A földjáradék kötelezővé tétele mellett nagy súlyt fektettek a háztáji gazdaságokra, sőt a részesművelés szükség szerinti bevezetésére.* Ugyanakkor Magyarországon sem késtek *az anyagi érdekeltséget*

szem előtt tartó kiegészítő jövedelemszerzési és évközi készpénzes díjazási formák fokozatos kiterjesztésével.

Az áttekintett eszközök egyike-másika olyan értelemben is összhangban volt a munkás–paraszt szövetség és a termelési folytonosság biztosításával, hogy tulajdonképpen a korábban elmulasztott *fokozatosság* utólagos pótlását szolgálta. Az átszervezés további emelője *a technika optimális hasznosításának lehetővé tételében állott (a traktorállomási gépek szövetkezeti tulajdonba adása, a termelőszövetkezeti nagygépvásárlás szabaddá tétele).*

Bár a költségvetésből a mezőgazdaságnak juttatott központi támogatás 1960-ban érte el a legmagasabb arányt, mégis kiderült, hogy a támogatásnak az egységnyi földterülethez mért nagysága a szövetkezeti szektor kiterjedésével folyvást csökkent. Nem véletlenül kezdték szorgalmazni a belépők hozzájárulását a közös beruházásokhoz. Az átszervezés befejezésével a közterhek is jórészt a szocialista szektorra hárultak, s ugyanakkor a hitel-visszafizetések megkezdése is újabb gondokat okozott. Ezeket csak súlyosbította az eszközök és az élőmunka kellő koncentrációjának és színvonalának a földterületek összevonásához viszonyított lemaradása. Az 1959. évi, kiemelkedően jó terméshez képest átmenetileg a termelés és a gazdálkodás eredményessége, a tagok jövedelme sem nőtt a tervezett mértékben.

Ezek a gondok nem teljesen váratlanul merültek fel, de csak részben lehetett nyomban orvosolni őket. Így 1960-tól valamelyest zárult az agárolló; gyors hitelekkel segítettek ott, ahol arra szükség volt; kedvezőtlen adottságú vagy speciális kultúrákkal foglalkozó vidékeken a magasabb szövetkezeti formák helyett egyszerűbbeket engedélyeztek; határozottan csitították a még fellángoló rétegellentéteket; káderekkel segítették a gyenge szakmai vezetést.

Szocialista termelési és tulajdonviszonyok a mezőgazdaságban

A népgazdaság valamennyi ágazatában megteremtett szocialista termelési viszonyok, mint ismeretes, egyet jelentenek *a szocializmus alapjai lerakásának befejezésével.* E meghatározás azonban nem feltétlenül zárja ki a mezőgazdaság, a parasztság viszonyaiban lezajlott átalakulás jelenségeinek különböző magyarázatait. Némelyek úgy tekintették a parasztgazdaságoknak a szövetkezés útján megvalósult koncentrációját, mint a munka és a tulajdon elválasztásának valamiféle új kiadását. Mások csupán az állami tulajdont tartották „következetesen" szocialistának, és a szövetkezetek jövőjét is eszerint készültek alakítani. Ez utóbbi állásponttal rokon a háztáji kisegítő gazdaság funkciójának helytelen megítélése is. Eszerint az „egységes paraszti osztály" szocialista jellege is csak a fejlettebb szocialista tulajdonformában és természetesen a „paraszti vonásokat konzerváló" háztáji gazdaságok felszámolásával bontakozhat ki.

Szükséges volt tehát, hogy tisztázásként, egyszersmind a fejlődés orientálására az MSZMP X. és XI. kongresszusa leszögezze: a szövetkezeti és állami tulajdon „azonos jellegű", „egy tipusú szocialista tulajdon". Hasonlóképpen megállapították azt is, hogy a háztáji gazdaságokra még hosszú ideig szükség van.

A szövetkezeti tulajdon és a háztáji gazdaság helyének megítélése teljesen összhangban állott a mezőgazdasági termelőerők és termelés közvetlenebb fejlesztésének érdekeivel. Az ismételt eszközcsere, amely az elmúlt évtizedekben először *a hagyományos kisüzemről a nagyüzemre*, majd *a hagyományos nagyüzemről az iparszerű termelésre* való áttérésben testesült meg, egyáltalán nem a tulajdon egyébként megváltással is kiterjedő szövetkezeti formájában, hanem elsősorban használatában és az üzemi méretekben tett szükségessé változtatásokat. Az üzemi koncentráció előrehaladását mutatja a szövetkezetek összevonásá-

val járó területnövekedés, valamint az állóeszközállomány két és félszeresére felgyorsult gyarapodása az 1968-at követő hét évben. A folyamat fejlettebb formáját mutatja a több száz különböző horizontális és vertikális egyesülés (néhol önálló jogi egység) létrejötte. *E folyamat során fokozottan a nagyüzemekhez kapcsolódtak a háztáji gazdaságok is.* Ennek köszönhetően megnőtt a termelékenységük, s hagyományos paraszti szerepük jellegzetesen piacorientált vállalkozássá alakul át.

A parasztság társadalmi átalakulása

A tömeges termelőszövetkezeti átszervezés nyomán kibontakozó gyors fejlődésnek a felsoroltakat is megelőző, legfontosabb tényezője maga az ember, a szövetkezeti dolgozó, aki, miközben megváltozott termelési viszonyok, üzemi keretek közé került és elsajátítja, működteti az iparszerű termelés mechanizmusát, maga is fejlődik és átalakul. E fejlődésnek és átalakulásnak a tendenciáját a különböző szocialista országokban másként ítélik meg. Előfordul, hogy egyenesen a szocializmus vívmányának tekintik – szemben az ezt elmulasztó kapitalizmussal –, hogy létrejöhet valamiféle egységes paraszti osztály. Máskor meg a parasztság felszámolásáról beszélnek ott is, ahol csupán kisebbséget képez a mezőgazdaság szocialista szektora.

Magyarországon legföljebb az átalakulás mértékének megítélésében jelentkeznek különbségek. Nem kétséges ugyanis, hogy a parasztoknak – vagy pontosabban: a termelőszövetkezeti dolgozóknak – nemcsak számuk és arányuk csappant meg (1980-ban mintegy 600 000 ember, a kereső népesség 12 százaléka), hanem megváltozott e társadalmi csoport szociális minősége, a más társadalmi csoportokhoz való viszonya is. A helyzetét alapvetően meghatározó *új tulajdonviszonyok* és az *iparszerű termelés kibontakozásán belül és túl* ennek olyan tényezői ismeretesek, mint a *munka jellegének* (minőségének, mennyiségének, ritmusának)

megváltozása; az elosztás, a bérezés, a fogyasztás új formáinak és magasabb színvonalának általánossá válása; a több mint 40 százalékos generációváltással, valamint a kétharmadnyi termelőszövetkezeti (mezőgazdasági és más dolgozókból álló) *„vegyes" családok kialakulásával összefüggő társadalmi keveredések*. Nos, mindezek és további más tényezők (pl. a tagsági státus rovására terjedő alkalmazotti munkaviszony) egyre inkább más társadalmi csoportokhoz teszik hasonlóvá a hajdani parasztságot.

Túlhaladott már az a kérdésfeltevés, hogy a kibontakozó minőségi átalakulás vajon összeegyeztethető-e valamiféle egységes szocialista paraszti osztály kiformálódásával.

A tagadó választ akár a politikai vezetésnek az átalakulási folyamatot regisztráló dokumentumaival is alá lehetne támasztani. Ezekben jól tükröződik a politika viszonya e folyamathoz. Több mint két évtizede még helyénvaló volt az „egységes szövetkezeti paraszti osztály" formula. Nemcsak a szövetkezetekbe tömörült parasztság osztály jellegű tagoltságának megszűnte miatt, hanem azért is, mert célszerűtlen és káros lett volna az ilyen tagoltságra apellálni és ellentéteket fakasztani akkor, amikor a tömegesen szervezett szövetkezetek egységének a megszilárdítása, a közös munka kibontakoztatása volt a legégetőbb tennivaló. Viszont e meglehetősen dinamikusan alakuló társadalmi csoport újonnan kifejlődött viszonyai és jellegzetességei később már nem voltak paraszti természetűek, mivel a tagoknak az új, konkrét munkamegosztásban a munka jellege szerint elfoglalt helye, újfajta tagozódása alapvetően a munkásságéhoz lett hasonlatos. *Kívánatos tehát, hogy rögzítsük ennek az átalakulási, hasonulási folyamatnak a megtörténtét*, és tovább haladjunk ezen a fő úton.

PEST MEGYE

Lénárd László

PEST MEGYÉRŐL – ELLENPONTOKBAN

Pest megyének számos sajátossága van, de magába sűríti hazánk nagy egységeinek különbségeit, nemritkán szélsőségeit is.

A Dunakanyar hegységei, a Gödöllői dombság, az alföldi tanyás síkságok, a Mezőföld északi nyúlványai s a Duna által közrezárt Szentendrei és Csepel-sziget – nemcsak természeti adottságokban – kivételesen változatos. Megyénk veszi körül hazánk fővárosát, és a mi területünkön, Pusztavacson van az ország mértani közepe.

A megye lakóinak zszáma csaknem egymillió, az átlagos népsűrűsége (154 fő négyzetkilométerenként) meghaladja az országost, az egyes térségek között mintegy ötszörös eltérést is mutat. A budapesti agglomerációban, de a megye egészében is kismértékben nő a lakosok száma, s csak az északi és déli részek községeiben fogy a népesség.

Önálló megyeszékhelyünk nincs, s bár 10 városunk az urbanizáció magas fokára utal, ezekben a lakosságnak mindössze 30 százaléka él. Szép számmal van viszont – főként a fővárosi agglomerációban – városnyi méretű nagyközségünk.

Az aktív korúak száma több mint 480 000. Egyharmaduk azonban nem a megyében dolgozik, majdnem 180 000 ember a fővárosba jár, s a megyén belüli moz-

gással együtt ez azt jelenti, hogy a lakosság életmódjában meghatározó az ingázás. Az iskolázottság széles skáláján a jelentős hányadot képviselő, magasan kvalifikált értelmiségi rétegek mellett nagy a szakképzetlen és az alkalmi munkából élők száma, s nem hiányoznak a munkakerülők sem. Több tízezres réteget képvisel a társadalomba nehezen beilleszkedő cigányság, és – főként az agglomerációban – az átlagosnál több a veszélyeztetett gyermek.

●●●

A megyéről beszélve nem könnyű eldönteni, hogy a főváros közelségének előnyei vagy a kevésbé kellemes következményei vannak-e túlsúlyban. Kétségtelen, hogy az ide településeket elsősorban a fővárosi munkahelyek, a nagyobb kereset, a magasabb színvonalú ellátás, a gazdagabb kulturálódási, szórakozási lehetőségek vonzzák. A főváros – amely ellátja a megyeszékhelyi funkciók jelentős részét – ezt számos területen a vidéki átlagnál magasabb színvonalon nyújtja; emellett azonban hátrányt is jelent.

Százezrek életének paradoxonja az, hogy miközben naponta élvezik a főváros adta lehetőségeket, lakóhelyükön a körülmények korántsem olyan kedvezőek. S nehéz megítélni, hogy a jobb megélhetés ígéretével idetelepülők, vagy a fővárosi igényekkel „zöldbe költözők", vagy az őslakók kifogásolhatják-e jobban, hogy a települések ellátottsági mutatói az országban a legrosszabbak közé tartoznak. A megyében 70 000–80 000 hétvégi ház és telek van – a megye üdülőkörzeteiben évente további félmillió ember tölt hosszabb-rövidebb időt, ami szintén az ellátási feszültséget növeli.

Az elmúlt tíz évben csaknem 60 000 ember – egy nagyobb városra való népesség – szükségleteit biztosító infrastruktúrát teremtettünk meg. A fejlesztési források szűkössége és a fejlődés dinamizmusának lelassulása ellenére azonban tavaly és az idei év első

felében is történt gyarapodás. A feszültség mégis jelentős. A 100 lakásra jutó lakosok száma 281, ami jobb az országos átlagnál, a lakások felében azonban nincs bevezetett víz, 16 településen a csecsemőket palackos vízzel látják el, a csatornázottság aránya rendkívül alacsony, a közműellátás ollója folyamatosan nyílik. A távbeszélő-ellátottság is kisebb a vidéki átlagnál, 40 százalék. A bolthálózat és a vendéglátó helyek fajlagos alapterülete lényegesen elmarad az átlagtól, amit csak részben enyhít, hogy a ruházati cikkek felét s az iparcikkek egynegyedét a fővárosban szerzik be az emberek. A középiskolai tanulók 45 százaléka jár a fővárosba, a kórházi ellátásra szoruló Pest megyeiek számára az ágyak 45 százalékát is Budapest biztosítja. A megyén belül – a lakáshelyzetet, a kommunális ellátottságot tekintve – nagyok a különbségek; az egy tanteremre jutó gyermekszám például az agglomeráció egyes körzeteiben eléri a negyvenet, Vác környékén viszont alig több húsznál.

Az országosan kiemelt nagyberuházások kedvező hatásúak: kivételes színfolt a Hungaroring autó-versenypálya, tízezrek életkörülményeire hat az épülő bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer, az agglomeráció jelentős részét érinti majd az M–0-ás autópálya s a váci DCM rekonstrukciója. Ez utóbbi a termelési eredményeken túl jelentősen mérsékli a környék kritikus levegőszennyezettségét.

A környezet állapota a megyében rosszabb az országos átlagnál. A sűrű úthálózat és az ipartelepek káros hatása, a levegő, a vizek és a talaj szennyezettsége, a fokozott zajhatás egyaránt jellemző környezetünkre. Megoldásra vár a Ferihegyi repülőtér zajártalmának csökkentése, a szigetszentmiklósi bányatavak rendezése, a százhalombattai levegő állapotának javítása és – főként a Duna mentén – a vízibázisok védelme. A természetvédelem iránti érzékenységet jelzi a közismert Prédikálószék-vita, amely a pilisi bioszféra-rezervátumban egy villamos csúcserőmű esetleges létesítésével összefüggésben bontakozott ki. A műemlék-

védelmi feladatok közül pedig a megye, de az ország erejét is próbára teszi a gödöllői Grassalkovich-kastély sorsának rendezése.

●●●

Ágazati, termékszerkezeti és szektorális változatosság jellemzi a megye gazdaságát is. A termelőszféra jelentőségét bizonyítja, hogy itt állítják elő az ország ipari termelésének 11 százalékát az ágazatban foglalkoztatottak mindössze 6 százalékát számláló munkaerővel – a mezőgazdaságban termelt érték 12 százalékát.

Hazánk 180 ipari központjából 19 található Pest megyében. A mintegy 600 ipartelepen előállított termékek skálája rendkívül széles, a domináns vegyipar mellett az ásványbányászattól a villamosenergia- és az építőanyag-termelésen, a jármű- és gépiparon át a textil- és az élelmiszeriparig terjed. De széles a skála vállalati méretekben is. Országos jelentőségű a Dunai Kőolajipari Vállalat, mely önmaga a hazai gázolaj- és fűtőolaj-termelés háromnegyedét, a benzintermelés 60 százalékát adja; a Dunamenti Hőerőmű Vállalat az ország villamosenergia-termelő kapacitásának egynegyedét képviseli; a Csepel Autógyár foglalkoztatja a legtöbb dolgozót a megyében, s kiemelkedő jelentőségű a gépjárműrészegység-termelésben. Növekszik a kisszervezetek száma – 400 ipartelep 50 vagy ennél kevesebb emberrel dolgozik, az új gazdálkodói formák is az átlagosnál nagyobb ütemben terjednek. Az ipar munkaerejének már több mint 6 százalékát kisszervezetek, zömmel kisszövetkezetek foglalkoztatják, s minden nyolcadik ipari dolgozó tagja valamelyik vállalati gazdasági munkaközösségnek. Az építőipar példája – ahol elsősorban a közös vállalatok és szövetkezetek termelése növekedett – alátámasztani látszik, hogy az éleződő piaci versenynek a rugalmasabb, gyorsabban alkalmazkodó kis és közepes szervezetek jobban megfelelnek.

A megye élelmiszer-gazdaságának jelentőségét emeli

– a termelés volumenén túl – a fővárost ellátó funkciója, aminek korántsem a legjobb termőhelyi adottságokkal kell megfelelnie. A 11 állami gazdaság és a 71 termelőszövetkezet alaptevékenységében meghatározó a növénytermesztés, főként a gabona és – csökkenő mértékben – a zöldségtermesztés. Az országos baromfiállomány 8, a sertés- és szarvasmarha-állomány 6 százaléka található a megyében, nő a nyúl- és a galambtenyésztés jelentősége. A városellátó feladatokból adódóan fontos az elsődleges élelmiszer-feldolgozás, s az élesedő versenyhelyzet ellenére az országosnál nagyobb arányt képvisel a kiegészítő ipari-szolgáltató és kereskedelmi tevékenység. Számottevő a háztáji és kisegítő gazdaság aránya.

A megye gazdasága kiegyensúlyozott. Az ún. válságágazatok nem meghatározóak, a termelés szerkezetében alapvető, nagy létszámmal végzett tevékenység visszafejlesztését sürgető problémák nincsenek, s a gazdálkodás színvonalában, fejlődésében is vannak pozitívan értékelhető elemek. A kedvezőtlen külső és belső körülmények hatásai s a helyi munka gyengeségei azonban az elmúlt évek tapasztalatai alapján a megyében is kimutathatók. A petrolkémiai termékek világpiaci árváltozásai például a megye összesített eredményét jelentősen befolyásolták; a mezőgazdasági üzemek sem tudták kivédeni az évek óta tartó aszály káros hatásait. A termelőeszközök összetétele a megyében is kedvezőtlenül alakult, az állóeszköz-állomány javulása fokozódott, a fajlagos energiafogyasztás ugyan mérséklődött, de nem javultak megfelelően az anyagfelhasználási mutatók. A gazdálkodók energiájának nagy részét a szabályozókhoz való alkalmazkodás, a stabilitás megteremtése, a talpon maradás kötötte le, háttérbe szorult a stratégiai cél, a távlati érdek, a hatékonyság javítása, a termékszerkezet korszerűsítése.

Az elkövetkező években gyökeres változtatásra, megújulásra van szükség a megye gazdaságában. A párt kibontakozási programjában és az Országgyűlés őszi

ülésszakán elfogadott kormányprogramban megfogalmazott követelmények nemcsak nagyobbak, de világosabbak, egyértelműbbek is lettek.

●●●

A gazdasági-társadalmi kibontakozás sokrétű és bonyolult feladatrendszerében a megye pártszervezeteinek meg kell találniuk a megvalósítást segítő politikai eszközöket, s főként eredményesen kell alkalmazniuk azokat. A Központi Bizottság július 2-i állásfoglalásának szellemében készült politikai programunk számol a térség sajátosságaival, az itt élők és dolgozók cselekvőkészségével, de azzal is, hogy a konfliktusok Pest megyében nem kerülhetők el, sőt bizonyos területeken felerősödhetnek.

Fontos tehát, hogy a meglévő és a megteremthető erőkkel szigorúan, egyszersmind a helyi demokráciát, a beleszólást erősítve gazdálkodjunk. Az alapellátás fejlesztése kapjon kiemelt figyelmet, az agglomeráció felzárkóztatására elfogadott, a főváros és a megye összefogásának szükségességét alátámasztó kormányprogram megvalósítása se odázódjon el.

A termelés- és termékszerkezet korszerűsítése, a műszaki fejlesztés gyorsítása, a külkereskedelmi tevékenység javítása, a piaci munka erősítése a megye iparában és mezőgazdaságában egyaránt szükséglet. Változnia kell a vállalati gazdálkodás stratégiai szemléletének is, világosan kifejezve a szervezettség fokozását, a termelési költségek csökkentését, a szolid árpolitikát, a kooperációs kapcsolatok fejlődését célzó törekvést. Viszonylag kedvező, hogy alapvető foglalkoztatási gondokra nem kell számítani, a kisebb átcsoportosítások szükségessége mellett a munkaerő-kereslet még az elkövetkező években is jellemző lesz.

Meggyőződésünk, hogy a kibontakozás garanciája a lelkiismeretes, önálló munka. Fontos feladatunknak tekintjük ezért a politikai, gazdaságpolitikai teendők megértetését, elfogadtatását, a mozgósítást, de a re-

formfolyamatot gátló jelenségek elleni következetes fellépést is. A pártszervezetek megfelelően kezeljék az eltérő érdekeket, a központi programok végrehajtását ne fékezzék szűk, helyi, szakmai megközelítéssel, gyakorta a politikai érdekképviselet helytelen értelmezésével. Ezért elsősorban azok a vállalatok, gazdasági egységek kapjanak társadalmi támogatást és elismerést, amelyek önhibájukon kívül kerültek nehéz helyzetbe, és tartalékaik kiaknázásával, korszerű megoldásokkal ki tudnak abból kerülni.

A politikának ma elsősorban nem a különbözőségek közös nevezőre hozására, hanem azok megfelelő kezelésére kell törekednie. Ebben Pest megyében is sokat segíthet a propaganda.

Hirdetőoszlop 1910 körül

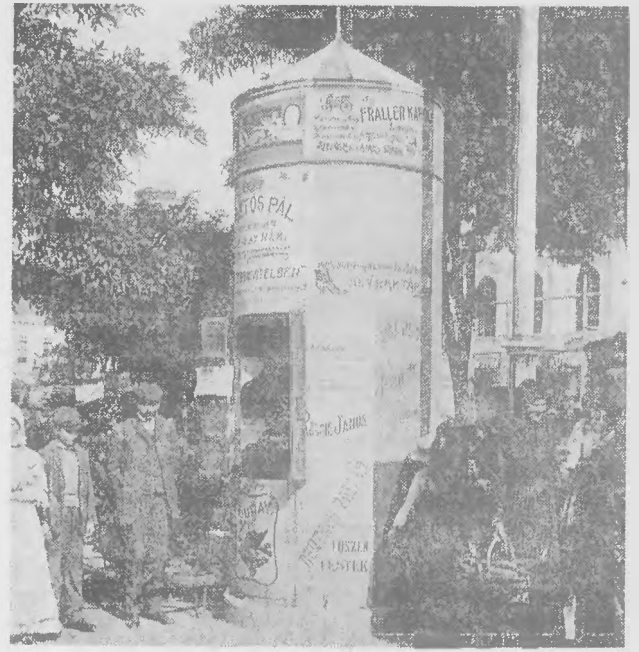

Nagy Sándorné

EGÉSZSÉGMEGŐRZÉS ÉS PROPAGANDA

A Minisztertanács 1987. június 4-én bocsátotta vitára azt a programtervezetet, amely a lakosság egészségi állapotában mutatkozó, tartósan kedvezőtlen tendenciák mérséklését, megállítását, hosszabb távon pedig visszaszorítását célozza, s egyúttal felelősségteljes, közös állami és társadalmi cselekvésre szólít fel. A Pest Megyei Pártbizottság a közelmúltban testületi ülésen elemezte a megyében az e téren kialakult helyzetet, és határozta meg a feladatokat.

Tudatában vagyunk annak, hogy az egészségmegőrzés társadalmi programja olyan időszakban formálódik, amikor az anyagi lehetőségek szűkösek. De épp ez a szorító helyzet, a kibontakozást segítő utak, lehetőségek és az előrevivő megoldások keresése juttat el bennünket a következő felismeréshez: *vállalnunk kell e területen is a politikai ösztönző, kezdeményező szerepet, mert a lakosság egészségi állapotának javítása nélkül gazdasági, társadalmi, politikai céljainkat sem tudjuk elérni.*

Mit tehet a propaganda, hogy segítse ezt a munkát? Úgy vélem, a *reális helyzettudat kialakítását,* céljaink és *törekvéseink meggyőző elfogadtatását* kell szolgálnia és annak a hitnek az erősítését, hogy a program végrehajtásra érdemes és végrehajtható.

A propagandának be kell mutatnia, hogy bár a me-

gyében az elmúlt évtizedekben nagyon sok történt az egészségügyi ellátás feltételeinek javításáért, az emberek egészségi állapota kedvezőtlenül alakult. Folyamatosan emelkedik a megbetegedések száma, üteme meghaladja a népesség növekedését; magas a szív- és érrendszeri betegségek aránya, gyakoribbak a daganatos elváltozások. Az országos átlagnál valamivel nagyobb mértékű a mozgás- és emésztőszervi, valamint az ideg- és elmebetegségek előfordulása.

■■■

Az aktív, munkaképes korú lakosság romló egészségi állapotát sok minden jelzi. Pest megyében évente több mint négy és fél millió napot töltenek *táppénzes állományban* a dolgozók. Ez nagy táppénzköltséget jelent és azt is, hogy naponta több mint 17 000-en esnek ki a munkából. Kedvezőtlen tendenciát jelez, hogy a *rokkantak* között az újra munkába állíthatók aránya lényegesen kisebb, mint 10 évvel ezelőtt. A *gyógyszerforgalom* az elmúlt évtizedben 2,5-szeresére nőtt. A *halálozás* 1965 óta 33 százalékkal, az országosnál nagyobb mértékben emelkedett; a megye különböző területei között ebben nagy eltérések mutatkoznak, mindenekelőtt a korösszetétel jelentős különbségei miatt. A legnyomasztóbb azonban, hogy a *korcsoportok többségében a halandósági mutatók rosszabbak az országosnál*, és ez a tendencia tartós. Az elmúlt évtizedekben bekövetkezett jelentős javulás ellenére sajnos még mindig nálunk a legmagasabb a csecsemőhalandóság, évi 21 ezrelék; de mélységesen aggasztóak a 30 éven felüliek, különösen a 40–49 évesek halálozási számai, ezek két évtized alatt csaknem háromszorosára emelkedtek. Magas a balesetek és az öngyilkosságok száma is. Figyelmeztető, hogy Pest megyében gyorsabban nő a sérülések, mérgezések és az alkoholos eredetű májbetegségek okozta halálozások aránya, különösen Dabason, Nagykátán, valamint a Nagykőrös és a Szigetszentmiklós környéki községekben.

A nemzetközileg elfogadott kutatási eredmények szerint *a kedvezőtlen tendenciák három fő tényezőcsoportban gyökereznek.* A legnagyobb arányban, 35–40 százalékban az egészségtelen életmódban. Az okok között jelentős, 20–25 százalékos arányt képviselnek a környezeti ártalmak. A fennmaradó 35–45 százalékban az egészségügyi ellátás és az emberek biológiai adottsága osztozik. A megyei tapasztalatok mindezt alátámasztják, egyúttal azt is jelezve, hogy az egészséges életmód, *az egészség megőrzésének jelentősége ma még nem tudatosult kellően a lakosság széles rétegeiben.* A bizonyító tények közül most csak néhányat említek.

Tíz év alatt csaknem másfélszeresére növekedett a *káros élvezeti cikkek fogyasztása.* A megyében mintegy 30 000-re tehető a gondozásra szoruló alkoholisták száma. A fiatalok egyes csoportjaiban terjed, életkorban pedig előbbre tolódik az italozás, és körükben megjelentek más szenvedélybetegségek is. A Vöröskereszt Pest megyei vezetősége tavaly reprezentatív felmérést végzett a megye szakmunkásképző intézményeiben a holnap munkásai között. Mintegy 1000 tanuló véleményét kérdezték meg az élvezeti cikkek fogyasztásáról, életmódbeli szokásairól. A válaszadóknak csupán 1 százaléka volt az, aki alkoholt nem fogyaszt, és 10 százaléka nyilatkozott úgy, hogy még nem dohányzik.

■ ■ ■

Úgy gondolom, *az ilyen jelenségek érzékelésekor társadalmunk önvédelmi reflexének működésbe kell lépnie, hiszen a népesség egészségi helyzetének távlati alakulásában meghatározó a fiatal generáció egészségi állapota.* Nem lehet e jelenségeket közömbösen, egyszerű tényként tudomásul venni, de kevés csupán aggódva vagy felháborodva beszélni róluk. Tenni kell! Ha indokolt, szervezési, ha kell, tiltó intézkedésekkel, de mindenekelőtt megfelelő magatartási mintával, személyes példamutatással, a feltételek alakításával,

meggyőző szóval és a közösségek önszabályozó erejével kell megtalálni e kedvezőtlen tendenciák visszaszorításának lehetőségeit.

Megyénkben is *kedvezőtlenek a táplálkozási szokások*, és ennek következményeként is sok a megromlott egészségű ember. A rendszeres testedzés nem vált tömegesen felismert szükségletté, hiszen ma a tanulóifjúságnak még a jóindulatú szakmai becslések szerint is csupán mintegy 30 százaléka sportol rendszeresen, a felnőtteknél pedig ez csak 10–12 százalék.

Az egészségügyi kultúra színvonalát természetesen a propaganda önmagában nem tudja javítani, azt számos tényező, megyei hatás befolyásolja. Ilyen a lakó-, illetve a munkahelyi környezet területenként eltérő minősége, az infrastrukturális ellátottság közismert megyei aránytalanságai, a lakosságnak az országosnál kedvezőtlenebb foglalkozási struktúrája, iskolázottsága, a műveltség szerkezete. Az elemi egészségügyi ismeretek hiánya különösen a halmozottan hátrányos helyzetű rétegeknél okoz gondot.

Megyénk helyzetéből adódóan, főként az agglomerációban nagy tömegeknek *sajátos az életmódja*. A letelepülés, a beilleszkedés nehézségei, a fárasztó napi munka mellett a sok időt rabló, idegőrlő utazás, az átlagosnál nagyobb mértékű többletteher-vállalás és a társadalmi, gazdasági fejlődés más tényezőinek ellentmondásos hatásaként fokozott mértékben tapasztalhatók életvitelbeli feszültségek.

Figyelemre méltóak a *környezeti hatások* is. A KSH Pest megyei igazgatóságának értékelése szerint jelenleg a lakosság 45 százaléka igen szennyezett levegőjű településen él, és 56 százalékuk van valamilyen mértékben veszélyes zajártalomnak kitéve. Egyharmaduk nem megfelelő minőségű vizet fogyaszt. A megyének megvannak a hosszabb távú koncepciói e problémák megoldására, hatásuk csökkentésére. Jelenlegi adottságaink azonban rövid távon nehezítik egészségvédelmi törekvéseink megvalósítását. Az is igaz, hogy az iparosodás, a modernizáció nyomán fellépő új veszély-

források csökkentésére, az életmóddal, az életkörülményekkel összefüggő kockázati tényezők mérséklésére még nem készültünk fel megfelelően.

Kétségtelen, hogy az elmúlt években Pest megyében is születtek tiszteletre méltó eredmények. A reális megítélés ennek elismerését nem nélkülözheti. Számos kísérletnek, jó szándékú törekvésnek lehettünk részesei a kórházfejlesztésben, a rendelő- és gondozóhálózat kiépítésében vagy a természetvédelemben, továbbá azokban a közösségi kezdeményezésekben, amelyek az egészségvédelmet szolgálják. Mindezek azonban a legtöbb esetben nem szélesedtek valódi társadalmi mozgalommá, s az is igaz, hogy a káros szenvedélyek elleni küzdelem, *az egészséges életmód terjesztése többnyire megmaradt a propaganda szintjén;* a változtatáshoz szükséges feltételek megteremtésére már jóval kevesebb figyelem irányult.

■■■

A felvázolt helyzet egyértelműen jelzi számunkra: *más szemléletű és más minőségű munkát* kell végezni, hogy törekvéseink hatékonyabbá váljanak, és az egészség mint emberi, társadalmi érték megkapja a szükséges figyelmet és rangot az egyének és a közösségek életében. Lényeges felismerni azt az alapvető érdekünket, hogy többet kell tennünk környezetünk óvásáért, egymás egészségének őrzéséért, a magunk egészségéért és azért, hogy az eddiginél jobban megteremtsük az egészségvédelem tárgyi, személyi és tudati feltételeit.

Az eddigi gyakorlathoz képest *koncepciómódosításra van szükség* több összefüggésben is. Korábban az egészségpolitika döntően a szakmára koncentrált, annak társadalmi segítésére irányult. A munka leszűkült az ellátás feltételeinek megteremtésére, fejlesztésére, működtetésére, ezen belül is főként a gyógyítás élvezett elsőbbséget. A megelőzés a szükségesnél kevesebb figyelmet kapott, az egészségmegőrzésben pedig az egyéni és társadalmi felelősség érvényesítése háttérbe

szorult. Az új koncepció viszont alapvetően *az egészséget veszélyeztető kockázati tényezők visszaszorítására, természeti és* – amit legalább olyan fontosnak tartunk – *társadalmi környezetünk védelmére irányul.* A megvalósítás bázisát a legszélesebb alapokra helyezi, és *a megelőzésre teszi a hangsúlyt*, az eddiginél jobban építve az egyének és közösségek öntevékenységére, kezdeményezéseire.

Vannak, akik kételkednek, és úgy vélik, hogy nincs sok értelme egy ilyen programnak, mert a civilizáció fejlődésének káros hatásai gyorsabban növekednek annál, mint ahogy azt ellensúlyozni tudnánk. Mások szerint az egészségvédelem nagyon pénzigényes dolog, túlságosan merész vállalkozás a gazdaság megtorpanásának periódusában ilyen nagyszabású társadalmi mozgalmat elindítani. Vagy azt mondják, hogy egy hangzatos program nem pótolja a hiányokat, viszont eltereli az állampolgárok figyelmét az ellátási feszültségekről. Elszórtan még olyan véleményekkel is találkoztunk, amelyek az emberi szabadságjogok megsértéseként fogják fel az egészségjavító kezdeményezéseket.

Meggyőződésünk, hogy *ezekkel a nézetekkel vitázni kell.* Nemcsak azért, mert számos nemzetközi példa is bizonyítja, hogy nem vagyunk teljesen kiszolgáltatottak az egészségünket fenyegető veszélyeknek, hanem azért is, mert ezek a vélemények elvileg-politikailag is hibásak, leszerelnek, tétlenségre kárhoztatnak. Nem számolnak azzal, hogy bár az egyének életmódja társadalmilag valóban sok összefüggésben alapvetően meghatározott, mégis mindig van cselekvési alternatíva, választási lehetőség. S ha ebben a választásban az ember egészségét szolgáló mérlegelési szempont az eddiginél jobban érvényre jut, ha figyelembevétele beidegződéssé, szokássá válik, akkor már valóban a program megvalósításának útját járjuk.

Ami meg a pénzt illeti: valóban nehéz helyzetben vagyunk, de *sok minden alapvetően nem pénzkérdés, hanem szemléleti kérdés,* jórészt hozzáállás dolga.

Az például, hogy a közösségi létesítményeket, sportpályákat, meglévő lehetőségeinket hogyan tudjuk észszerűbben, még jobban kihasználni. Vagy ha megfelelő figyelmet fordítunk az emberi kapcsolatokra és küzdünk mindenfajta torzulás, a terjedő durvaság ellen; ha nem megyünk el szó nélkül a dohányzó kisgyerekek, italozó fiatalok és az értelmetlen önkárosítás más szembetűnő megnyilvánulásai mellett; vagy ha fellépünk a rongálók, a szemetelők ellen; ha nem tűrjük meg a rendezetlenséget, a piszkot, a visszataszító mellékhelyiségeket, az illegális szeméttelepeket. És ha nemcsak felemeljük szavunkat mindezek ellen, hanem részt is vállalunk szűkebb környezetünk kulturáltságának őrzésében, védelmében; ha óvjuk közintézményeink rendjét, a közterületek tisztaságát.

Még egy szemléleti problémát említek. Sokan tartanak attól – állampolgárok és egészségügyi dolgozók egyaránt –, hogy a megelőzés feladatainak előtérbe kerülése a hagyományos egészségügyi ellátás amúgy is szűkös forrásait fogja csökkenteni, s ezzel a betegellátás feltételeinek további javítását, fejlesztését veszélyezteti. Álláspontunk e kérdésben is egyértelmű. *Megelőzés és gyógyítás, a társadalmi bázis erősítése és az intézményhálózat fejlesztése politikailag egyenrangú feladatok.* A velük való foglalkozást is ez határozza meg.

■ ■ ■

Természetesen tudjuk: az egészségügyi intézményrendszerre is nagy feladat vár, hogy az új felfogású szerepköréből fakadó követelményeknek tisztességgel eleget tegyen. Nemcsak az, hogy a szó igaz értelmében betöltse a hajtóerő szerepét a szemléletformálásban, az egészségnevelésben, a betegségek megelőzésében, a komplex szűrővizsgálatok rendszerének teljes körű kiépítésében vagy például a gondozásban. Az is szükséges, hogy okosan végiggondolva tárja fel belső tartalékait a szervezésben, az irányításban, az együtt-

működésben, az emberi-közösségi kapcsolatok alakításában, ezzel is javítva az állampolgárok közérzetét, csökkentve az egészségügyet érintő, ma még sokszor jogos kritikai észrevételeket.

Az agitációnak, a propagandának számolnia kell azzal, hogy a feladatok több évtizedre szólnak. De rövid távú, közvetlen tennivalóinkat sem téveszthetjük szem elől. Ezért kell felkarolni, támogatni és népszerűsíteni az öntevékeny társadalmi-közösségi kezdeményezéseket, természetesen tanácsi, állami eszközökkel is segítve a felelős lakossági közreműködés minden alkalmas formáját. Vagyis el kell érnünk, hogy a helyi politika szerves részévé váljon az egészségvédelem.

A Gyermekvédő Liga hölgyei gyűjtenek az utcán, 1910

Bárd András

KÖZMŰVELŐDÉS ÉS VILÁGNÉZET-FORMÁLÁS

Megyénk különböző körzeteiben, településein – a lakosság összetételétől, iskolázottságától, kulturális szokásaitól, hagyományaitól, a társadalmi-gazdasági és természeti adottságoktól függően – rendkívül eltérő művelődési feltételek alakultak ki. Közismerten országos közművelődési jelentősége van Szentendrének s az egész Dunakanyarnak. Önálló kulturális arculata van Vácnak: erős munkásművelődési bázis, magas színvonalú zene-, képző- és fotóművészeti kultúra található itt. Példamutató kezdeményezések bontakoztak ki Gödöllőn és a Galga mentén a népművészeti hagyományok ápolásában, az agrár-közművelődésben és a művelődési központi munka megújításában. Sajátos, a többi területtől számos vonatkozásban eltérő Dél-Pest megye – Cegléd, Nagykőrös – kulturális élete, és minden más településünktől különböző jegyeket mutat fel fiatal városunk, Százhalombatta is.

A megye lakosságának iskolázottsági szintje elmarad az országos átlagtól: az általános iskolát végzettek aránya 2 százalékkal, a középiskolát végzetteké 6 százalékkal, a felsőfokon végzetteké mintegy 3 százalékkal. A 15 évnél idősebb lakosság 30 százaléka nem végezte el a 8 általánost. Ez a lemaradás óhatatlanul nehézséget okoz a közművelődési munkában.

Hazánkban Pest megyében a legalacsonyabb a napilapok olvasottsági indexe. Ugyancsak az utolsó helyek egyikén állunk a 100 lakosra jutó közművelődési könyvtárak száma és az egy lakosra jutó kölcsönzött könyvmennyiség tekintetében. Nálunk jut a legkevesebb tévéelőfizető 1000 főre, és bár a települések több mint 94 százalékában van mozi, 100 lakosra az országos átlagnál kevesebb mozilátogatás esik. De a statisztika itt nem mutatja a reális helyzetet, hiszen a 180 000 bejáró közül sokan a fővárosban elégítik ki művelődési igényeiket. A legtöbb alkotó művelődési közösség és klub Pest megyében működik, és nálunk szervezik a főváros után a legtöbb kulturális műsort is. Budapest után Pest megyében található a legtöbb múzeum, múzeumi intézmény, és itt rendezik a kiállítások jelentős részét is.

□ □ □

A politikai irányítók, a pártszervek számára az a legfontosabb kérdés, hogy ilyen körülmények között hogyan lehet a kultúrát minél szélesebb tömegekhez eljuttatni, a közművelődésben is erősítve a marxizmus-leninizmus hegemóniáját. Erről tárgyalt egy éve az MSZMP Pest Megyei Bizottsága. *A megye közművelődési intézményeiben folyó világnézeti és politikai nevelő munka* elemzésével ösztönözni kívánta a városok, körzetközpontok pártszerveinek további gondolkodását és cselekvését.

Kiindulópontunk az volt, hogy a politika számára egyáltalán nem mindegy, milyen szemlélettel, alapfelfogással teljesíti a közművelődés kultúraközvetítő funkcióját, hogyan szelektál, hogyan ad elsőbbséget bizonyos értékek, törekvések számára, milyen választékot kínál, és hogyan segíti a különféle érdeklődésű csoportokat a helyes választásban; állást foglal-e a kulturális folyamatok vitás kérdéseiben, késztet-e állásfoglalásra és ha igen, milyenre. Egy-egy kulturális

rendezvénnyel ugyanis orientálni lehet az embereket, helyes világnézeti-politikai állásfoglalásra lehet őket késztetni, s ezen keresztül jelentősen lehet hatni a közhangulat alakulására is. A közművelődés kettős funkciója érvényesül ezzel: egyrészt a kulturális értékek közvetítése, az emberek műveltségének növelése, másrészt az a hivatása és egyben lehetősége, hogy ezzel politizáljon, világnézetet formáljon.

A közművelődési munka nagy előnye, hogy aktív tevékenységben ölt testet. A helyi közművelődés ugyanis komplex hatásélményt adhat az embereknek: a szellemi és a gyakorlati alkotómunka együttesét. A kis közösségeknek, köröknek, kluboknak éppen abban rejlik az erejük, hogy az egyénnek is szerepet adnak, ő maga is formálója lehet önmaga és mások világnézetének. Ezt felismerve, a megye közművelődési intézményeinek jelentős részében mind nagyobb teret hódít a gyakorlatban hasznosítható ismeretek átadása, a mindennapok kultúrájának fejlesztése. Gyarapodtak a különböző rétegekre épülő sajátos tevékenységformák.

Több helyen azonban – különösen a kistelepüléseken – nem kielégítő a művelődési otthonok munkája, kulturális kínálata. Gyakran találkozni igénytelenséggel, alacsony színvonallal. A közművelődési intézmények nagyobb részének munkájában még nem bontakozott ki a tudatos világnézeti, politikai nevelő munka. A művelődési otthon jellegű intézmények jelentős része még mindig a hagyományos tevékenységszerkezettel dolgozik, hatókörük érdemben nem bővült, vállalkozókészségük az indokoltnál és a lehetségesnél kisebb. Nem eléggé nyitottak a közéleti-politikai kultúrát is fejlesztő kezdeményezések támogatása, befogadása iránt, nem fejlődtek a tudatos szemléletformálás, a lakossági tájékoztatás és véleménynyilvánítás fórumaivá. Az indokoltnál kisebb súlyt kap a lakosság közgazdasági, politikai gondolkodásának erősítése, a tudományokhoz és a modern technikához kapcsolódó világnézeti nevelés, a társadalmi valóság kér-

déseinek árnyalt, igényes feldolgozása, valamint más népek – elsősorban a szocialista országok – társadalmának, kultúrájának bemutatása.

Ezeket a gondokat a már jelzett hiányosságokon túlmenően a nem elégséges személyi kondíciókra lehet visszavezetni. A társadalmi szükségletek és a káder-munka gyakorlata között még mindig számos feszültség tapasztalható. Különösen a kisebb intézményekben dolgozók zömének még ma sincs felsőfokú végzettsége, illetve szakképesítése. Körükben továbbra is nagy a fluktuáció. Bár megyei szinten és helyileg több intézkedés született (béremelés, közművelődési díj alapítása, szolgálati lakások biztosítása, megyei kezdeményezésű szakmai-politikai képzési formák beindítása stb.), nem sikerült a szükséges mértékű változást elérni anyagi-egzisztenciális helyzetük javításában, erkölcsi elismerésükben. Különösen a fiatal közművelődési dolgozók körében erősödik a szakmai-eszmei bizonytalanság. A kiscsoportvezetők képzésének, továbbképzésének színvonala szintén elmarad a szükségestől, ideológiai felkészítésük sincs megfelelően megoldva. A kívánatosnál kisebb mértékben növekedett a közművelődési munka társadalmi segítőinek száma is, a különböző foglalkozású értelmiségiek bevonása a tartalmi munka segítésébe. A megyei pártbizottság állásfoglalásában nagy hangsúlyt kapott az e területeken végzendő káder-munka, a közművelődésben dolgozókkal való törődés.

Bár az elmúlt 15 évben a tervszerű fejlesztés és a társadalmi összefogás eredményeként sok településünk gazdagodott igazán korszerű, a kultúrának otthont nyújtó közművelődési létesítménnyel, az intézményrendszerben, a tárgyi-anyagi feltételekben, a személyi ellátottságban még mindig érzékelhető elmaradás az ország többi régiójához és a helyi szükségletekhez képest. Az aktív, offenzív világnézeti, politikai nevelő

munkával azonban nem várhatunk addig, amíg mindenütt optimálisak lesznek a feltételek. Legfontosabb tapasztalataink egyike, hogy a településeken folyó közművelődési munka egyúttal a helyi irányítást is minősíti. Természetes dolog ugyanis, hogy az adottságok különbözőek, mint ahogy az is, hogy a települések egy részében az iskola, az orvosi rendelő építése, a vízellátás megoldása megelőzte a közművelődési feltételek megteremtését. Az viszont már elgondolkodtató, hogy miközben egyes községekben a legmostohább feltételek között is nagyszerű munkát tudnak felmutatni, másutt milyen igénytelen tevékenység folyik. Csak tiszteletet érdemelnek azok, akik tudomásul véve a realitásokat, nem a még hiányzó feltételekre hivatkoznak, hanem addig is igényesen, felelősen dolgoznak, amíg lehetőség nyílik a kedvezőbb megoldásokra.

Mindenekelőtt a pártszervek és a tanácsok irányító munkájának továbbfejlesztése, a következetes követelménytámasztás és orientáció jelentheti a legfőbb tartalékot a közművelődési munkában. Fontosnak tartjuk, hogy a párt- és tanácsi irányítás és az ellenőrzés elsősorban arra figyeljen, hogy milyen a közművelődési intézmények műsorpolitikája, hatóköre milyen rétegekre terjed ki, milyen belső műhelymunka folyik ott, s főként milyen eszmei tartalommal és hogyan segíti ez a tevékenység az emberek azonosulását társadalmi-politikai törekvéseinkkel, ideológiánkkal. A megyei pártbizottság ezért emelte ki: *a közművelődési intézmények tevékenysége a helyi lakosság szükségleteire épülve egyúttal szolgálja az eddiginél hatásosabban gazdasági, politikai és kulturális törekvéseink megvalósítását.*

□ □ □

A közművelődési intézmények segítséget nyújtanak a valóság sokoldalú, objektív megismeréséhez, a demokrácia gyakorlásához, a lakóhely, a munkahely előtt álló feladatok megoldásához, és részt vállalnak a poli-

tikai kultúra fejlesztésében. Ebből a szempontból különösen fontos, hogy a művelődési intézményekben ne valamiféle rossz értelemben vett, gyámkodó „népművelés", hanem az emberek, a közösségek kezdeményezésére épülő közművelődési folyamatok szerveződjenek. Támogatni, segíteni kell tehát az öntevékeny körök, egyesületek megalakítását, tevékenységét. A hozzájuk való viszony kialakításánál sohasem a „miért nem szükséges" alapállásból kell a kérdést feltenni magunkban, hanem a „miért fontos", „miben lehet hasznos" megválaszolását kell szem előtt tartani. És persze azt kell megtervezni, hogy művelődéspolitikai, eszmei befolyásunkat hogyan tudjuk érvényesíteni a közösségek életében, mert a sokszínűség tényének tudomásulvétele mindig feltételezi a vitát.

Meggyőződésünk, hogy az ilyen szellemben végzett közművelődési tevékenység nemcsak a világnézeti nevelő munka javulását eredményezheti, hanem nagyobb esélyt ad a megye lakosságának a művelődési hátrányok csökkentésében is.

A Mautner cég bútorszállító kocsija – az 1910-es évek „kamionja"

Jónás Zoltán

CSALÁDPEDAGÓGIA ÉS SZOCIALISTA ÉLETMÓD

Napjainkban egyre gyakrabban olvashatunk, hallhatunk arról, bogy társadalmi méretekben *értékátrendeződés* megy végbe, sőt értékzavarokkal küzdenek az emberek. Tagadhatatlan, hogy *a családi kötelékek, a családot összetartó erők is lazultak, gyöngültek.* Az emberi kapcsolatokkal hivatásszerűen foglalkozó szakértelmiségiek egyre több területen tapasztalják, hogy tevékenységük hatásfoka a család belső zavaraiból eredően gyengül, csökken az együttműködési szándék, nő a közöny, az intézményes gondoskodással szembeni bizalmatlanság és elégedetlenség.

Pest megyében – sajátosságaiból adódóan – az említett tendenciák hangsúlyosabban érvényesülnek. Ezen a területen, az ország 6,8 százalékán él hazánk népességének csaknem 10 százaléka, aránytalan területi megoszlásban, az agglomeráció, a migráció számos következményével. A munkaképes korú népesség nagyobbik része a megyében és a megyéből naponta több órát a munkahelyre való utazással tölt el, szociológiai értelemben folyamatosan úton van. Alacsony az urbanizáltság, a zömében ipari és szolgáltató ágazatban termelő népesség 79 százaléka vidéki körülmények között él. A megye népessége a betelepülések révén folyamatosan növekszik, a családok Budapest környékén, az agglomerációban lévő 43 település valamelyi-

kében próbálják lakhatási feltételeiket megteremteni, elszakítva a korábbi, szűkebb értelemben vett társadalmi kötődéseket. Folyamatos a küzdelem az egészségügyi, iskoláztatási, kulturális feltételek elért szintjének megtartásáért is.

Társadalmi méretekben jelentősen nőtt az életszínvonal megtartásának igénye, ez felfokozta az életritmust, főleg az egyéni teljesítmények mennyiségi oldalát, s felerősítette az ehhez alkalmazkodni képtelenek rossz közérzetét. Mindezekhez tartozik, hogy a megyében a halandóság, a válások száma, az alkoholfogyasztás, a káros szenvedélyek aránya több vonatkozásban rosszabb az országos átlagnál. *Meglazultak a családot organikusan összetartó erők,* megváltozott a családok érzelmi légköre, elbizonytalanodott szerepeinek struktúrája. S talán, mert a gondok erőteljesebbek és jobban kitapinthatók, a segítő kezdeményezések is jobban megértésre találtak az emberek jelentős részénél. Több településen *családsegítő szolgálatok* szerveződtek, sok bizonytalansággal, de nagy lelkesedéssel alakulnak a *családsegítő központok* (például Érden és Vácott).

●●●

A Pest megyei TIT-szervezet pedagógiai szakosztályának vezetősége e jelenségeket elemezve arra a meggyőződésre jutott, hogy a kedvezőtlen tendenciáknak a családokra kifejtett hátrányos hatásait csökkenteni, azaz a családi nevelés hatásfokát növelni nem lehet az intézmények formális munkájának javításával. *Új utakat kell keresni az emberi együttműködési kedv kialakításához.* A szakosztály vezetősége ehhez az első ösvényt a megye családjainak megismerésében, jellegzetes gondjaik feltérképezésében vélte felfedezni. Első alkalommal 1985-ben *családpedagógiai táborba* hívta öt településről azokat, akik valamiféle kapcsolatban állnak és együttműködnek a családokkal: *védőnőket, óvónőket, tanítónőket, népművelőket, orvosokat, jogászokat, vö-*

röskeresztes aktívákat. Az egyhetes táborozásnak kettős célja volt. Egyrészt a meglévő ismeretek és tapasztalatok alapján igyekeztek feltérképezni az öt település családjainak gondjait, a családok tipikus, normális életvitelből adódó problémákat, nevelési szituációkat és azt, hogy a különböző irányból közelítő segítő szándékok gyakran miért lehetetlenülnek el. Másrészt az volt a célja, hogy a résztvevőkkel megismertesse a családszociológia, a személyiséglélektan, a szociálpszichológia, a családpedagógia új kutatási eredményeit, és irodalomajánlással inspiráljon azok mélyebb tanulmányozására. A táborozást azóta minden évben megszervezzük.

A megbeszélések során kiderült, hogy sem az orvosok, sem a pedagógusok, sem a jogászok *képzésük során nem kaptak ismereteket a segítő jellegű kapcsolatok pszichikai jellemzőiről, a kapcsolatalakítás, a kapcsolatformálás technikájáról.* Perifériális szerepet töltött be képzésükben a családról szóló ismeret. Éppen ezért a programban kiemelkedő értékű lett a naponta ismétlődő *ön- és társismereti tréning.* A táborozás és képzés fontos hatóereje volt a területi érdekeltség és a személyesség. Mindig mindenki reflektálhatott a hallottakra, elmondhatta gondolatait, a légkör őszinte, nyílt volt. A foglalkozások közben láthatóvá váltak azok a tevékenységi formák, amelyekkel segíteni lehetne a meglévő családi problémák megoldásán.

A TIT pedagógiai választmánya támogatta a táborozóknak azt a kérését, hogy a tábor jellegéhez hasonló évközi folyamatos továbbképzésen folytathassák tanulmányaikat. Ezért *szociálpedagógiai műhelymunkát* szerveztünk mintegy 200 résztvevővel; itt havonta egy szombaton találkozik a tagság. Ezt a képzési formát jelentősen gazdagította az ELTE BTK közművelődési tanszékének támogatása, a tábori kezdeményezéseket továbbfejlesztő közművelődési modell kísérlete. Ennek a kísérletnek a tapasztalata, illetve a kapott anyagi támogatás lehetővé tette, hogy egy-egy

településről nagyobb számban jelentkező családsegítő csoportok mellé folyamatos segítségül felkészítő szakembereket állíthassunk be.

●●●

A tapasztalatok alapján előnyösnek véljük, ha a családok életvitelével, életmódja alakításával is foglalkozó mind több *munkahelyi közösségben* van egy-két olyan munkatárs is, aki az emberi kapcsolatokban járatos, el tud igazodni a családi élet konfliktusaiban, társaiknak útmutatást, segítséget tud adni. Még többet jelent, ha *vállalják a képzésük során nyert ismereteik továbbadását.* Biztatónak tartjuk, hogy néhány városban *önszerveződéssel* munkacsoportok alakulnak, keresik, sőt alkalmazzák a családsegítés gyakorlati módjait. A szakszerű képzés segíti a megalakult és megalakuló családsegítő központok munkatársait, mint ezt az ez évi képzés is bizonyította.

Villamos a József körúton az 1910-es években

Rozgonyi Ernőné

ÚJ FORMÁK A VÁROSPOLITIKAI MUNKÁBAN

Budapesttől mindössze húsz kilométerre fekszik a Dunakanyar kapujának nevezett Szentendre. Múltját, élénk művészeti életét, idegenforgalmi funkcióját sokan ismerik. Kevésbé ismert az a sajátossága, hogy nagyszámú értelmiségi él itt, akinek munkahelye, illetve közéleti tevékenysége Budapesthez kötődik. Csaknem száz szabadfoglalkozású képző- és iparművész talált otthont, alkotó munkájához megfelelő környezetet Szentendrén. Közérzetüket nagymértékben befolyásolja, hogy a várospolitikában képviselve látják-e érdekeiket.

Megnyerésükre, a városépítő munkában való részvételükre több okból szükségünk van. E szellemi kapacitás egyrészt nagy tartalékot jelent, másrészt céljainkat megvalósítani csak az itt lakók egészének közös akaratával, egyetértésével tudjuk. Hisszük, hogy ezt a szándékot erősíti a korábbinál szélesebb körű véleményen alapuló, a lakossági érdekeket jobban képviselő várospolitikai munkánk, amelynek nagyobb nyilvánosságot is teremtünk.

■■■

A *Szentendre Baráti Kör* és a *Városszépítő Egyesület* teremtette meg a találkozás és véleménycsere első lehe-

tőségét városunkban. Az érdeklődési körök sokrétűsége arra ösztönözte a résztvevőket, hogy további „önszerveződés" útján újabb közösségeket hozzanak létre. Ezt a folyamatot tudatosan támogattuk, többek között azért is, mert korábban egy-egy összejövetelen a jelenlévők nagy száma már-már akadályozta az érdemi eszmecserét.

A városban és a környékén élő szerb nemzetiségűek hívták életre a *Szerb Kulturális és Hagyományőrző Egyesületet.* Hatóköre rövid idő alatt túlterjedt a város határain. A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségével kialakított szoros munkakapcsolat segíti tevékenységüket. A városi feladatokról csak a személyes találkozások során mondanak véleményt, vállalnak megoldásukban aktív részvételt. Közösségük gondolkodásmódja befolyásolja közéleti magatartásukat. Zártságuk sokat oldódott az elmúlt években.

Sajátos helyet foglal el a város kulturális életében a *Petőfi Hagyományőrző és Kulturális Egyesület.* Céljuk a nevükben megtalálható, és az idei nyár eseményei megmutatták, hogy a közösségi célokért az egyesület tagjai kiváló szervezőmunkát is hajlandók vállalni. Ez az egyesület korábban más szervezeti keretek között működött, és sokkal inkább befelé fordult. Megnyerése és aktivizálása hosszú munka eredménye.

1985 óta a városfejlesztés, a „városépítés" tevékeny részese az országgyűlési képviselő és a pótképviselő. A Hazafias Népfront Városi Bizottsága szervezésében a képviselői munka új formát és gazdag tartalmat ad a várospolitikai munkának. A kezdeti időszakban elsősorban információs jelzésekkel segítették a politikai munkát, napjainkban szervező és problémamegoldó feladatokat is vállalnak, végeznek.

A *Baráti Kör* és az egyesületek munkája erősíti azt a fórumrendszert, amelynek a hagyományaira épül a város minden rétegét érintő *városrészi tanácskozások sorozata.* A város földrajzi elhelyezkedése természetes határokkal segítette az öt városrész kialakításának gondolatát. Ebben az öt városrészben a lakóterületi

pártszervezet, a Hazafias Népfront körzeti bizottsága és a tanácstagi csoport szervezi a közéleti tevékenységet. A rendezési tervek vitája, a településfejlesztésnek a VII. ötéves tervben lefektetett koncepciója, majd a tanács testülete által jóváhagyott terv végrehajtásának egyeztetése, az éves pénzügyi terv és társadalmi munka feladatainak megbeszélése az itt szervezett fórumokon történik. E közös munka egyik mutatója a településfejlesztési hozzájárulás megszavazása volt.

A közös gondolkodás közös cselekvéssé érlelését segíti a *nyilvánosság*. Eszközei a *Pest Megyei Hírlap szentendrei mutációja* és a *Szentendre és Vidéke* című, havonta megjelenő kiadványunk.

■■■

A pártmunkában, a várospolitikai munkában talán a szükségesnél lassabban, de hozzászoktunk az alulról szerveződő közösségek megjelenéséhez. Tagjaik, vezetőik őszinte bizalommal keresik meg a párt- és a tanácsi szervek vezetőit, s támaszkodunk is e bizalomra.

Térzene a Kígyó téren (ma Felszabadulás tér) 1910 körül

Göndics Zoltán

KÁDERKÉPZÉS ÉS HALLGATÓI VÉLEMÉNYEK

Újra és újra felvetődő kérdés, amelyet vizsgálnunk kell: hogyan hat a politikai képzés a benne részt vevők elkötelezettségének, eszmei meggyőződésének erősödésére, közéleti aktivitásának növekedésére.

Pest megyében 1980-ig a káderképzésben a hallgatói létszám feltűnően növekedett. Az Oktatási Igazgatóság megalakulásától (1972) megháromszorozódott, csaknem három és félezerre nőtt, mivel a megyében a káderképzésben és -továbbképzésben hiányt kellett pótolni. A pártiskolán egyéves és öt hónapos tanfolyamokat szerveztünk, amelyeken évenként 120–130 ember vett részt. Ekkor indultak a megyében a szakosító tanfolyamok, szélesedett ki a speciális továbbképzők rendszere. 1981–1982-től azonban erőteljesen csökkent a hallgatói létszám, s e folyamat jelenleg is tart. Az 1987–1988-as oktatási évben 2018-an kezdték meg, illetve folytatják tanulmányaikat az Oktatási Igazgatóság különböző tanfolyamain. Ebben a tanévben mindenkit felvettünk, akit pártszervezete és munkahelye javasolt. Számolunk azzal, hogy emiatt nagyobb arányú lesz az év közbeni lemorzsolódás, hiszen korábban a felvételiknél alkalmazott szelekció most a tanév során – a beszámolókon, a vizsgákon – történik meg. Ezt sajnos már a kezdés után egy hónappal érzékeltük.

Kedvezőtlen jelenség, hogy a tudás, a tanulás értéke,

tekintélye a közmegítélésben csökkent, ami a politikai oktatásban való részvételi igényekben is megmutatkozik. Elért életszínvonalukat sokan csak úgy tudják megtartani, ha túlmunkát vállalnak, ami a tanulásra, a művelődésre fordítható idejük rovására történik. Ezért kevesebben vállalják az oktatásban való részvételt. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy miközben a politikai meggyőződés, a politikai tudatosság, a közéleti aktivitás szerepe egyre nagyobb, az azt elősegítő politikai képzésben való részvétel csökkent.

Ez elől az ellentmondás elől nem térhetünk ki. A megoldást szolgálja az a tartalmi és szerkezeti változás, ami az idei tanévtől az oktatási igazgatóságok tanfolyamain megkezdődött. Megindult a káderképzés és a káderképzés egymáshoz való közelítése. A pártszervek részéről tudatosabban történik a beiskolázás, olyanokat küldenek tanulni, akiknek a jelenlegi vagy tervezett munkakörük, tisztségük ellátásához szükséges elméleti, politikai ismereteket meg kell szerezniük. Különösen Cegléd és Vác pártbizottságai végzik tervszerűen ezt a munkát.

□ □ □

A pártszervek munkájának egyik lényeges elemévé kell válnia annak is, hogy a káderképző tanfolyamokat végzett hallgatók megszerzett ismereteinek hasznosítását figyelemmel kísérjék. Az Oktatási Igazgatóság oktató-nevelő munkáját is jelentősen segítené, ha a küldő pártszervekkel közösen ki tudnánk alakítani annak rendszerét, hogy munkánk eredményességéről és hiányosságairól ne csak egyedi és esetenkénti visszajelzést kapjunk. Ezért a pártiskolát végzett hallgatóink körében hatásvizsgálatot végeztünk. A szociológiai speciális tanfolyam hallgatóinak 1981-ben azt a vizsgafeladatot adtuk, mérjék fel az 1975 és 1980 között pártiskolát végzett hallgatóink politikai munkában való részvételét. Ezt 1986-ban megismételtük az 1981 és 1985 között végzettek körében. A volt hallgatóink-

nak küldött kérdőívek arra kértek választ, hogyan mutatkozik meg a pártiskola elvégzése a hallgatók funkcióinak változásában, a hallgatók politikai és gazdasági tevékenységében, saját maguk és környezetük megítélésében.

Az értékelés személyes megjegyzésekre, értékítéletekre, véleményekre épült, de összesítésekor úgy tűnik, megbízható, sok tekintetben tanulságos kép alakult ki. Az 1986-os felmérés adatai – a lényeget tekintve – megegyeztek az 1981-es felmérés adataival. A vizsgálat eredményének néhány momentumát ismertetem.

A megkérdezés időpontjában a végzett hallgatók 92 százaléka (1981-ben 89 százalék) töltött be valamilyen párttisztséget. Iskolára küldésük előtt 81 százaléknak volt valamilyen tisztsége, de 51 százalékuk magasabb szinten végez pártmunkát, mint korábban; a legtöbb közülük alapszervezeti titkár, majd a sorrend: pártbizottsági tag, vezetőségi tag. Nyolcan lettek függetlenített pártmunkások. Tizennégy százalékuk viszont azt jelezte, hogy alacsonyabb szintű pártmunkát végez, mint korábban.

Arra a kérdésre, hogy mi és milyen területen hasznosul a pártiskolán elsajátított ismeretekből, a beérkezett válaszok döntő többsége – 81 százaléka – a politikai munkájában „nagyrészt hasznosítani tudja" választ adta; csaknem 20 százalék kevésbé vagy alig tudja hasznosítani az iskolán tanultakat. Ennek több oka lehet. Egyik válaszadó így indokolta (noha ezt nem kértük): „Az oktatás ideális munkahelyre és ideális pártszervezeti tevékenységre vonatkozott. Sok embernek csalódást okoz az iskola elvégzése utáni »kezdés«, mert az élet egy kicsit mást tükröz." Oktató-nevelő munkánk hiányosságát jelzi, ha ilyen csalódás éri az iskoláról kikerült hallgatót.

A válaszokból az is kiderül, hogy sok hallgató munkájához kész recepteket szeretne kapni. Ez irreális igény a részükről. Sajnos ilyen kívánalom még nem megy ritkaságszámba. Pedig az iskola a hallgatóknak nem adhat mást, mint szélesebb politikai látókört, biz-

tos elméleti alapokat, a pártmunka végzésének általános, korszerű módszertani ismereteit, amelyeknek birtokában a munkahelyen keményen meg kell birkózni a konkrét feladatokkal, és a helyi körülményeknek megfelelően kell alakítani a párt politikáját.

Hogy szakmai munkájukban milyen mértékben hasznosulnak az iskolán tanultak, 25 százalék azt válaszolta, hogy „nagyrészt", 38 százalék „kevésbé", 37 százalék az „alig" kategóriát jelölte meg. Ez nem meglepő, mivel többségük szakmai munkája nem politikai jellegű; de figyelmet érdemel, hogy a „nagyrészt" jelölteken belül jelentős arányt képviselnek az alacsonyabb iskolai végzettségűek.

□□□

A felmérés egyik célja a pártiskolai végzettség megbecsültségének megismerése volt. Aligha szorul bizonyításra, hogy a pártiskolán szerzett ismeretek társadalmi hasznosításának mértékét, minőségét nem pusztán az ismeretanyag belső értéke, ennek a hallgató tudatába, személyiségébe való „felszívódása" szabja meg, hanem az a munkahelyi környezet is, ahonnan a hallgató érkezett, és ahová visszatér. Ez a környezet eltérő feltételeket biztosíthat a pártiskolán tanultak gyümölcsöztetésére, szűkítheti vagy tágíthatja az ismeretek hasznosításának esélyeit. A megbecsültség vizsgálatát három területen végeztük: a pártszervezetekben, a gazdasági vezetők és a munkatársak körében.

A hallgatók véleménye szerint pártiskolai végzettségüket a következőképpen értékelték:

	Kellő mértékben	Közepesen	Nem nagyon	Nem válaszolt
Pártszervezetek	71%	17%	9%	3%
Gazdasági vezetők	37%	26%	31%	6%
Munkatársak	41%	28%	22%	9%

Tehát a pártszervezetek megbecsülését értékelték a legmagasabbra, ami nem meglepő, inkább természetes. Ez összefügg azzal a korábban említett ténnyel, hogy 51 százalékuk magasabb szintű pártmunkát végez az iskola befejezése óta. Alacsony a gazdasági vezetők részéről érzett megbecsülésük. Elgondolkodtató, hogy környezetük megbecsülése csak kismértékben tér el a gazdasági vezetők megítélésétől, és jelentősen különbözik a pártszervezeti megítéléstől.

A felmérés lehetőséget biztosított arra, hogy a volt hallgatók megfogalmazhassák javaslataikat, észrevételeiket az iskolával, annak tematikájával, az oktatás módszereivel kapcsolatban. Az előzetes várakozást meghaladóan e tekintetben igen nagy aktivitást tapasztaltunk. Szinte valamennyi, kérdőívet kitöltő volt hallgatónk véleményt nyilvánított a legkülönbözőbb kérdésekben. Az elismerő vélemények mellett több kritikai észrevétel, javaslat is megfogalmazódott, amelyeket hasznosítani tudunk.

Forgalom a Váczi körúton (ma Bajcsy-Zsilinszky út) 1896-ban

Nemoda István

A PROPAGANDISTÁK FELKÉSZÍTÉSE

Amikor néhány éve – 1984 áprilisában – a megyei párt-végrehajtóbizottság megvizsgálta a pártoktatás, a propaganda személyi feltételeit, kiderült: propagandistáink egy része nem képes megfelelni a vele szemben támasztott és növekvő követelményeknek. Jelentős körükben a csere, lassú a fiatalítás. Képzési, továbbképzési, felkészítési rendszerük nem volt szinkronban az igényekkel. Pedagógiai-módszertani kultúrájuk nem érte el a kívánt szintet. Informáltságuk – elsősorban a helyi kérdésekben – hiányos volt, az önképzést is biztosító, érvanyagot szolgáltató formák, közösségi keretek pedig hézagosan vagy formálisan működtek.

Az elmúlt három évben számottevő változást sikerült elérni e hiányosságok megszüntetésében. Kialakítottuk és egymásra épülő rendszerben működtetjük az elméleti konferenciákat, a politikai vitafórumokat és a vezető propagandisták témafelkészítőit. Az évi 5–6 elméleti konferencia a legaktuálisabb gazdasági, társadalmi, politikai kérdéskörökben ad jól hasznosítható ismereteket és érvanyagot a téma országosan ismert művelői, politikai vezetői közreműködésével a megyei, a városi és körzeti párt-, állami, tömegszervezeti vezetőknek és a vezető propagandistáknak. Az 1986–1987-es oktatási év témái között így szerepelt: a szocialista demokrácia fejlesztése és a politikai intéz-

ményrendszer, a nemzetközi élet, tájékoztatáspolitikánk, illetve a kulturális élet időszerű kérdései.

Az adott témán belül az elmélyült, az elemző, a résztvevőket aktivitásra, párbeszédre is késztető formában a vitafórumok adnak teret az agitátoroknak és propagandistáknak. A területi pártbizottságok is létrehozták a folyamatos felkészítést biztosító rendszerüket. Ennek részei nem csupán ismeretátadási keretek, de a meggyőzésnek, a cselekvésre mozgósításnak is jó eszközei. E felkészítési mechanizmus sikerének az a biztosítéka, ha a politikai szükségletekhez igazodva, gyors reagálással, szilárd elméleti alapokon álló, hiteles, meggyőző válaszokat adunk.

Az alapozó képzést az Oktatási Igazgatóságon négyhetes intenzív tanfolyammal adjuk meg. Ezen évente 40–50 alapszervezeti kezdő propagandista ismerkedhet meg feladataival.

Megyénk csaknem 2000 propagandistájának ma még alig 20 százaléka rendelkezik széles körű pedagógiai, pszichológiai, politológiai képzettséggel. Ezért az érdeklődők számára 1982 óta „A pártoktatás pedagógiája" speciális kollégium keretében biztosítunk a napi munkájukhoz felkészülési lehetőséget.

A propagandisták többségét az előadói irodák és a propagandistaklubok hálózata tömöríti. Immár negyedik évét kezdi meg a megyei propaganda és művelődési osztály mellett működő előadói iroda, melynek aktívaköre évente 180–200 előadást vállal és tart meg, elsősorban a területi és a helyi pártszervek kérésére. Hasonló keretben tömöríti ma a legtapasztaltabb propagandistákat a nagykőrösi, a szigetszentmiklósi és a váci pártbizottság is. E speciális szolgáltatással szívesen élnek az alapszervezetek. Az előadóirodák sikere tagjaik egyedi teljesítményétől függ, a propagandistaklubokat pedig a közösség ereje élteti. A propagandistaklubok egyidejűleg képesek biztosítani a színvonalas felkészülést, az érdemi tapasztalatcserét, a jó módszertani fogások elsajátítását és gyakorlását. Itt hasznosulnak leginkább a modern

információhordozók, a video- és a hanganyagok, valamint a Reflektor Kiadó segédeszközei. Az Oktatási Igazgatóság, a KISZ Politikai Képzési Központja, az SZMT Iskola, a Magyar Pedagógiai Intézet információhordozóit is mind tudatosabban kívánjuk hasznosítani ezeken a propagandistabázisokon.

E törekvéseink együttesen segítették elő, hogy az elmúlt évben a megyében a *Propagandista* című folyóirat példányszámát a korábban mélypontot jelentő 600-ról 1800-ra sikerült emelni. Szándékaink szerint a folyóiratot tovább szeretnénk népszerűsíteni, egyúttal javítani más pártlapok olvasottságát is a tagság és a lakosság körében.

Levesosztás a fővárosi mozgókonyhán, 1910-es évek

A PÁRTOKTATÁSI OSZTÁLY

Folyik a pártoktatás korszerűsítése. A pártoktatási tananyagokat most az MSZMP Politikai Főiskolája rendeli meg és készítteti. A főiskolán 1986. február elsejével alakult meg a *Pártoktatási Osztály*. A tanszékekkel egyenrangú új szervezeti egységben 34 különböző tanfolyam tematikái készülnek. Az osztály feladata szerzőket keresni, megszervezni, koordinálni a tananyagkészítést. Az oktatási anyagokat a Kossuth Könyvkiadó jelenteti meg. Az osztály vezetője *dr. Szabó Gábor*, aki előzőleg a főiskola filozófia tanszékén oktatott. Őt kérdeztük a vezetése alatt álló egység eddigi munkájáról, tapasztalatairól.

– Sokan próbáltak lebeszélni erről a munkáról – kezdi Szabó Gábor. – Ma tananyagot írni? – kérdezték tőlem. – Sok mindent nem látunk tisztán, ez igaz; de azért belevágtam.

– *Hogyan kezdtek munkához, s hol tartanak most?*

– A KB propaganda-alosztályával, a főiskola tanszékeivel, a Kossuth és a Reflektor Kiadóval dolgozunk együtt. Eddig 26 tanfolyam anyagai vannak nyomdában, vagy jelentek már meg; a hátralévő 8-at most készítjük elő, hogy jövő ősztől ezek is kézbe kerülhessenek.

– *Elégedett a szerzőkkel?*

– A többséggel igen, de nem mindenkivel. Vannak, akik nem tartják be a megbeszélt határidőket, elég

sok a gyenge kézirat is. Többnyire az a gondunk, hogy bár a tananyag írója jó ismerője szakterületének, *nem érzékeli, hogy változó világban élünk,* nem korszerű, amit elkészít. Némelyek munkájában tükröződik az a sajátos ellentmondás, hogy ha rendben lennének a társadalom dolgai, akkor az ideológiai munka sem okozna problémát. Csakhogy nem lehet talonba tenni az elméleti kérdéseket, amíg a gazdasági gondok majd megoldódnak. Hiányzik néhánynál a megbízható valóságfeltárás, a mai helyzet alapos elemzése, kritikus értékelése. Kívánnivalókat hagy maga után a történeti tapasztalatok, tanulságok feldolgozása, a klasszikusok értelmezése is. E kérdéseket nem minden szerző tartja eléggé szem előtt.

Olyan is van köztük, aki elmaradt az elmélet és a gyakorlat egységének megteremtésében; a szocializmusról való felfogásuk egyszerre eklektikus és idealizált. A hallgatók nem tételekben gondolkodnak, hanem problémáikra keresnek választ; ezt kell segíteni a propagandamunkának és a tananyagoknak is. Természetesen megfelelő társadalomtudományi, kutatási háttér is kell a jó tananyagok írásához, amit nem minden szerző tudott a maga számára kiaknázni vagy kialakítani.

– Ezek szerint nincs megelégedve az elkészült anyagok színvonalával...

– A színvonalat egyenetlennek tartom, emiatt sok a pótlólagos munka. Vannak persze nagyon jó szerzőink is; kaptunk jó jegyzeteket a főiskola néhány tanszékétől, a Társadalomtudományi Intézet, a Párttörténeti Intézet vezetőitől, egyes munkatársaitól is.

– Kiknek és milyen tematikákat dolgoznak ki?

– Két nagy területünk van: a tömegpropaganda és a káderképzés. Az előbbiben *A marxizmus–leninizmus alapjai* című kétéves tanfolyam fiatal párttagoknak, ifjúsági vezetőknek indul, és elég nagy iránta az érdeklődés. Feldolgoztuk *A szocializmus építésének soron*

levő feladatai gyűjtőcímmel a gazdaságpolitika aktuális kérdéseit, a szocializmus építésének történetét, politikai rendszerének működését, fejlesztését és erkölcsi, világnézeti formálódását. Van egy sorozat az *Időszerű ideológiai és politikai kérdésekről*, és vannak a *Vázlatok az előadásos propagandához* című sorozat anyagai.

A nagyobb gondot a káderképzés, a pártiskola okozza. A pártiskolára teljesen új tematikákat kell kidolgozni, azokat a kérdéseket kell tanítani, amelyekkel a hallgatók saját közegükben, munkahelyükön találkoznak, továbbá meg kell tanítani a pártmunkát mint szakmát. A pártiskolán alapszervezeti vezetők és középszintű vezetők képzése folyik. Ide tartozik a hároméves propagandistaképzés, valamint a legkülönbözőbb kérdésekről szervezett egyéves speciális tanfolyamok sora.

Az esti egyetemek hároméves általános tagozatának új filozófiai jegyzetei már készen vannak. a politikai gazdaságtaniakat jövőre cseréljük ki, és 1989-ben vezetjük be a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom történetének tanítása helyett a tudományos szocializmus oktatását, szintén új tananyaggal. A központi kurzusok mellett a megyék speciális tanfolyamokat is indíthatnak a helyi igények alapján, ezeknek a tematikáit véleményezzük.

– *Milyen a jó tananyag?*

– Ami segít a hallgatónak abban, hogy önállóan végiggondolja és a gyakorlatban alkalmazza a tanultakat.

– *Alighanem az sem mindegy, hogy kik tanítják ezeket.*

– Valóban, *sok múlik a propagandistáinkon.* Éppen ezért rendszeresen konzultálunk velük, felkészítjük őket, megvitatjuk velük a tematikát, a módszertani kérdéseket. Ez egyben nekünk is visszajelzést ad az anyagok használhatóságáról.

– *A hallgatókkal az osztály nem találkozik közvetlenül. Bizonyára mégis vannak információi arról, hogy milyenek?*

– Az utóbbi években, mióta az esti egyetem nem ad főiskolai végzettséget, megcsappant iránta az érdeklődés. És mióta megdrágult az élet, vannak, akiknek gondot okoz a tananyagok megvásárlása vagy a rendszeres utazás, például a megyeszékhelyre. És jelen van bizonyos kiábrándultság, közömbösség is. Természetesen olyan tanfolyamok is vannak, amelyek nagyon nagy érdeklődést váltanak ki: az aktuális gazdaságpolitikai, vezetéselméleti, a politikai intézményrendszert elemző szociológiai kurzusok rendre ilyenek.

– *Hányan végzik ezt a munkát itt az osztályon?*

– Hárman vagyunk állandó státusban, de a főiskola több tanszéke is sokat segít.

– *A főiskola számára is készítenek anyagokat?*

– Nem, de azt hiszem, születnek itt olyan kéziratok, amelyeket a speciális kollégiumoknál a főiskola is hasznosítani tud.

– *Hogyan gazdálkodnak?*

– A szerzőket a Kossuth Könyvkiadó díjazza. A jövőben itt is *szeretnénk bevezetni a teljesítmény, a minőség szerinti differenciálást.*

– *Miért nevezik ezt a főiskolai egységet osztálynak?*

– Először tanszék volt az elnevezésünk, de aztán, mivel közvetlenül nem oktatunk, osztály lett belőlünk. Könnyen lehetséges, hogy ismét névváltoztatás előtt állunk, mivel a jövőben a feladataink közé tartozik a továbbképzés is.

REHÁK ARANKA

Kelemen János

A NAGYVÁROSSÁ FEJLŐDŐ BUDAPEST

1. rész

Korántsem a véletlen műve, hogy mely vidéken alakulnak ki városok, és fejlődnek metropolisokká. Budapest a Duna, a hegyvidék és a síkság találkozásánál ideális feltételek hatására lett várossá.

A régmúlt

Az ősi eraviscus települések helyén időszámításunk kezdete körül alapították a Római Birodalom Pannonia Inferior tartományának fővárosát, mely 400 évig állt fenn. Legnagyobb népességszámát 60 ezerre becsülik. Attila népe elsöpörte Aquincumot, vele a római kultúrát, és több mint 500 éven keresztül a népvándorlás által idevetett népek lakták e tájat. A honfoglaló magyarok a frankok, bolgárok és szlávok választóvonala, a Duna mellett felismerték a táj értékét, központi fekvését, ahonnan kormányozni lehet a Kárpát-medencét. Árpád fejedelem csepeli szállása, feltételezett óbudai temetkezési helye már történelmünk hajnalán e régió központi szerepére utalnak. Bizonyítják ezt a máig is fennmaradt ősi helynevek, mint Megyer, Jenő, Keszi, Tétény.

Mindabból, ami a honfoglalás és a tatárjárás között épült, a rombolás kevesebbet hagyott az utókorra, mint az ezer év előtti római városból. Mégis, az 1241.

évi tatárjárás tanulságaihoz fűződik Budavár felépítése, mely csakhamar királyi székhely, városalapító tényező. Az Anjou királyok alatt virágzik Buda, élénk kereskedővárossá növekszik Pest, és jelentős mezőváros Óbuda. Mátyás uralkodása a fénykor: egy katonailag, társadalmilag stabil ország Európára kisugárzó szellemi és hatalmi központja.

A történelem mélyén azonban súlyos események formálódtak: 1354-ben a Balkán félsziget déli csücskén – Gallipolinál – megveti lábát az Oszmán Birodalom, és e kis feltűnést keltő esemény után 172 évvel – Mátyás hatalmának virágzásától alig 40 évre – elkövetkezik Mohács. Buda a török uralom alatt visszafejlődött, Pest csaknem, és Óbuda teljesen elnéptelenedett. A fővárosi régió fejlődésének visszaesése azonban nem csak 150 évig tartott: a mérhetetlen pusztítással járó felszabadítás után a város számára a temető csendje, a pangás évtizedei következtek. A keresztény nyugat világpolitikai jelentőségű győzelme az ittlakók és visszaköltözők számára romokat és nyomorúságot hagyott. A Mohács előtti 30 ezres lakosszám Buda visszavétele után 6–7 ezerre csökkent, és 50 év múltán sem érte el a 12 ezret. Ezt is külföldiek betelepítésével: Budán 5, Pesten 20 százalék a magyarok aránya, és ez a XVII. század végére is csak 33, ill. 50 százalékra emelkedett.

Budavár visszavételétől a szabadságharcig

A Budavár visszavételét követő dermedtség csak lassan engedett fel. A Habsburg abszolutizmus, az ellenreformáció kora elsősorban az egyháznak adott mozgásteret. Főként templomok, kolostorok, zárdák, rendházak és laktanyák épültek. Európában ez idő tájt virágzott a barokk építészet, a birodalom perifériáján azonban ennek csak szerény kivitelű példáira jutott pénz. Mégis sok, ma becses műemléképület született a XVIII. században, mint pl. a Városháza (1716–1747), a Rókus kórház (1711-től a XIX. sz. közepéig), a

Zichy kastély (1746–1757), a Fehér kereszt szálló (1770), a Batthyány téri Szent Anna plébániatemplom (1740–1805), a Ferences templom és rendház (1753–1773) és sok más maradandó érték.

A század második felében lassan enyhül az abszolutizmus szorítása, élénkül a gazdasági élet. A közigazgatás, egyes kormányhivatalok Pestre helyezése révén a szellemi élet is kialakul. Az 1770-es évektől manufaktúrák formájában – 1790-ben már 20 működik – elsősorban a textil-, és bőripar fejlődik. A textilipar központja Óbuda, a kereskedelem Pesten virágzik. A század végén már 54 ezren élnek a mai főváros területén, ebből 30 ezer pesti lakos. A XVIII. század fordulója előtt Pest kinőtte épített városfalait. Benépesültek a falakon kívüli települések, elbontják a városfalakat, Józsefváros, Lipótváros, Ferencváros Pest részeivé válnak.

A francia forradalom hatása a Martinovics-féle összeesküvésben csúcsosodik ki, ennek letörése után az abszolutizmus újabb hulláma nyomja el a szellemi életet, a haladó törekvéseket. A gazdasági élet fejlődése és a város növekedése azonban már megállíthatatlan, és ahogy Buda, Pest és Óbuda növekszik és gazdagodik, ahogy közelednek az egyesüléshez, a fővárossá váláshoz, úgy bontakozik ki a nemzeti öntudat, a függetlenség gondolata. A város fejlődése ezért válik politikai tényezővé, húzóerőt gyakorolva az egész nemzetre. A három város összetartozásának leggyakorlatibb szükséglete egy állandó híd volt. Már Zsigmond császár idején, majd a török alatt volt hajóhíd Pest és Buda között. 1767-ben, amikor ismét hajóhíd ível át a Dunán – 90 pontonon nyugodott – felmerül az állandó híd gondolata. A Lánchíd felavatásáig ugyan még több mint 80 év telik el, de a hidak már a XVIII. század végétől nemzeti üggyé váltak, és a későbbi évszázadokban is összeforrtak a város és az ország életével.

A XIX. század a kialakuló kapitalizmus jegyében köszönt a városra, és korszerű közlekedést követel.

Az első gőzhajó 1818-ban köt ki Pesten, és jó évtized múltával megindul a rendszeres dunai gőzhajózás, ami fordulatot hoz a gazdasági életben. Azelőtt a Pest és Bécs közötti hajóút 25 napig tartott, most 3 nap alatt ér Bécsbe a magyar búza, és kiszorítja versenytársait az osztrák piacról. Néhány év alatt a magyar búzaexport hússzorosára emelkedik. A korszerű közlekedés következő lépcsője a vasút; első vonalát (Pest–Vác) 1846-ban, a Lánchíd megnyitásának évében avatják – mindössze 16 évre a világ első gőzüzemű vasútjának (Liverpool–Manchester) üzembe lépése után. E körülmény már jelzi a fejlett világ mögötti távolság csökkenését.

József nádor 1800-ban érkezett Budára, és városépítő tevékenysége új korszakot nyitott. 1805-ben felterjesztette Bécsbe Hild János Pestre vonatkozó városrendezési terveit, és három év múlva (!) megérkezett az államtanács jóváhagyása. József nádor 1808-ban megalakította a Szépítő Bizottmányt, azzal a feladattal, hogy a Hild-féle városrendezési tervhez igazítson minden építkezést. Működése alatt alakult ki a mai Belváros utcahálózata. A klasszicista építészet olyan alkotásai valósultak meg, mint a Nemzeti Múzeum, a Vármegyeháza, a Kálvin téri református és a Deák téri evangélikus templom, a Sándor palota, a Ludovika Akadémia, a Nemzeti Színház, az Óbudai zsinagóga, a Károlyi palota, és több ezer lakóház. E korszakban elsősorban Pest fejlődött (Budán 1809–1844 között mindössze 182 ház épült), a megindult iparosodás eredményeként Óbudán textilipar és téglaipar, Pesten malomipar alakul ki, Budán pedig a gépipar üt tanyát (Ganz).

A Bach-korszaktól a kiegyezésig

Pest, Buda és Óbuda közigazgatási egyesítésének feltételei már a 48-as szabadságharc előtt megérettek. A BUDAPEST elnevezést először – 1828-ban – Széchenyi mondta ki. A 48-as kormány elrendelte az egye-

sítést, de már nem lehetett végrehajtani a szabadságharc bukása miatt. Óbudát és Budát 1850-ben az osztrákok egyesítették, de az abszolutizmus bukásakor ezt is érvénytelenítették. A levert szabadságharc után felépítették Buda leggyűlöltebb épületét, a Citadellát, hogy onnan az osztrák tüzérség sakkban tarthassa a rebellis várost. Valójában e tüzérséget csak díszlövések céljából vetették be...

A múlt század ötvenes éveitől az ipari fejlődést a fővárosból sugarasan kiágazó vasúthálózat kiépítése ösztönözte. A Pest és Vác közötti vasutat 1851-ben meghosszabbítják Pozsonyig, közvetlen összeköttetés alakul ki Béccsel. 1849-ben 200 km, 1867-ben már 2000 km a vasúthálózat hossza, és a vasút szenet, vasat követel... A gyáripar naponta munkába járó tömegeket foglalkoztat, kell a városi tömegközlekedés. Az első omnibuszjárat 1832-ben (Gizella – ma Vörösmarty tér – Városliget) még az üdülőforgalmat szolgálta, de 1860-ban 100 omnibusz közlekedett, és már fejlett villamosvasút-hálózat működött, amikor az omnibusz elérte csúcsteljesítményét – 1913-ban 160 járművén 13,5 millió utas fordult meg. A lóvasút még nagyobb pályát futott be: 1866-ban a Kálvin tér–Újpest közötti első vonal megnyitását követően 48 km hosszú vonalhálózat épült ki. Az utolsó lóvasúti vonal 1929-ben szűnt meg (Margitsziget).

A Duna-part rendezése, a rakpartok kiépítése Reitter Ferenc irányításával 1853-ban indult meg. Ebben az időben Pest, Buda és Óbuda 269 utcából állt, ebből 116 kövezett. 112 utcán közvilágítás működött – 1856-tól a régi Lóvásártéren (ma Köztársaság tér) működő gázgyár révén már gázlámpákkal. Budán a várnegyed vízellátását két taposómalmos vízmű látta el, a víz a városi kutakba ömlött. Pesten a Dunából és ásott kutakból nyert vizet használtak, az 1866. évi kolerajárvány hatására azonban megépítik az első vízművet (10 ezer köbméter kapacitással), de a bővítések után 1870-ben még csak a lakosság 12 százalékának jut közüzemi víz. A csatornázás is megindul a szá-

zad első felében, 1860-ban már 80 km a zárt csatornahálózat hossza. A vízellátás és csatornázás ekkor még messze elmaradt a szükséglet mögött, bár a gyakori járványok egyre inkább sürgették a fejlesztést.

A város a kiegyezés korában

Az állam életében fordulópont, történelmi aktus volt az 1867. évi kiegyezés, a gazdaság és a város fejlődése azonban objektív folyamat, amely a kiegyezést nem várva meg, már gyorsuló ütemet vett. Az egyesítésről 1872-ben hoztak törvényt, a várost *Budapest*nek nevezték el. Az egyesítés folyamata, szervezése azonban már előbb elkezdődött: 1870-ben megalakul a városfejlesztés új intézménye, melyet *Fővárosi Közmunkák Tanácsának* neveztek el. E szervezet hosszú ideig a városfejlesztés avatott karmesterének bizonyult.

A kiegyezés korában a fővárosnak 280 349 lakosa volt (1869), ez az ország lakosszámának 1,8 százalékát tette ki. Pest 200 476, Buda 70 000 lakosú. A 158 ezer kereső 33,3 százaléka az iparban dolgozik, 17 százaléknyi a napszámos, 15,4 százalék a házicselédek aránya, 7,4 százalék az őstermelők, 7,2 százalék a kereskedők, 3,1 százalék a közlekedésben dolgozók aránya, és a keresők 5,3 százaléka szabadfoglalkozású vagy közszolgálati alkalmazott. A város 9351 épületéből 7243 földszintes, 1358 egyemeletes, 732 két- és háromemeletes, és csak 18 (!) épület magasabb 3 emeletnél – Bécsben ugyanekkor 25, Berlinben csak 8 százalék a földszintes házak aránya. A legsűrűbben beépített Várnegyed, Víziváros, Tabán javarészt földszintes házain túl csak a Fő utca magasabb (3 emeletes) beépítettségű. A Rózsadomb, a Gellérthegy, a Sashegy lejtőin szőlők, présházak állnak, Pest sűrű beépítésű területe a mai Nagykörúton belül terül el, de néhány csáp már kinyúlik a Kerepesi temetőig, az Orczy kertig, a Király (Majakovszkij) utca mentén a Városligetig. Szigetszerűen áll Kőbánya, a sertéshizlalókra, sörgyárra települt laza beépítésű városrész. Városias köz-

pontok a Várnegyed, a Víziváros, a pesti Belváros, a Lipótváros és a Kálvin tér.

Az ipar zöme még kézműves jellegű, de gyárak és nagyüzemek is szép számmal működnek: Óbudán a Goldberger Textilgyár, a Spitzer Kartonnyomógyár, több téglagyár, a Hajógyár; Pesten a malomiparé a vezetőszerep: a Lipótvárosban, a Soroksári úton 5 nagy malomüzem működik, Kőbányán a Dreher-sörgyárak, a téglagyártás az iparosodás fő tényezői. A vas- és acélipar először Budán ékelődik a lakóterületekbe (mindmáig), a Ganz másik üzeme pedig a vagongyár mai helyén épült fel. A Váci úti ipartelepítést a Wörner gépgyár nyitja meg. A nyomdák zöme a város központi részén helyezkedik el, és ez máig sem változott. A szeszipar, a járműipar – Kölber Kocsigyár – és sok kisüzem a Józsefvárosban lel otthonra. A gyáripartól elválaszthatatlan a bankrendszer kialakulása: a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank, a Magyar Leszámítoló és Hitelbank részben külföldi tőke beáramlásával az ipari tőke családi jellegét csakhamar részvénytársaságokká alakította. 1866 és 1873 között az 5 gyáripari részvénytársaság 170-re növekedett.

Az ipar fejlődésével kibontakozik a munkásmozgalom. 1868-ban megalakul az Általános Munkás Egylet, majd a Buda-pesti Munkásegylet, 1870-ben megjelenik a marxista Általános Munkás Újság. 1871-ben a párizsi kommün hírére tüntetések, sztrájkhullám bontakozik ki a 10 órás munkaidő, béremelés és egészséges munkahelyek követelésével. A munkásmozgalom első fellépésére az uralkodó osztály a „hűtlenségi perrel" válaszol, a vezetőket bebörtönzi. Az 1872. évi ipartörvény 16 órában maximálta a napi munkaidőt. A munkásmozgalom központja, a legnagyobb osztályösszecsapások színtere ez időtől Budapest.

A millennium kora

A kiegyezés után tovább gyorsul a városfejlesztés, a nagy fellendülés azonban még várat magára. A gazdaságban válságok és élénkülések váltakoznak: az 1873. évi válság csak az évtized végén vált át néhány éves fellendülésbe. 1885-ben újra itt a gazdasági válság, bár ez rövidebb, mint az előző. 1887-ben indul meg az a tartós és a millennium évéig töretlen fellendülés, mely egyben Budapest világvárossá válásának korszaka. Budapest lakossága 733 ezerre, a peremközségeké az 1869. évi 20 ezerről 126 ezerre növekszik a századfordulóra. A millennium láza hatalmas építkezésekben jut kifejezésre. Kiépül a villamosvasút hálózata – a századfordulóig 135 km vonal –, a nagy fejpályaudvarok és a körvasút. 1876-ban elkészül a Margit híd és a déli vasúti összekötő híd, 1896-ban avatják a Ferenc József (Szabadság) hidat, és elkészül a földalatti vasút az Andrássy út alatt, akkor világszínvonal feletti teljesítményként.

E hatalmas méretű városépítést a Fővárosi Közmunkák Tanácsa koordinálja. Rendező elve a főváros szabályozási terve, melynek fő létesítményei a Sugár (Népköztársaság) út, a Nagykörút, a sugár irányú főutak – Kerepesi (Rákóczi), Üllői, Váci út –, a hidak és vasutak. Irányításával épül ki a vezetékes vízellátás – 570 km hosszú nyomócsőhálózat, a káposztásmegyeri, a szentendrei szigeti és a dunakeszi vízművek révén 1899-ben megszűnik a szűretlen Duna-víz ivóvízként való használata. 1891 és 1900 között kiépítik Budapest csatornahálózatát, a főgyűjtők és átemelők rendszerét, melyek ma is jól szolgálják a kétmilliós fővárost.

A közlekedési és közműhálózat kiépítése megalapozta a nagyarányú lakás- és középületépítési hullámot. A főváros arculata, a városkép döntően a kiegyezés és a századforduló között alakult ki. Stílusa, az eklektika a fejlődő kapitalizmus építészete világszerte elterjedt, de tömeges, egész városnegyedekre kiterjedő

egységes megjelenése elsősorban Budapestre jellemző. Késői megjelenési formája, a szecesszió a felgyorsult építkezési láz művészeti fellazulását jelzi. A múlt e becsben tartott értékeit főként a homlokzatok, a beépítési arányok, az utcaképek fémjelzik. Ami mögöttük van, az a tőkés telek- és ingatlanspekuláció vétke, mai gondjaink egyike. A díszes homlokzatok mögötti néhány nagylakás mellett komfort nélküli szoba-konyhás lakások tömege áll, melyek ablakai a szűkre szabott udvarokra néznek.

A korszak lakáshelyzetét az jellemzi, bogy bár a lakásépítés üteme meggyorsul, a munkások lakáshelyzete lényegében nem javul.

Lakáshelyzet a kiegyezés után

Év	Lakosszám fő	Lakások száma db	Egy lakásra jutó lakos fő	Egy szobára jutó lakos fő	Lakásépítés új lakás/1000 lakos/év
1869	280 349	52 583	5,3	3,2	
1880	360 511	71 638	5,0	3,0	7,6
1890	491 938	100 949	4,7	2,8	6,1
1900	733 358	182 214	4,0	2,6	12,5

Ezekhez az adatokhoz tartozik, hogy az 1880. évi lakásállomány 60 százaléka egyszobás, ezekben átlagosan 4,5 fő lakik. 1883-ban 30 ezren laktak pincelakásban, és csaknem 20 ezer lakást „túltömöttnek" minősítettek – ezekben 146 ezren (7,3 fő/lakás) laktak –, mert egy főre 3 négyzetméternél, illetve 10 köbméter légtérnél kevesebb jutott, jóllehet a 6 éven aluliakat csak 1/3, a 6–14 éveseket 2/3 értékben számították. A századforduló táján a munkáskerületekben minden negyedik férfi ágyrajáró volt. Mai lakásgondjaink

egyik oka a millenniumi korszak spekulációs lakáspolitikájának ránk maradt házállománya.

Az ezredévfordulón Budapestre tekint a világ. A városképet a 14 ezres épületállomány felét kitevő 2–3 emeletes házak uralják, az utcákat majd 10 ezer gázlámpa világítja meg. A leggazdagabbak házaiban már villany világít, és telefonkészülék cseng. Az arisztokrácia és a polgárság az agg király jelenlétében ünnepel. A Városligetben rendezett kiállítás keresztmetszetet igyekszik adni az országról... És hogy békés legyen az ünnep, a munkásvezetők egy részét kitoloncolni, a legharcosabb munkásszervezeteket feloszlatni készül a kormány, míg végül a Szociáldemokrata Párt – hogy elkerülje a represszziókat – ígéretet tesz, nem zavarja meg az ünneplést, pontosabban a millenniumi ünnepségeket kultúrünnepélynek, nem pedig a burzsoázia ünnepének tekinti. Mégis, sokszor bomlik ki a vörös zászló, május 1-jén 15 ezer munkás tüntet, a rendőrség pedig kardlapoz...

Ferenc József magyar királlyá koronázásának 29. évfordulóján történelmi fegyverzetbe és díszruhába öltöztetett lovasbandérium – 1700 fő – vonult a Vérmezőről a Várba, az ország törvényhatóságainak képviseletében. Az ünnep múltával azonban egyre szembetűnőbbek a visszaesés jelei. Csökken a szénfogyasztás, a lisztkivitel, 1898-ban visszaesik az építőanyag-piac. Az 1900. évi gazdasági világválság már 2 esztendeje tartó visszaesést, leállott építkezéseket talál Budapesten. Ami azonban ezt megelőzően felépült, megalapozta Budapest világvárossá válását.

Testvérlapjaink

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK AGITÁCIÓS PÁRTFOLYÓIRATAINAK BULGÁRIAI TANÁCSKOZÁSÁRÓL

A szocialista országok agitációs testvérlapjainak tavaly őszi tanácskozásán – mint annak idején beszámoltunk róla – a bolgár *Politicseszka Agitacija* vállalta az idei hasonló értekezlet megrendezését. A több tekintetben újszerű programot 1987. október 6. és 9. között szervezte meg a szerkesztőség, a Bolgár KP Központi Bizottsága politikai ideológiával foglalkozó osztályának aktív közreműködésével. Szívélyes bolgár elvtársaink tíz külföldi küldöttséget láttak vendégül: a szovjet, a magyar, a lengyel, a román, a csehszlovák, az NDK-beli, a mongol, a vietnami, a laoszi és a kubai testvérfolyóiratok egy-két tagú delegációját. A *Propagandista* szerkesztőségét *Benczúr Zsuzsa* felelős szerkesztő és e sorok írója képviselte.

A szocialista országok, a testvérpártok és folyóirataik iránti megbecsülés sok jelét tapasztalhatták a küldöttségek a megbeszéléseken, a rendezvényeken, a meleg hangulatú, elvtársi-baráti programok során. E megbecsülést az is kifejezte, hogy *Sztojan Mihajlov* elvtárs, a Bolgár KP Központi Bizottságának titkára fogadta a folyóiratok küldöttségeit, és részletes, tartalmas tájékoztatást adott nekik Bulgária politikai, gazdasági, társadalmi helyzetéről, a politikai intézményrendszerben, a közigazgatásban, a gazdaság, a tudomány, a kultúra irányításában folyó átalakítás soron levő feladatairól.

A küldöttségek két tanácskozáson vettek részt. Az első az a „tudományos-gyakorlati" konferencia volt, amelyet október 6–7-ére hívott össze Szófiában a Bolgár KP Központi Bizottsága „Tudományos-technikai forradalom, emberi tényező, politikai agitáció" címmel. A *Politicseszka Agitacija* rendezésében lezajló másfél napos tanácskozáson a bolgár ideológiai élet irányítóival – a tartományi, városi, szófiai kerületi ideológiai vezetőkkel, a tudományos és kulturális intézmények, valamint a tömegkommunikáció képviselőivel - együtt jelen voltak, és a 45 felszólaló között beszédet mondhattak a külföldi küldöttségek is. Vezetőik a plenáris ülésen, tagjaik a három szekcióban kaptak szót.

Szerencsés és kölcsönösen hasznos megoldás volt ez. A külföldi küldöttségek részvétele nemzetközivé tágította a bolgár elvtársak tapasztalatcseréjét, a testvérországok delegációi pedig nemcsak egymás tevékenységéről kaptak áttekintést, hanem bepillanthattak a bolgár testvérpárt ideológiai életébe, megismerhették a szocialista Bulgária sikereit, gondjait, az átalakulás alapvető elveit, a pártot és a népet foglalkoztató gondolatokat, feladatokat.

Sok érdekes, magas színvonalú előadás hangzott el a tudományos-technikai haladás kérdéseiről, az ezzel összefüggő tudatformáló tennivalókról, az oktatásügy fejlesztéséről, az emberi tényező értelmezéséről, szerepéről, a szocializációs feladatokról. Nagy érdeklődés kísérte a két szovjet felszólalást; ezek a 70. évfordulóját ünneplő szocialista ország átalakítási folyamatába ágyazva foglalkoztak a tudományos-technikai fejlődés gazdasági, társadalmi oldalaival. A külföldi küldöttek felszólalásai hasznos értesüléseket és tapasztalatokat közvetítettek az illető testvérország életéből, az ottani agitáció és propaganda tartalmi céljairól.

A sokoldalú eszmecseréhez jó alapot adott *Sztojan Mihajlov* elvtárs bevezető referátuma. Hangsúlyozta, hogy a szovjetunióbeli átalakítás minőségileg új állapothoz vezet a szocializmus építésében; véleménye

szerint ezt a folyamatot az októberi forradalom után második szocialista forradalomnak kell tekinteni. Olyan hosszú történelmi folyamatnak, amelynek során a szocializmus igazi jellegét, legjobb oldalát mutatja meg. Magasabb szintre emeli majd a szocialista országok együttműködési viszonyait is. Az előadó a tudományos-technikai haladást, a gazdasági és politikai intézményrendszer átalakítását, az emberekkel való foglalkozást, a konzervatív erők és szokások elleni fellépést, az agitáció minőségi megváltoztatását jelölte meg a legfontosabb tennivalóként. Ehhez kérte a pártfolyóiratok további segítségét is.

●●●

Várnában, október 8-án ült össze a másik tanácskozás: az agitációs testvérfolyóiratok főszerkesztőinek értekezlete. Ennek témája szintén a tudományos-technikai haladás, továbbá a KGST-integráció kérdésköre, valamint a folyóiratok együttműködése volt. *Szlav Todorov* elvtárs, a *Politicseszka Agitacija* főszerkesztője kiemelte bevezetőjében: a folyóiratok együttműködését nem lehet különválasztani a szocialista országokban levő körülményektől. Igaz, hogy hosszú történelmi folyamat a gazdasági és szellemi életben felépíteni a szocializmust, de megérett az idő, hogy együttes erőfeszítéssel meggyorsítsuk ezt a folyamatot. Ezért kell ösztönözni együttműködésünket folyóirataink szerkesztésében is.

Az értekezleten valamennyi testvérfolyóirat főszerkesztője felszólalt. Beszámoltak arról, hogyan foglalkoztak lapjukban a tudományos-technikai forradalom fő kérdéseivel, a szocialista nemzetközi gazdasági integrációval, a népgazdaság és a társadalom átalakításának témáival. Elmondták, hogy nagy figyelmet fordítanak a szocialista országok népgazdasági, ágazati és vállalati szintű együttműködésére. A bolgár delegátus hangsúlyozta, hogy sokat foglalkoznak a lapban a bolgár–szovjet kooperációval és a szovjet „peresztrojká"-

val. A vietnami küldöttség vezetője a KGST-től kapott nagy segítséget méltatta, és szintén a folyóiratok kapcsolatainak szorosabbra fűzését szorgalmazta. A mongol főszerkesztő az átszervezés és a demokratikus nyilvánosság fontosságára mutatott rá. A csehszlovák folyóirat főszerkesztője aláhúzta: a tudományos-technikai haladásról szólva folyóiratainknak nem a műszaki kérdésekkel, hanem elsősorban az emberi tényezővel kell foglalkozniuk. Kijelentette, hogy az integráció nemcsak gazdasági, hanem politikai fogalom is, és az internacionalizmust nem elég hangoztatni, jó együttműködéssel meg is kell valósítani. A lengyel küldöttség vezetője a szocialista integráció erősítését sürgette, bírálta a KGST formális vonásait, de abban látta a propaganda, az agitáció, a folyóiratok feladatát, hogy minél több pozitív példa bemutatásával segítsék előrevinni az integráció erősödését. Az NDK folyóiratának főszerkesztője azokról a nemzetközi körülményekről és a lapjukban való tükröződésükről beszélt, amelyek náluk a szocializmus építését, illetve a szocialista országok együttműködését befolyásolják.

Számos javaslatot tett a magyar és több más küldöttség a testvérfolyóiratok kapcsolatainak erősítésére. Így például indítványozták egymás országainak gyakoribb bemutatását, cikkek cseréjét, közös témák együttes, illetve a kétoldalú kapcsolatokban párhuzamos feldolgozását, a vállalati és ágazati együttműködés eredményeinek és problémáinak kölcsönös ismertetését. Szorgalmazták a munkatársak tanulmányútjait egymás országában, a tapasztalatcsere más formáinak szaporítását. A főszerkesztők – közöttük is hangsúlyosan a szovjet, a magyar és a csehszlovák – köszönetet mondtak a bolgár elvtársaknak a tartalmas tanácskozásért, a meleg vendégbarátságért, a gazdag program kitűnő megszervezéséért.

LÁNG GYÖRGY

A testvérlapjainkkal való együttműködésben most egy új formát keltünk életre. Munkatársunk látogatást tett Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizotságának folyóiratánál, amely „A propagandista és agitátor szava" címmel jelenik meg. Egyszerre adjuk közre beszámolóját és a csehszlovák pártoktatási rendszerről szóló cikket.

Jaroslav Sláma

A POLITIKAI NEVELÉS RENDSZERÉNEK ÁTALAKÍTÁSA A CSKP-BAN

Csehszlovákia Kommunista Pártja nagy figyelmet fordít tagjainak eszmei-politikai felkészítésére, politikai-szervező munkájának jelentős eszközét látja benne. A kommunistákat a politikai nevelés révén a múltban mindig felkészítették a párt aktuális feladatainak a megoldására. Így volt ez a húszas években, a gazdasági válság és a fasiszta veszély idején a harmincas években, a szocializmus építésének kezdeti időszakában, és így van ez a jelenlegi időszakban is. Amikor lebecsülték az ideológiai munka és vele együtt a pártoktatás jelentőségét, a kommunisták elveszítették azt a képességüket, hogy osztályszempontból, marxista–leninista pozícióból reagáljanak a pártban és a társadalomban mutatkozó különböző negatív jelenségekre. Ez is közrejátszott abban, hogy a párt és a társadalom a hatvanas évek végén válságidőszakot volt kénytelen átélni.

Tanulva a negatív tapasztalatokból is, a CSKP nagy súlyt helyez a kommunisták eszmei-politikai felkészítésére. Az ideológiai munka visszanyerte korábbi jelentőségét.

A hetvenes évek elejétől létrejött a politikai nevelés rendszere, amely azóta folyamatosan fejlődik. Az a célja, hogy keretében felkészítsék a tömegpolitikai munkára a kommunistákat. A politikai nevelés jelenlegi rendszerének több mint 15 éves fennállása óta nem sikerült azonban teljes mértékben megszabadulni egyes negatív jelenségektől. A legnagyobb gondok közé tartozik, hogy a jelentős felvilágosító munka ellenére, a múlt tankönyvszerű megvilágítása, a szervezési kérdések túlságosan nagy terjedelme (még ha ez szükséges volt is) a tartalmi és módszertani kérdéseket háttérbe szorította. A politikai nevelés keretében nem foglalkoztak konkrét problémák megoldásával, terméketlen és általános viták folytak, a pártoktatás gyakran nem ösztönözte tettekre a kommunistákat. A pártszervek és a pártszervezetek erőfeszítései nem mindig voltak összhangban az elért eredményekkel. Természetesen nem akarjuk ezeknek a hiányosságoknak a felsorolásával csökkenteni annak a pozitív fejlődésnek a jelentőségét, amely a pártmunka e területén végbement, hiszen nem kevés és hasznos, gyümölcsöző munkát is végeztünk.

A jelenlegi időszakban pártunk és társadalmunk a CSKP XVII. kongresszusa által meghatározott feladatok megoldásán dolgozik. A kongresszus stratégiai kérdésként határozta meg az ország társadalmi és gazdasági fejlődésének meggyorsítását. Kidolgozták a gazdaság további fejlődésének elveit, nyilvános vitára bocsátották a gazdasági mechanizmus átalakítására és az állami vállalatokra vonatkozó új törvény alapjait. A gazdasági és társadalmi életre, valamint a szocialista demokrácia fejlesztésére vonatkozó további dokumentumjavaslatok előkészítés alatt állnak. Ezekkel az erőfeszítésekkel párhuzamosan párton belüli vita folyik a politikai nevelés átalakításáról. A vita

1987 végéig tart az erre kiválasztott pártalapszervezeteknél, a kerületi, városi és vállalati pártszervek által rendezett ideológiai aktívaértekezleteken és konferenciákon. A politikai nevelés rendszerének átalakítását megtárgyalták a megyei pártbizottságok is. A pártfolyóiratok – elsősorban *A propagandista és agitátor szava,* valamint a *Pártélet* – hasábjain is folyik eszmecsere.

Az átalakítás lényege abban van, hogy a politikai nevelést még jobban közelítsük azokhoz a feladatokhoz és problémákhoz, amelyekkel a párt és a társadalom ma foglalkozik. Lényeges, hogy a pártnevelést felhasználjuk a kommunisták eszmei egységének erősítésére, növeljük befolyását az újszerű politikai gondolkodás kialakításában. A szervezési ügyek helyett nagyobb figyelmet kell fordítani a tartalmi kérdésekre, az előadók és a propagandisták munkájára. Kívánatos, hogy a pártalapszervezetek határozatai elsősorban a minőséget javítsák, többet foglalkozzanak azzal: milyen szerepe van az ideológiai nevelésnek a kommunisták meggyőzésében, mennyire ösztönöz ez aktív cselekvésre, és mire kell e területen az erőket összpontosítani.

Az előadók és propagandisták munkáját gyakran mennyiségi mutatók alapján értékelték. Csak ritkán jelent meg az értékelésben, hogy milyen képességekkel rendelkeznek ahhoz, hogy a hallgatókat befolyásolják, vagy megnyerjék az előadott téma szerinti cselekvés érdekében.

A pártoktatás legyen szoros kapcsolatban a gyakorlattal. A munkahelyen fölmerült problémákra meggyőző érvekkel kell választ adni. A pártoktatásnak mindennapos tevékenységgé kell válnia a pártalapszervezetek és a magasabb szintű pártszervek vezetőségének a munkájában, ennek irányításában le kell küzdeni a szűk reszortszemléletet. A tagság eszmei-politikai neveléséért a pártszervezet titkára és a pártbizottság vezető titkára a felelős.

A marxizmus–leninizmus a párt politikájának elmé-

leti alapja. Az eddigi tapasztalatok szerint az elmélet és az abból következő gyakorlat gyakran nem volt összhangban a kommunisták mindennapos tapasztalataival, sok párttag nem volt képes eligazodni a valóság által fölvetett kérdések között. Ennek gyakran passzivitás lett az eredménye, megcsappant a saját erőbe vetett hit, hitelt adtak különböző mendemondáknak, antikommunista dezinformációnak.

A pártoktatásnak a kommunistákat arra kell tanítania, hogy dialektikusan gondolkodjanak, az internacionalizmus szellemében teljesítsék feladataikat. A pártoktatást folyamatosan korszerűsíteni kell, figyelmet fordítva az új társadalomtudományi eredményekre, az interdiszciplináris szempontokra. Csak elméletileg megalapozott és a gyakorlat által igazolt propaganda képes igazán hozzájárulni a kommunisták tudományos világnézetének formálásához, elkötelezettségük, munkához való öntudatos viszonyuk fejlesztésében a kollektíva iránti felelősségük növeléséhez, az internacionalizmus és a hazafiság elmélyítéséhez.

Azt tervezzük, hogy az új pártoktatási rendszert az 1988–1989-es tanítási évben vezetjük be. A kommunisták nagy többsége saját alapszervezetében vesz részt az oktatásban, amely tartalmilag a CSKP XVII. kongresszusa programjának a megvalósításával összefüggő kérdésekre, a gazdasági-társadalmi fejlődés meggyorsításának stratégiájára irányul. Az oktatás konkrét tartalmát minden évben a CSKP Központi Bizottsága határozza meg. Az alapszervezetek a kommunisták eszmei-politikai felkészítésének döntő láncszemeivé válnak. Növekszik felelősségük ebben a felkészítésben. Sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani az előadók felkészítésére, a tartalmi kérdésekre és az ellenőrző tevékenységre. Ha azt akarjuk, hogy a pártoktatás a kommunistákat konkrét tevékenységre serkentse, a pártszervezeteknek szervesen össze kell kapcsolni a pártoktatást a politikai és a termelési aktivitást eredményező konkrét feladatok meghatározásával és megoldásával, valamint az agitációs tevékenységgel. A szemináriumo-

kon megvitatott kérdéseket az alapszervezeti vezetőség elé kell terjeszteni, hogy az észrevételek, a viták során felmerült elképzelések a pártszervezetben politikai-szervezeti hajtóerővé váljanak.

Pártunk nagy figyelmet fordít a párttagjelöltek politikai nevelésére. A tagjelöltség időtartama - a pártalapszabályzat értelmében – két év. Arra törekszünk, hogy ez idő alatt a tagjelöltek a pártoktatás keretében megismerkedjenek a marxista–leninista elmélet alapjaival, a párt politikájával és forradalmi történelmével. Az ideológiai munka javítása érdekében keressük politikai felkészítésük speciális formáit, nevelésük a legtapasztaltabb vezető propagandisták feladata.

A tagjelöltekkel való foglalkozás a pártban sok problémát vet fel. Ezért a politikai nevelés rendszerének átalakításában hangsúlyt helyezünk a fiatal párttagjelöltekkel való egyéni foglalkozásra, a szocialista ifjúsági szervezet, a Nemzeti Front más szervei és a tanácsok munkájába való bevonásukra. Fontos, hogy nagyobb bizalmat és teret adjunk nekik a társadalmi feladatok megoldása során. Tudatában vagyunk, hogy bármilyen formális foglalkozás ezekkel a fiatalokkal törvényszerűen megbosszulja magát, és a továbbiakban egyik oka lehet a párt- és a társadalmi élethez, a munkához való formális hozzáállásuknak.

A párt XVII. kongresszusán meghatározott feladatok sikeres teljesítéséért döntően a pártfunkcionáriusok, az alapszervezetek és a pártbizottságok titkárai a felelősek. Ezért az átalakítás során nem feledkezhetünk meg speciális felkészítésükről. Ennek alapját a hároméves marxista–leninista esti egyetem képezi. Itt részletesen megismerik a marxizmus–leninizmus elméletét, pártunknak és a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmét és politikáját, a pártépítés és a pártmunka elméletét és gyakorlatát, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalmat. Tekintetbe vesszük a betöltött funkciót, a hangsúlyt a szemináriumi formára, a tapasztalatcserére, a konkrét feladatok megoldására helyezzük.

A pártmunka szükségleteivel összhangban a kommunisták egy része – főleg a fiatalok – olyan egységekben vesz részt a pártoktatásban, ahol a párt gazdasági és társadalompolitikáját tanulják; a pártnak a gazdasági és társadalmi fejlődés meggyorsítására irányuló stratégiájára, a tudományos ateizmusra, a nemzetközi kapcsolatokra, az ideológiai harc aktuális kérdéseire és szükséglet szerint más problémákra összpontosítanak.

A pártoktatás egyszerűsítésével számolunk, azzal, hogy célszerű és egyszerű pártoktatási rendszerünk legyen, amely egyúttal dinamikus és nyitott a vitákra.

Nőnek a propagandistákkal szemben támasztott követelmények is. A pártszerveknek és pártszervezeteknek nagyobb figyelmet kell fordítaniuk kiválasztásukra és felkészítésükre. A vezető előadóknak és a propagandistáknak természetes tekintéllyel kell rendelkezniük a hallgatóság körében. Meggyőző információkat kell adniuk, belső meggyőződéssel kell megnyerniük a hallgatókat a párt politikájának. Példát kell mutatniuk a munkában, a társadalmi életben és személyes cselekedeteikkel. Ezért rendszeres tartalmi és módszertani felkészítésben vesznek részt, konkrét tényekkel és érvekkel látják el őket, pedagógiára, pszichológiára és retorikára tanítják őket. A jól képzett, rátermett, lelkes előadó és propagandista a pártoktatás sikerének alapja.

A pártoktatás minőségi javításának szerves része az anyagi feltételek biztosítása. Ezért az átalakítás során számolunk azzal is, hogy javítani kell a tankönyvek, a szemléltető eszközök és az audiovizuális technika színvonalát. A tankönyveket meg kell tisztítani a fölösleges ballasztoktól.

A társadalmi-gazdasági fejlődés és a társadalom átalakulásának folyamata megkívánja, hogy a kommunistáknak és a társadalom többi állampolgárának gondolkodásmódjában változás következzen be. A politikai nevelés rendszerének javasolt átalakítása ennek egyik eszköze lesz.

TAPASZTALATAIM A CSEHSZLOVÁKIAI PÁRTPROPAGANDÁRÓL

1987 nyarán egy hetet fordíthattam csehszlovák testvérpártunk propagandarendszerének – ezen belül a *Propagandista* testvérlapja, a *Slovo propagandisty i agitátora* („A propagandista és agitátor szava") című folyóirat munkájának – a megismerésére, a párt politikai nevelő munkájának tanulmányozására. Számomra úgy tűnt, hogy – a meghatározó, jellegzetes tartalmon túl – a pártoktatás továbbfejlesztése során több, a miénkkel rokon probléma megoldásán dolgoznak a csehszlovák elvtársak, és a politikai nevelési rendszer átalakításának előkészítésében is föllelhetők a magyar elképzelések és gyakorlat hasonló elemei. Indokolt tehát nagy figyelmet fordítani egymás munkájának megismerésére, a tapasztalatok kölcsönös kicserélésére, az elméleti általánosítás lehetőségeinek feltárására.

Minden találkozón és eszmecserén, az érdemi pártmunka irányításában, a pártoktatási intézmények tevékenységében érezni lehetett azt a belső feszítő erőt, amely a politikai nevelés átalakításából ered. A hetvenes évek elején kialakult propagandarendszer jól jelzi, hogy a pártmunkán belül az ideológiai tevékenység méltó helyet tölt be, jelentős eszköz a párt politikai-szervező munkájában, a kommunisták elméleti nevelésében. A szocializmus építése folyamatos fejlődést kíván ezen a területen is, amelynek egyik csomópontja a jelenlegi átalakítás. *A politikai nevelés rend-*

szerének átalakítása ezért arra irányul, hogy hatékony legyen a párttagok eszmei-politikai felkészítése; a világnézeti nevelés ideológiai alapja a marxizmus–leninizmus, színtere a pártalapszervezet legyen. E célok elérését szolgáló garanciaként tekinthető az a mély önkritika is, amellyel a csehszlovák elvtársak eddigi tevékenységüket értékelik, amellyel fel kívánják tárni a továbblépést korlátozó akadályokat, és amellyel a pártoktatás személyi,*tárgyi, szervezeti, mechanizmusbeli elemzésén túl a tagság, az emberek magatartását és gondolkozását is minősítik.

A CSKP-ban az ideológiai munka szorosan kötődik a politikához, a politikai, gazdasági feladatok megoldását is segíti. A pártoktatás fő irányát központilag, az időszerű nemzetközi és belpolitikai követelmények figyelembevételével határozzák meg; ezzel együtt rugalmasan, ösztönzötten jelennek meg a helyi politikai – üzemi, lakóterületi – igények a politikai nevelés folyamatában.

■■■

A *Kovosvit Gépgyár* (Dél-Csehország) gazdasági eredményei az üzemi politikai munkára is alapozódnak. Az aránylag fiatal gyár dinamikusan fejlődött, fúró-forgácsológépek gyártására specializálódott, intenzív műszaki fejlesztéssel és további szelekcióval az európai élvonalba tartozó koordinációs fúrógépeket, majd NC-vezérlésű szerszámgépeket, most – a legújabb tudományos eredményeket felhasználva, a mikroelektronikára építve – megmunkáló központokat gyárt rugalmas termelői rendszerben. E termékeit fele részben exportálja. A vállalatnál igényes szakemberképzés folyik, mely az általános műveltség színvonalának emelésére is kiterjed.

Az üzemi politikai munkát minősíti, hogy magas a párttagok száma (minden ötödik dolgozó tagja a CSKP-nak); a fiatalok körében még jobb ez az arány: az üzemben minden második (egy további jelentős

részük pedig a lakóhelyén) párttag. A pártszervezet politikai nevelő munkájának fő iránya: a jelenlegi műszaki színvonal folyamatos emelése, az ehhez szükséges elméleti, magatartásbeli és gondolkozásbeli feltételek megteremtése. A párttagok nagy része az *Időszerű politikai kérdések* tanfolyamra jár – ezen belül a gazdasági propaganda a meghatározó –, amelyen a vállalati pártszervezet propagandistái végzik a nevelő munkát, támaszkodva a helyi gazdasági vezetők operatív közreműködésére.

České Budějovice (Dél-Csehország) határ menti terület, 700 000 lakossal. Csak a felszabadulás után iparosodott, ma a motor- és gépgyártás, a vegyipar, a textil-, a bútor- és az élelmiszeripar – ezen belül a világon jól ismert és elismert söripar – alkotja a fő ágazatokat. Atomerőművük kapacitása 1000 MW. A mezőgazdaság fő profilja a gabonatermelés (820 000 tonnát termelnek, 1986-ban hektáronként 4 tonna átlagtermésük volt), a szarvasmarha-tenyésztés, a halászat (26 000 hektár vízfelülettel 2500 halastavuk van) és a fakitermelés (a terület 33 százaléka erdő). A terület kulturális és tudományos bázis. Több mint 5000 műemlékük (várak, paloták, kastélyok) van, ezek megóvására, fenntartására nagy összeget fordítanak; mezőgazdasági és pedagógiai főiskola, 5 akadémiai intézet működik itt. Az ideológiai munka szorosan kötődik a terület politikai, gazdasági teendőihöz; befolyásolja a határ közelsége és a nagy átmenő idegenforgalom.

A *területi politikai képzési iskola* – amelynek országos rendszere a hetvenes évek elején épült ki, s a tapasztalatok szerint eredményes, bevált – négy szervezet (a párt, a tanácsok, a szakszervezet, az ifjúsági szövetség) tisztségviselőit képezi hat-, három-, egyhónapos, egy- és kéthetes tanfolyamokon. Kilenc tanszék 150 előadót foglalkoztat (az igazgató és a kilenc tanszékvezető függetlenített). Az 1986–1987-es oktatási évben 1400 hallgató 34 típusú tanfolyamon vett részt. A féléves tanfolyam általános politikai jellegű, a rövidebbek a szakmai összetétel szerint differenciáltak (ipar, állami

apparátus, ellenőrző bizottságok stb.). A szakszervezeti tisztségviselők tanfolyamának tematikáját kétharmad részben politikai, egyharmad részben szakszervezeti ismeretek töltik ki. Az iskola előadói, propagandistái a kerületi pártbizottság hatáskörébe tartoznak, a politikai nevelő munkát pártfeladatként végzik. Élénk a tanszéki munka, kiterjedtek a külső kapcsolataik (ML Intézet, akadémiai bizottságok, Filozófiai Társaság stb.). A tanszékvezetők részt vesznek a kerületi pártbizottság határozatainak előkészítésében is; ez jó alkalmat kínál az elmélet és gyakorlat kapcsolatának szorosabbá tételére.

■■■

Időszerű feladat Csehszlovákiában a párt vezető szerepének erősítése; az ideológiai-politikai nevelő munka is döntően erre irányul. Ennek szükségességét a Szovjetunió és más szocialista országok kommunista pártjainak tapasztalata, gyakorlata is alátámasztja.

A politikai nevelés rendszerének átalakítása jó eszköznek bizonyul a célok eléréséhez. A pártoktatás igyekszik a tagságra koncentrálni, elérni, hogy elvi, megalapozott, önálló véleményük legyen a kommunistáknak. Arra törekszik, hogy a politikai nevelés eredménye a tagság gondolkozásában és magatartásában jelenjen meg.

FÁCZÁNYI ÖDÖN

Úri fogat a Stefánián (ma Nepstadion út) 1900 körül

Bakonyi Pál

A VITA A POLITIKAI OKTATÁSBAN

Vajon a gyerekeket vagy a felnőtteket nehezebb-e oktatni? Bizonyos, hogy van különbség aközött, ahogyan a gyermek, illetve a felnőtt fogadja az ismereteket. Bár sok olyan iskolást ismerünk, aki szívesen kibújik a tanulnivalók alól, a gyermekek általában természetesnek veszik, hogy tanulniuk kell, hogy tanítják őket; legalább hallgatólagosan elfogadják, hogy oktatóik többet tudnak, mint ők. A serdülőkorig a tanulandó anyag tartalma általában nem szokott ellenállást kiváltani, hiszen egy 10–12 éves gyereknek „minden tantárgy új". A legutolsó egy–másfél évtizedben azonban egyre sűrűbben fordul elő, hogy a kisdiák *vitatkozik:* „én másképp láttam tévében"; azaz a már valahonnan „tudott" *ütközik* a pedagógus által mondottakkal.

Ez az általános iskolában - több okból is – viszonylag új jelenség. A felnőttek oktatásában azonban újra és újra számítanunk kell erre az ütközésre, sőt a politikai oktatásban nemritkán maguknak a propagandistáknak kell ezeket létrehozniuk. Miért?

Miért van szükség vitára?

A politikai oktatás, különösen a tömegpropaganda résztvevői már rendelkeznek bizonyos előzetes tapasztalatokkal, részismeretekkel, nézetekkel. Bármit mon-

dunk is nekik, bárhogy érvelünk is, azzal számolnunk kell, hogy szavainkat nem könnyen fogadják el. De ezt a „kényelmetlenséget" nem minősíthetjük haszontalannak! Ha a felnőtt – mondjuk valamely politikai vitakör tagja – minden ellenvetés nélkül bármit elfogad, akkor félő, hogy az új tartalom nem is hatott rá eléggé, nem mozgatta meg eddigi elképzeléseit a témáról. A felnőtt csak akkor tanul igazán – különösen a politikai oktatás keretében –, *ha minden új tudáselem beleépül a régebbi tudás-, véleményelemek közé,* és ahol talál valamit, azzal szembesül. Ha ellentét van köztük, *megütközik* vele.

A felnőttek többsége egyelőre nem tartja természetes állapotnak, hogy tanulnia kell, hogy tanítják, vagy éppen nevelik. Új helyzet alakult ki e téren; tömegméretekben először vált szükségessé, hogy a felnőttek az iskola elvégzése után is tanuljanak. Nem zárul be „az iskolakapu" azután sem, hogy ifjúkorukban kiléptek rajta. Tanulnak a felnőttek új szakmát vagy régi szakmájukban új technológiát; és a demokratikus irányú fejlődés egyre teljesebb közéleti, politikai tájékozottságot is kíván mindenkitől.

Csakhogy ez ma még nem természetes velejárója a felnőttek életvitelének. A felnőtt dolgozó elvárja, hogy kész embernek tekintsék. Nem szereti, ha kiderül: bizony sok mindent nem, sok mindent pontatlanul, rosszul tud a világról, hazánkról, a politikáról és a gazdaságról.

Természetesen mint előadók, propagandisták arra törekszünk, hogy a magunk nézeteit *elfogadtassuk* hallgatóinkkal; de ezt csak akkor érhetjük el, ha nyíltan a felszínre hozzuk az ellentétes vagy a miénktől kisebb-nagyobb mértékben eltérő nézeteket, azaz *vitát* engedünk a szóban forgó kérdésekről, sőt *vitát nyitunk,* adott esetben előidézünk. Ha nem ezt tesszük, akkor hallgatóink legfeljebb „tudomásul veszik", amit mondunk, ám ez a továbbiakban valahogyan „együtt él" bennük régebbi nézeteikkel, felfogásukkal. Ez

pedig nem igazán tanulás, semmiképpen sem olyan, amely alakítja az egész embert, magatartását.

A különböző nézetek *felszínre hozásának, ütköztetésének és szintetizálásának* eszköze, módszere a *vita.* Tapasztalataim szerint a propagandisták *elvileg* nem vonják kétségbe, hogy a vitának nagy szerepe van a politikai oktatásban, de a *gyakorlatban* mégis sok a fenntartás, sőt ellenállás e módszerrel kapcsolatban. „Mit vitassunk? Min vitatkozzunk? – kérdik sokszor –, hiszen a mi propagandánk tárgya nem valamilyen kiérleletlen, bizonyítatlan hipotézis, hanem magas szintű párt- és állami határozatok, állásfoglalások, irányelvek, kutatásra épülő elméleti művek. Ezeknek, igazságát, érvényességét mi elfogadtatni, terjeszteni kívánjuk, nem pedig »vitatni«".

Nem tagadható ennek az érvelésnek és a mögötte húzódó gondolkodásnak bizonyos fokú igazsága. Ez a gondolkodás azonban a vita fogalmának kissé szűk értelmezésén nyugszik. E szerint vita csak az, ahol két nézet áll szemben egymással, valamely tétel vagy igaz, vagy hamis, ezt kell a vitának eldöntenie. Szélesebb értelmezésben azonban a vita *a dolgok mélyebb megismerésének, megértésének eszköze.* Teljes mélységében felfogni valamely tétel, álláspont igazságát akkor lehet, ha megvizsgáljuk az adott kérdés megközelítésének, az adott probléma megoldásának többféle lehetőségét; ha szembenézünk egyes álláspontokat kétségbe vonó, cáfoló, ellenző érvekkel, ha feltárjuk gyökereiket, belső ellentmondásaikat, elvi és gyakorlati konzekvenciáikat, azaz szélesre nyitjuk a gondolkodás előtt, a logikus okfejtés előtt az ajtót. Mindezeknek a mozzanatoknak az összességét is *vitának* nevezhetjük, tehát nemcsak azt az esetet, amikor valamilyen tárgyban igennel vagy nemmel kell dönteni.

Az ilyen széles értelemben felfogott vita igen széles skálán fejt ki *nevelő hatást.* Növeli a politikai oktatás résztvevőinek azt a képességét, hogy ne fogadjanak el, ne vegyenek tudomásul alapos és sokoldalú vizsgálódás, „körüljárás" nélkül semmilyen álláspontot; azt a

képességet, hogy mielőtt elutasítanának valamely nézetet, mindig feltegyék önmaguknak a kérdést: „ha nem így, akkor hogyan?" Az ilyen mindig logikus és fegyelmezett gondolkodásmód a vitának talán a legfontosabb, az egész emberre ható folyománya.

Persze ez nem jön létre egyetlen alkalommal lefolytatott, akármilyen jóízű vita után. Hosszabb távú, céltudatos munkára van szükség, mégpedig három irányban, amelyek egymással szorosan összefüggenek, elméletileg is alig különíthetők el. Ez a három irány: a propagandista tudatos *felkészülése* a konkrét, lefolytatandó vitára; a hallgatóság, a *résztvevők megtanítása* a vitatkozás technikájára és moráljára; a vitavezetés tapasztalatokon nyugvó *módszertani fejlesztése*.

A vitavezető magatartása

A felkészülés mindenekelőtt arra irányul, hogy a vita vezetőjének minél teljesebb áttekintése legyen a megtárgyalandó témáról. Ne csupán a kötelező és ajánlott irodalmat ismerje – ha van ilyen –, hanem előre tájékozódjék arról, hogy a vitatandó kérdésekben milyen nézetek és hangulatok élnek. Ez szükséges ahhoz, hogy feloldhassa az említett ellentmondást: *egyszerre* legyen „nyitott", toleráns az elhangzó vélemények, álláspontok iránt, mindenekelőtt megérteni törekedjék gyökereiket, indítékaikat, tendenciájukat; egyszersmind azonban legyen képes az általa helyesnek vélt álláspontot mély elvi alapokon *képviselni, megvédeni*. Vagy pedig képes legyen egyes kérdésekben nyitva is hagyni a vitát, további útját. A vita végén annyira szükséges összefoglalás a főbb kérdésekben valóban zárás legyen, egyes vonatkozásokban azonban még újabb megfontolásokat javasoljon a vita vezetője hallgatóinak, de önmagának is. Hiszen bármely témában mindig vannak újabb és újabb, megfontolásra váró, nyitott kérdések.

Ez a felkészülés alapköve. Erre épüljön rá egy olyan magatartás, hogy a vezető – anélkül, hogy az irányí-

tást kiengedné a kezéből – *önmagát is a vitázók egyikének tekintse,* és ezt éppúgy érzékeltesse, mint azt, hogy ő a vita vezetője. Vagyis miközben irányítja, előmozdítja a vita kibontakozását és lefolyását, partnerképpen maga is „szálljon be" a vitába. *Vitatkozni csak egyenrangú felek között lehet,* ezért a vezető ne a fellebbezhetetlen és „mindig neki van igaza" bírói pozícióból kérdezzen, bizonyítson, cáfoljon.

A vezető magatartásának fontos eleme a *rugalmasság* is (persze nem az elvtelenség!). Minden vitára külön fel kell készülnie akkor is, ha ugyanabból a témakörből már több vitát vezetett. Hiszen minden vitakör, szeminárium – a résztvevők érdeklődésétől, felkészültségétől függően – más és más hangvételt, példaanyagot igényel, a hallgatók is mást és mást hoznak felszínre. Közhely, hogy ha jól felkészült a propagandista, sikeresebb lesz az oktatás, még a passzív csoportot is meg tudja mozgatni. A felkészülés – a tartalmi tájékozódáson túl – az oktatási formában szokásos tervszerű vezetési módot is magában foglalja; nemcsak arra kell készülnünk, hogy mit fogunk tanítani, hanem arra is, hogy milyen módon. Végig kell gondolni: milyen kérdéseket teszünk fel, milyen eszközöket használunk, milyen logikai lépések követik egymást, mit kívánunk mi tenni, és mit várunk a csoporttól stb. De ha felvetődik egy olyan kérdés, ami az adott témakörben termékeny vitát ígér, akkor alkalmanként el lehet, sőt el kell térni a tervezett megoldástól. Ne féljünk ettől, ne azt érezze a jól felkészült propagandista, hogy „utat engedett a spontaneitásnak".

A vitatkozásra tanítás

Az emberek *szeretnek* vitatkozni, ha a propagandista megteremti ehhez a jó légkört. Ez nem jelenti azt, hogy *tudnak* is vitatkozni; erre lépésről lépésre *meg kell őket tanítani.* Vita csak akkor bontakozik ki, ha a vitázók nem térnek el a tárgytól, és ha nem személyes élű vitával helyettesítik a tartalmi kérdések polemikus

megbeszélését, hanem arra törekszenek, hogy kollektív erőfeszítéssel, nézetek ütköztetésével jussanak el valamely helyes következtetéshez. Ez sajátos technikát és tartalmi-morális stabilitást kíván a vezetőtől.

Gyakori jelenség a következő: egy hozzászóló kifejti álláspontját valamely kérdésről, részletkérdések egész körét is érintve; a következő hozzászóló kijelenti: „nem értek egyet az előttem szólóval" – és erőteljesen vitatja az előtte szóló egyetlen állítását, persze megint részletkérdések egész körét felsorakoztatva. Ha így megy tovább – és ez bizony előfordul –, akkor 4-5 hozzászólás után már alig lehet tudni, hogy miről is van szó. Egyes propagandisták csak ekkor szólnak közbe, mert lelkük mélyén örülnek annak, hogy *van* aktivitás, *van* vita. Mint propagandistaképző iskolák előadója azt a tanácsot szoktam adni: minél hamarabb szoktassák hozzá a hallgatókat ahhoz, hogy ők maguk szóljanak közbe azonnal, ha a vita félrevisz a voltaképpeni tárgytól. A propagandista például így irányítson: „sok érdekeset mondott, de kérdésünknek nem ez a lényege, hanem..." – és esetenként kérje meg a hozzászólót mondanivalója lényegének ismertetésére. Érdemes azonban lehetővé tenni a kapcsolódást jelentéktelenebb részletekhez is, de ezt előre jelezzék, s a vitatott kérdést ne túl terjengősen fejtsék ki.

Talán érződik mindebből, hogy az aktivitás, a hozzászólók nagy száma, az elhangzottak mennyisége nem lebecsülhető eredmény, de még nem vita. Ha sokan szólnak, de nem egymáshoz, egymás „szövegéhez", hanem egymás mellett, az dicséretre méltó tanítási-tanulási szituáció, de nem meríti ki a vita kritériumait. Nyilvánvaló: a sok ugyanazt ismétlő, variáló hozzászólás nem kollektív erőfeszítés. Ezért *célszerű a csoporttal megállapodni a következőkben:* ha valaki nem mond ellent az addig elhangzottaknak – nem vitatkozik –, az azt jelenti, hogy egyetért mindennel, ám akkor nem szabad a már elmondottakat ismételni. Így tudatossá válik a csoportban, hogy egy hozzászólásnak – túl a tartalmán – milyen funkciója van vagy lehet:

kiegészítés, új érv, helyesbítés, cáfolat, alátámasztás, következtetés, távolabbi konzekvencia, sajátos szempontú megközelítés stb.

Személyes vitavezetői tapasztalatom, hogy a politikai oktatásban részt vevők hamar ráéreznek az így kibontakozó vita sajátos ízére, előbb-utóbb *öntevékenyen szabályozzák a vita menetét.* Leintik az ismétlőket és figyelmeztetik az elterelőket, mosollyal, más elismeréssel nyugtázzák az okos érveket, szellemes cáfolatokat. Az így kialakult légkörben azután nincs akadálya annak sem, hogy a vezető és a csoport együttesen engedélyezzen páros vitát is két résztvevő vagy a propagandista és az egyik résztvevő között (ami egyébként nem szokásos). Céltudatos, következetes vitavezetés nyomán meghonosodik a csoportban a vitatechnika és vitamorál számos eleme.

A vita módszertani fejlesztése

Különösen fontos a kérdezés módszere. A legkevésbé ösztönöz vitára az ún. *direkt kérdezés,* amelyre a válasz szinte kiolvasható magából a kérdésből vagy valamely megadott irodalomból. Ha csak ilyen kérdéseket teszünk fel, unalmassá teszi az oktatást (tegyük hozzá: minden szinten). A jó kérdés mindig *probléma* formájában hangzik el, és valamilyen ellentmondásra utalással hívja elő a vitát. (Rossz kérdés: „Kinek a tulajdonában vannak a szocialista országokban az alapvető termelési eszközök?" – Jó kérdés: „Kialakult-e – és ha nem, miért nem – a tulajdonosi szemlélet a szocialista országok dolgozóiban?")

Vitát provokálhat – és provokáljon – a hozzászólások után elhangzó néhány szó, esetenként kérdés. Az ilyen formulák, mint „köszönöm a hozzászólást, ki kíván még szólni?", ellaposíthatják nem csupán a vitát, hanem a beszélgetés légkörét is. Feltehetünk időnként ilyen kérdéseket: „Biztos, hogy ez így van, ahogy hallottuk?" – még olyankor is, amikor magunk meg vagyunk győződve az elhangzottak helyességéről.

Vita indítására általában alkalmas eljárás, ha a résztvevők valamelyikét megbízzuk: tartson *kiselőadást,* és azt kérjük tőle, hogy saját, egyéni véleményét, tapasztalatait, esetleges problémáit is dolgozza bele. Érdekes vitákhoz szokott vezetni, ha egy átfogó kérdést teszünk fel – és utána a hallgatókból néhány kisebb csoportot alakítunk a válasz kidolgozására. Egymás után számolnak be ezután a csoportok az általuk helyesnek vélt megoldásról. A pontatlanságok, tévedések kimutatása, ellentmondások felfedése kitűnő vitaalapot kínál.

Olyan témakör, amelynek szoros gyakorlati vetülete van, amelynek különböző értelmezésével, problematikus megnyilvánulásaival a napi életben, munkánkban gyakran találkozunk, jól feldolgozható az ún. *„esetjáték"* módszerével. Valóságos vagy kitalált esetet mondunk el, s várjuk a helyesnek vélt megoldást. Ez az eljárás rendszerint nem csak vitát vált ki, de szinte a mindennapi élet izgalmát hívja elő. Hozzá kell ehhez tennem, hogy az esetek egy részében nincs „tökéletes" megoldás (mint ahogyan az életben is sokszor kénytelenek vagyunk a „kisebbik rosszat" választani, vagy olyan kompromisszumot kötni, amely a legkevesebb „elfogadhatatlan" mozzanatot tartalmazza). Az esetjáték pedagógiai értelme nem is a teljes és egyetlen helyes válasz megkeresése, hanem a sokféle megközelítés, értékelés összegyűjtése és elemzése, azaz kollektív erőfeszítés egy elfogadható ítélet felkutatása, megfogalmazása érdekében.

Befejezésül megismétlem: a vita alapján kialakult nézet, meggyőződés hatásosabb, mélyebb, mint az egyszerű ismeretátadás, -átvétel. Az sem baj – sőt! –, ha egyik-másik résztvevőt valamely vita nem megerősít, hanem pillanatokra éppen elbizonytalanít. A tanulók ugyanis – ezt mutatja a tapasztalat – a *vitát magukban folytatják,* és előbb-utóbb eljutnak az adott ismeret birtoklásához és a helyes meggyőződéshez. És ez bizonyára nem is a legkevesebb, amit várhatunk a politikai oktatástól.

Füle Sándor

HATÁSOS OKTATÁSI ESZKÖZÖK

A politikai felnőttoktatásra is teljes mértékben érvényes Benedek András és szerzőtársai könyvének az a megállapítása, hogy az oktatást „tervezők és a kutatók ma már nem egyes eszközökben, hanem rendszerben gondolkoznak". (*Benedek András, Nováky Erzsébet, Szűcs Pál:* Technológiai fejlődés az oktatásban. Tankönyvkiadó 1986. 30. old.)

Az oktatás eredményességét segítő eszközök (és anyagok) *rendszerben való szemlélete* azért is szükséges, mert hazánkban már ma gondokat okoz az oktatástechnikai gépek elöregedése, karbantartásuk és fejlesztésük, főként a számítógépek és a legkorszerűbb eszközök rendszeres és széles körű felhasználása. Oktatási intézményeink többségében az eszközpark és a hozzá tartozó ismerethordozó anyagok kihasználási, alkalmazási mértéke általában alacsony színvonalú. Ennek okai között a legjelentősebbnek tartom a felhasználók többségének járatlanságát, az ismerethordozó anyagok gyakori hiányát, a meglevők rendezetlenségét, a megóvás, a bővítés gyakori elmaradását, s amit mindezek tükröznek, a rendszerszemlélet gyengeségeit.

Az oktatás hatásfokának növeléséhez szükséges eszközöket lehetőleg *egymással összefüggésben* kell fejleszteni, s ezeket az összefüggéseket a fejlesztőkkel, az oktatókkal gondosan meg kell ismertetni, még ha a mai feltételek között a rendszer gyors kiépítésére nem gondolhatunk is. *Folyamatos és fokozatos előrehaladás*

csak így lehetséges. Az oktatás hatásosságát segítő eszközök közül három fontosabbat emelek ki. Az egyik a szaktantermi rendszer, a másik az audiovizuális eszközök központosítása, a harmadik pedig a könyv- és médiatár. Természetesen az eredményes tanítás *alapfeltételének* magam is az *oktatót* tekintem. Korszerűen képzett és továbbképzett, nagy tudású oktatók, színvonalas előadások, gyakorlatok, egyéni foglalkozások, eredményes konzultációk nélkül önmagukban nem sokat érnek a bármilyen tökéletes eszközök.

A szaktantermi rendszer

Az oktatási tervek eredményes végrehajtását segítené a szaktantermi (előadótermi) hálózat *egységes alapelvek szerinti* és *szélesebb körű* létrehozása, rendszeres továbbfejlesztése. Azokban az országokban, ahol fejlett az oktatásügy, az oktatás intézményei ebben jelentős eredményeket értek el. Gazdasági nehézségeink ellenére nekünk is érdemes erőfeszítéseket tennünk, hogy több és jobban felszerelt szaktantermünk legyen, s ezeket jól kihasználják, mert e téren meglehetősen nagy az elmaradásunk.

Tapasztalataim szerint *egy korszerű szaktanterem berendezése a következő:*

– *Bútorzat:* asztalok, székek, sok szekrény (kb. 1 méter magasak, körülölelik a termet).

– *Audiovizuális eszközök:* két-három diavetítő, filmvetítő, írásvetítő, tévé (ZTV-adás is), lemezjátszó, rádió, episzkóp (vetítőgép), videomagnó, vetítővászon (vagy teljes falfelület), táblák.

– *Taneszközök:* valamennyi, a tantárgyhoz szükséges többdimenziós taneszköz.

– *Audiovizuális ismerethordozók:* diaképek (sok!), diafilmek, filmkópiák, transzparensek, videofelvételek, fotó- és képanyagok, írásvetítő-fóliák, hanglemezek és magnófelvételek.

Az eszközrendszernek újabban számos országban a *számítógépek* is részei. A szekrényekben vannak a

tantárgy (csoport) oktatásához szükséges egyéb taneszközök, az *ismerethordozó anyagok*, témakörönként rendezve. A szaktantermek egy zárt láncú televíziós hálózaton keresztül könnyen elláthatók filmekkel és egyéb ismerethordozó anyagokkal egy központi helyről. Ilyen berendezések hazánk számos felsőoktatási és felnőttoktatási intézményében működnek.

A szaktantermi hálózat fejlesztését mindenekelőtt a tanteremhiány akadályozza, mégis *fokozatosan* javíthatnánk oktatási intézményeink szaktantermi ellátottságát. Oktatási igazgatóságainkon egy-egy előadóterem kialakítható a szaktárgyak nagyobb csoportjai számára is (például gazdasági tárgyak, történeti tárgyak stb.). A lényeg az, hogy a szaktanterem berendezése és felszerelése valóban segítse az oktatók munkáját, és járuljon hozzá a hallgatók *aktív tanulásához*.

Az audiovizuális eszközök központosítása

Oktatási (vagy oktatással is foglalkozó) intézményeink többségében az audiovizuális eszközöket különböző helyeken, szertárakban, tantermek szekrényeiben elszórtan tartják. Ezekhez az eszközökhöz az oktatók, de különösen a hallgatók gyakran nehezen vagy egyáltalán nem jutnak hozzá. Pedagógiai és gazdasági szempontból egyaránt fontos, hogy az oktatási intézmények jól kihasználják audiovizuális eszközeiket. Napjainkban még eképzelhetetlen, hogy minden hazai oktatási intézmény minden tantermében ott legyenek a szükséges audiovizuális eszközök. Legjobb a kihasználásuk, ha az eszközöket az intézmény egyik helyiségében (az audiovizuális vagy oktatástechnikai központban, kabinetben) *együtt tárolják*.

Az audiovizuális központ először is lehetővé teszi *az eszközök gyors kölcsönzését*. A kikölcsönzött eszközöket a központ munkatársai visszaadáskor mindig ellenőrzik, ha szükséges, azonnal javítják. Az audiovizuális központ feladata továbbá az oktatók (s nemritkán a hallgatók) megtanítása az *eszközök kezelésére*.

A központ munkatársai még videófelvételek készítésére is rövid idő alatt megtaníthatják az érdeklődőket.

Több helyen *az egymáshoz közel fekvő oktatási* (és közművelődési) intézmények *közös audiovizuális központot* tartanak fenn. Ilyen esetekben csak az eszközök és a szükséges ismerethordozók gyors szállításáról kell gondoskodni.

Sokat tehet egy audiovizuális központ az *ismerethordozó anyagok javítása*, élettartamuk meghosszabbítása érdekében is. Gyakran tapasztalható, hogy az oktatási intézmények tulajdonában levő ismerethordozók hamar tönkremennek, hang- és képminőségük nem kifogástalan. Felhasználásuk ilyenkor kisebb eredménnyel jár, vagy éppenséggel negatív hatású.

Egy jól működő audiovizuális központ részben maga gondoskodik a szükséges *ismerethordozók előállításáról* is. Néhol kiadják az egyes ismerethordozók készítéséhez szükséges eszközöket (például fényképezőgépeket) és anyagokat az oktatóknak, hallgatóknak, és a visszaadott termékeket (például a felvételeket) szakszerűen feldolgozzák.

A könyv- és médiatár

Magasabb színvonalú tanítás korszerű könyvtár és a hozzá kapcsolódó médiatár („tanulási forrásközpont") nélkül nem képzelhető el. Az oktatást segítő korszerű könyv- és médiatár tömören a következőkkel jellemezhető:

– *Korszerű könyvtárak:* könyvek, folyóiratok, napilapok kölcsönzése.

– *Médiatár:* diatár, filmtár, hanglemeztár, hanganyagtár, fotó- (és kép-) tár, videotár.

– *Megoldott feladatok:* kölcsönzés, az anyagok biztosítása előzetes rendelésre, házitelefonon történő rendelés azonnali kielégítése, rendszeres csere más médiatárakkal, katalógus készítése és folyamatos kiegészítése.

Az oktatást segítő könyv- és médiatárak a könyve-

ken, folyóiratokon, napilapokon kívül nagy számban őriznek kivágott (vagy fotózott, mikrofilmre vett) és témakörönként rendszerezett *cikkeket*. A médiatár anyagait is témakörönként rendszerezik, és időnként (többnyire évente) újra katalogizálják. Egyes helyeken minden évben új médiakatalógust jelentetnek meg.

Napjainkban megnövekedett és tovább növekszik mind a nevelők szerepe, mind a hallgatók önállósága az ismeretszerzésben. Az új tanulási módszerekhez, technológiákhoz nélkülözhetetlenek a szaktantermekkel és az audiovizuális központokkal rendszerbe szervezett korszerű könyv- és médiatárak.

Egyéni tanulás

Hogyan tanulnak a hallgatók a könyv- és médiatárak, az audiovizuális központok és a szaktantermek fölhasználásával? Külföldön szerzett tapasztalataim szerint az önálló tanulás *helye* rendszerint a könyv- és médiatár vagy a külön e célt szolgáló helyiség. Ezekben a termekben minden hallgató egy-egy elkülönített helyen (boxokban) tanul. Mindenki előtt ott van a médiakatalógus és néhány egyéb tájékoztató nyomtatvány. A katalógus alapján bármilyen ismerethordozó anyagot telefonon igényelhetnek egy központi helyről, és az megjelenik a televízió monitorján. A felhasználók általában *a diaképekről, a filmekről is készítenek feljegyzéseket*. Az pedig egészen természetes, hogy a hanganyagokat alaposan jegyzetelik.

Az önálló tanulás fontos eleme a *konzultánsi rendszer*. A hallgatók bármikor elérnek egy szakoktatót, akivel alaposan megvitathatják a felvetődő kérdéseket, s akitől tanácsokat kaphatnak a további tanuláshoz.

Fehér Gyula

A FILOZÓFIAOKTATÁS TAPASZTALATAIBÓL

Az elmúlt évtizedben jelentősen nőtt az igény a világnézetet, meggyőződést formáló tevékenység iránt. Nagyobb lett a cselekvésben, gondolkodásban, magatartásban hasznosuló tudás szerepe. Vajon mennyiben tud megfelelni a nagyobb követelményeknek filozófiaoktatásunk; közelebbről az MLEE általános tagozatának első évfolyama. Tapasztalatszerzésem és vizsgálódásom színtere: a Tolna Megyei Oktatási Igazgatóság volt.

A hatékonyság egy felmérés tükrében

A korábban szerzett tapasztalatokat is felhasználva felmérést végeztem; a tanév kezdetén meglevő tudást vetettem össze a tanév végivel. Ennek megfelelően mindkétszer ugyanazt a kérdőívet töltötték ki a hallgatók. Ez zömmel olyan problémákat tartalmazott, amelyek köznapi tapasztalatok, átlagos műveltség alapján megoldhatók. (Ezt a véleményt a hallgatók kétharmada el is fogadta.) A vizsgálatban á teljes első évfolyam részt vett. Eredménye minden bizonnyal csak hozzávetőleges érvényű, de fontos jelzéseket adott munkánk továbbfejlesztéséhez.

Az első felmérés eredménye – a hallgatók összetételéhez és a kérdések minőségéhez viszonyítva is – *ala-*

csony teljesítményt tükröz. Pontatlanok a hallgatók történelmi és politikai ismeretei (pl. 34 százalék nem tud helyesen felsorolni magyarországi forradalmakat, 40 százalékuk nincs tisztában a pártkongresszus szerepével). Köznapi fogalmak meghatározása is gondot okoz (pl. 60 százalékuk nem tudja pontosan meghatározni az abszolút és relatív jelentését). Az összefüggések feltárása, összehasonlítások, elemzések elvégzése még inkább meghaladja erejüket, még az általuk ismert fogalmakat sem tudják elég jól használni (pl. helyesen határozzák meg az idealizmus és a materializmus különbségét, de a gyakorlati tevékenység és a gondolkodás viszonyának idealista megoldását választják).

Meggyőződésük inkább érzelmi töltetű, nézeteik gyakran partikuláris és rövid távú napi tapasztalatokra alapozottak. Hiányzik a kellő differenciáltság, könnyen jutnak helytelen általánosításokra. *Mindez jelentősen megnehezíti a filozófia tanulmányozását.* A dialektikus materializmus jellegénél fogva sem könnyű, és a hároméves periódus első tárgyaként további gondokat is okoz.

A tanév végén, a második kérdőíven már jobb volt az eredmény, kb. 18 százalékkal bővültek a hallgatók ismeretei. A fejlődés az egyes kérdéscsoportok között aránytalanul oszlott meg. A filozófiai alapfogalmaknál 25 százalékos volt a növekmény, az erkölcsre, életmódra, ideológiára vonatkozó kérdéscsoportnál 9,7 százalékos. Megpróbáltam vizsgálni a műismeretet is. Hallottak-e a marxizmus klasszikusainak valamely alkotásáról, ismerik-e valamelyik mű címét? Itt az eredmény több mint 90 százalékos volt, 12 százalékkal nőtt. Olvastak-e valamilyen klasszikus művet, illetve részletet? A százalékos eredmény – noha kb. 19 százalékkal nőtt – csak 45,28 százalékra emelkedett, ami a kötelező irodalom feldolgozásának hiányosságait tükrözi.

A tanév végére elért eredménnyel *nem vagyok elégedett.* Amiben az év elején hiányosságok voltak, abban

sikerült a legkevésbé az előrelépés. A fogalmak, a tények, a törvényszerűségek ismerete megfelelő, de alkalmazásuk már nem kielégítő. Felvetődik a gondolat: lehet-e a jelenlegi helyzetben jobb eredményt elérni. Az alacsony induló szint ezt nem valószínűsíti. Nehezíti a helyzetet a munkaidő védelmében hozott szükségszerű intézkedések és a túlmunkák vállalása. Ha azonban javítanának a tananyagon, a hallgatói és a tanári munkán, elérhetnénk bizonyos mértékű fejlődést.

Problémák és javaslatok

Csökkenteni kellene a használt *fogalmi apparátust.* Egyes témakörök esetében (pl. marxista dialektika) a kategóriák, törvények oly nagy halmazát kell elsajátítani, hogy nem marad idő a rendszerezésre, összehasonlításra, alkalmazásra. Ezzel éppen a szemléletformálás szenved csorbát.

A történelmi materializmus témáit a tananyag jobban összehangolhatná a dialektikus materializmus tételeivel. Persze ez tanári feladat is, de nemcsak az. A hallgatói gondolkodásban jelenleg a két rész elkülönül, így a világegészre vonatkozó törvényszerűségek meglehetősen légüres térbe kerülnek. A két rész szervesebb összekapcsolásával lehetne gyakorolni az elemzést. Megvalósulhatna az ismétlés is, és mindkét tananyagot jobban el tudnák sajátítani.

A *tankönyv* módszertani átalakítására is szükség lenne. Jobban meg kellene magyarázni egyes fogalmakat, összefüggéseket. A jelenlegi tankönyvből hiányoznak az ábrák, nincs benne összefoglaló vázlat, példákban is szegényes. Tagolása és kiemelései jók, de az elmondottak miatt nehezen tanulható. Filozófiából képzetlen emberekkel így csak nagyon nehezen lehet megértetni és megkedveltetni a tárgyat.

Mindenképpen jó lenne, ha a tanárok számára készülne egy *módszertani segédkönyv.* Ez tartalmazhatná konkrét témák feldolgozásának leírásait – külön-

böző variációkban. Azért is fontos lenne ez, mert propagandistáink közül többen nem részesültek pedagógiai (andragógiai) képzésben.

A hallgatók induló szintjének hiányosságaira jellemző, hogy igen nehéz olyan példákat találni, amelyek segíthetnének a filozófia megértésében, mivel legtöbbször a példákat is magyarázni kell. Félő továbbá, hogy csak a példát jegyzik meg, nem pedig a lényeget. A hallgatók színvonalához alkalmazkodó, leegyszerűsített példák pedig magukban hordják a vulgarizálás veszélyét.

Jelentős hátráltató tényező a hallgatók *helytelen tanulási módszere*. Sokukra jellemző a gépies tanulási mód, a „magolás". Paradox módon sokan mechanikusan tanulják a dialektikus és történelmi materializmust. Sajnos több tényező is erre a módszerre ösztönöz: a tudásról való számadás különböző formái, mindenekelőtt a vizsgáztatás. A vizsgán többnyire arra vagyunk kíváncsiak, mit tudnak a hallgatók egy adott tételről elmondani. A címeket, amelyek gyakran azonosak a tanulmányi program vitakérdéseivel, előre kiadjuk. Így a tananyagot felszabdaló tanulásra ösztönözzük a hallgatókat. Háttérbe szorul az összefüggésekben, kölcsönhatásokban való látásmód. A vizsgacentrikus szemlélet a tanárokat is köti, hiszen munkájuk értékelését az itt nyújtott teljesítmény jelentősen befolyásolja. A tanárok gyakran a minél több ismeret „betanítására" összpontosítanak. A világnézeti hatékonyság tovább csökken, a meggyőződés formálása kárt szenved.

Más tényezőkkel együtt a jelenlegi *értékelési rendszer* sokban hozzájárul a hallgatók szorgalmának romlásához is. Sokan úgy gondolják: majd a vizsgára mindent megtanulnak. A jegy miatt is arra illik készülni. Év közben általában nincs olyan kényszer, ezért kevés hallgatóra jellemző a folyamatos és rendszeres tanulás. Szükség lenne tehát az értékelési rendszer és a vizsgáztatási formák átalakítására. Növelni lehetne az évközi aktivitás jelentőségét, nagyobb szerepet kellene adni a *folyamatos értékelésnek* és a

gyakorlati hasznosításnak. Ne a betanult tételek visszaadása legyen a mérce. A vizsgamódszerek feltérképezése jelenleg több megyei oktatási igazgatóság bevonásával a Politikai Főiskola Pedagógia Tanszékén folyamatban van. Ettől sokat várunk: a vizsgák korszerűsítését. Az erkölcsi ösztönzők jobb felhasználása, az önbecsülés fokozottabb felkeltése jelentősen fejlesztheti a szorgalmat. A felnőttek nem közömbösek a teljesítménnyel szemben, ezt a felismerést jobban ki tudnánk használni. Az érdeklődés fokozásával is javíthatnánk az eredményeken.

A hallgatók *hiányzási mutatója* évek óta magas. A különböző hivatalos és egyéni elfoglaltságok – ezek részben nem eléggé indokoltak – jelentősen csökkentik az eredményességet. Nyilvántartásunkban nem szerepel a késés és a korábbi távozás. Jelentősen javítana a helyzeten a munkahelyekkel való közvetlenebb kapcsolat. A beiskolázó alapszervezetek felelősségét tovább kellene növelni: a felvételi időszak után is, a teljes tanulmányi periódus alatt kísérjék figyelemmel a hallgatók munkáját. Fordítsanak nagyobb figyelmet szorgalmukra, hiányzásaikra, aktivitásukra, eredményükre. Ezt néhány pártszervezet már felismerte, és – különösen a pártiskolások esetében – meg is teszi.

A tanári munka pozitív elemeit meg kell erősíteni. Főként a *szemléltetés fejlesztésére* van szükség. Szükségességében és lehetőségében tanáraink egyetértenek. Akik tagadják a filozófia szemléltethetőségét, lemondanak a tömeges megértetésről. Keressük a szemléltetés legalkalmasabb formáit. Minden hallgatónk ábragyűjteményt kap, amelyben összefoglaljuk az éves anyag különböző témáit. Eszközeink közül leggyakoribb az írásvetítő használata, minden témakörhöz készítettünk fóliákat. Van videónk és számítógépünk is. Felvételeink gyarapodnak, jelenleg a fokozottabb és ésszerűbb felhasználást tartjuk fontos feladatnak. Túljutva a divathullámon, a konkrét témákhoz készítünk összeállításokat és ajánlásokat. Ügyelünk arra, hogy a videófilm ne helyettesítse a tananyag feldolgo-

zását: a megvitatás és az élőszó nem pótolható. A számítógép bekapcsolása most van folyamatban, a tervek elkészültek, a technikai munkálatok folynak. Tanáraink egyénileg is próbálkoznak a tananyag érthetővé tételével: vázlatok készítésével, példák gyűjtésével stb. A szemléletességet fokozhatjuk a meglevő eszközök koncentráltabb alkalmazásával, a pozitív tapasztalatok közzétételével, terjesztésével, az új eljárások kutatásával.

Jónak tartanám, ha az általános tagozat osztályaiban *a tanév kezdetén módszertani foglalkozást* iktatnánk be a programba. Az általános tagozaton sokan nincsenek tisztában a helyes tanulási módszerekkel, nem tudnak jegyzetelni, képtelenek a lényeget kiemelni. Nem tudnak egyszerre jegyzetelni és figyelni, szokatlan számukra a nyelvezet és a stílus. A dokumentumok olvasásával, a szakirodalom feldolgozásával szintén problémák vannak. Mindezt meg lehetne beszélni.

Bevált módszereink közé tartozik a *munkalapos feldolgozás,* amelynek kiterjesztését javaslom. Célja nem az ellenőrzés, bár erre is alkalmazható, hanem a tananyag megértetése. Különösen jó hatásúak az otthon kitöltendő munkalapok. Megoldásukat gyakran több osztálytárs együtt, esetleg hozzáértő külső személy segítségével végzi el a tankönyv és az előadás alapján. Ez nem „dedós" módszer, lehetőséget ad az önellenőrzésre, segíti a tanulást, aktivitásra ösztönöz.

Fontosnak tartom a *kiselőadásokat.* Jó előkészítés esetén sokat segítenek: rászoktatnak az önálló megoldásokra, feldolgozásra, elemzésre, megtanítanak az álláspont megvédésére, felkeltik az érdeklődést, fokozzák a vitát. Legyenek időben rövidek, igényeljenek komoly felkészülést, koncentráljanak a témára, egészítsék ki a tananyagot, serkentsék a gondolkodást.

Nincs megoldva a *klasszikusok olvasása.* Nehézséget okoz a nyelvezet, az adott történelmi korszak nem kellő ismerete, gyakran az előírt irodalom nagy mennyisége. Úgy vélem, hogy rövidebb írások, jól meg-

választott részletek feldolgozása megoldható, sőt szükséges.

Az oktatási folyamatba nagyobb mértékben kellene bekapcsolni a *gyakorlati élet problémáit.* Egyesek pazarlásnak tartják a filozófiára szánt időt. Pedig nem az, ha az elméleti tételeket szembesítjük a valósággal: történelmi, politikai és tudományos tényekkel, a hallgatók munkahelyi társadalmi körülményeivel, egyéni helyzetével, pozitív és negatív tapasztalataival. A negatív beidegződések csak úgy változtathatók, ha feltárjuk azokat. Mögöttük konkrét esetek, elkövetett hibák, hiányos és rosszul értelmezett információk, korszerűtlen gondolkodásmódok húzódnak meg. A gyakorlat komplexebb bevitele az oktatásba meggyőzné hallgatóinkat arról, hogy a filozófia benne van az életben. Az elmélet megismerése ezzel elősegíti a társadalmi feladatok, helyi és egyéni teendők megértését. Mindezzel jobban tudunk hatni világnézeti, politikai meggyőződésükre, megnőnek az egyéni befolyásolás lehetőségei.

Mindezekkel jobban megfelelnénk alapvető céljainknak: javulna a hallgatói teljesítmény, a filozófia is hasznosítható tudássá válna a hallgatói gondolkodásban, és a gyakorlatra is hatna. Jobban fejlődne a hallgatók logikai készsége, többet változna látásmódjuk, erősödne marxista világnézetük.

Az omnibusz (1896)

TOLLFORGATÓ PROPAGANDISTA

Jóleső érzés a szakmabeli számára, ha egy újságíró nevét nemcsak megjelenő cikkei alatt olvashatja, hanem riportalanyként is szerepel egy-egy írásban. Még örömtelibb azonban írni egy kolléga érdemeiről, felvázova az újságíró portréját.

A hír: *Dávid Erzsébetet, a Magyar Távirati Iroda Fejér megyei szerkesztőségének vezetőjét 1987. április 21-én a Központi Bizottság Lenin Emlékplakettjével tüntették ki.* Hosszú idővel az esemény után is nagy örömmel idézi fel a történteket. Előcsalogatjuk a múltat, elidőzve a szerkesztőségi hivatás mellett vállalt propagandista munkánál. Mosolyogva mesél, s eközben jó érzékkel – és tapintatosan – egyre-másra „kilövi" előre kigondolt kérdéseimet.

Dávid Erzsébet nem ebben a megyében, hanem Kaposvárott született, s ott, Somogyban lett újságíró érettségije után. Később került mostani munkahelyére, előbb főmunkatársként, majd a szerkesztőség vezetője lett. Elvégezte a hároméves ML Esti Egyetemet és a négyéves szakosítót. Gazdag politikai és szakmai ismereteket adott számára az újságíró szövetség által szervezett kétéves közgazdasági továbbképző tanfolyam.

Újságíróként hosszú ideje hivatásos agitátor és propagandista, 1980-ban azonban „másodállásban" is rendszeres propagandafeladatot vállalt: hat évig tanított Fehérvárott az ML Esti Középiskolában. Más

volt ez a feladat, mint a mindennapi, hivatásból vállalt politikai munka. Az oktatás során „testközelben" kellett képviselni a politikát.

– Izgalmas és új volt számomra ez a feladat, s mindenképpen egyfajta próbatétel: vajon sikerül-e „lebontanom" a politikát, értelmezni, közvetíteni és elfogadtatni a kibontakozó elméletet? A hírügynökségi újságíró különösen sok információval rendelkezik, az átlagosnál kétségkívül jobban tájékozott. A sokszínű és gazdag értesülések *jól hasznosíthatók* a propagandamunkában. Ha megfelelő kapcsolatot sikerül kialakítani a hallgatókkal, az újságíró is *sokat kaphat*, hasznos értesüléseket szerezhet tőlük; időszerű témákra bukkanhat, bővítheti látókörét. A beszélgetések során sokféle látásmód körvonalazódik, egyéni sorsok és gondok bontakoznak ki. *Életközelivé, személyessé válnak a társadalmi jelenségek, politikai folyamatok és hatások.* S ezután másként látja, értékeli az újságíró az információkat, mikor leül hírt adni, tudósítani az írógép mellé vagy a telexgéphez...

A hivatásos informátor jó értelmű profizmusa jellemzi Dávid Erzsébet munkáját. *Kedvenc témája a gazdaságpolitika.* S mivel napjainkban jóformán mindenkit érdekel minálunk a gazdasági helyzet, a propagandistának is illik alaposan felvérteznie magát közgazdasági ismeretekkel.

– Elég jól ismerem a megye gazdaságát, a megyei vállalatok munkáját, ezért igyekszem innen meríteni példákat, s azok alapján vizsgálni, szemléltetni a tananyag témáit. Szándékom szerint magasra teszem a mércét, mondván: húsz ember közül, ha csak kettő unatkozik is, már kihívást jelent a számomra. Eddig sokat beszélgettünk, vitatkoztunk a foglalkozásokon. Úgy látom, folyamatosan, szinte hónapról hónapra javul így *a társaság vitakultúrája, türelmesebbek, toleránsabbak a hallgatók, átgondoltabbak az érvek.* Fontosnak tartom ezt, különösen ma, amikor minden fórumon egyre nagyobb szükség és igény van az őszinte, megfontolt vitára...

A propagandista szabadidejéből jelentős szeletet hasít ki a felkészülés, a ráhangolódás a következő témára, az újabb feladatra. Őszintén mondja: nem sajnálja, sőt hasznosnak tekinti a propagandamunkára fordított időt.

– A hétvégéből egy fél napot mindig a felkészülésre szánok. S persze, aki ilyen munkát vállal, nem mulaszthatja el például a televízióban a Híradót, a Panorámát a Hírhátteret és a többi politikai műsort. Mint MTI-s, abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy akár bonyolult külpolitikai kérdésekről is gyorsan kaphatok felvilágosítást hozzáértő „külpolos" kollégáktól. Eddig gyakran éltem is e lehetőséggel.

A megyei sajtóban jól ismert a D. E. monogram, de gyakran felfedezhető országos lapokban is, például a Heti Világgazdaság és Nők Magazinja hasábjain. A Dávid Erzsébet tollából származó Fejér megyei hírek nagy része pedig „névtelenül" bár, de naponta beleolvad az információáradatba, s eljut az ország minden részébe.

Szakmai munkáját minősíti a frissen kapott Kiváló Munkáért miniszteri kitüntetés is. Hogy propagandistaként is helytállt, jelzi egykori hallgatóinak ragaszkodása: gyakran csörög a telefon a szerkesztőségi szobában, beszélgetésre hívják, véleményét kérik. Örül annak, hogy csoportjából kiemelkedően sokan jelentkeztek további politikai képzésre.

BALOG LÁSZLÓ

Ajánlás

A NÉGY ÉVTIZED SOROZAT KÖTETEI

A Kossuth Könyvkiadó történelmi szerkesztősége hazánk felszabadulásának 40. évfordulója előtt indította a Négy Évtized sorozatot. Kötetei negyven éves szocialista fejlődésünk egy-egy fontos eseményével, időszakával, területével foglalkoznak közérthető, olvasmányos formában. A Kossuth Könyvkiadó 1984-ben adta ki az első négy kötetet, 1985-ben további négy kötetet jelentetett meg, 1986-ban egyet, 1987-ben pedig ismét négyet. Megkísérlünk rövid összefoglalót adni a sorozat 1985 óta megjelent darabjairól.

A mostanában nagyon kedvelt tudományos népszerűsítő művek szép példája *M. Szabó Miklós* rövid összefoglalója: „A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944–1945." Viszonylag kis terjedelme (185 oldal) ellenére részletes, sokszínű, átfogó képet ad a harcokról. Első része a *tiszántúli* (debreceni) hadműveletekről szól, amelyet a történészek a második világháború legnagyobb harckocsicsatái közé sorolnak. A szerző a mozgalmas események leírásakor nagy hangsúlyt helyez a *politikai* összefüggésekre is. A könyv második része a *budapesti hadműveletről*, erről az elhúzódó, nagy áldozatokkal járó küzdelemsorozatról ad áttekintést. Emléket állít a két meggyilkolt parlamenternek, Steinmetz és Osztapenko kapitánynak. Felidézi a pesti és a budai harcok apokaliptikus képét, a hősiesség és az áldozat szovjet és magyar példáit. A harmadik rész a németek elkeseredett

dunántúli ellentámadását, a balatoni védelmi hadműveletet mutatja be.

M. Szabó Miklós bőségesen illusztrált, olvasmányos könyve a témával kapcsolatos legújabb kutatási eredményekre épül. Nem idealizál, mégsem fosztja meg pátoszuktól a sorsfordító eseményeket.

Gergely Jenő „A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971" című könyvét modern „kis magyar egyháztörténetnek" is nevezhetnénk. Imponáló anyagismerettel, az adott szerény kereteken belül (242 oldal) teljességre törekedve, kitűnő marxista összefoglalást ad a katolikus egyház felszabadulás utáni történetéről, szervezetéről, az egyház és az állam mai viszonyának előzményeiről. Objektíven ismerteti a biztató kezdeteket: hogyan fogadta az egyház a Vörös Hadsereget, amely biztosította a szabad vallásgyakorlást. A püspöki kar azonban nem ismerte el jogforrásnak az Ideiglenes Nemzetgyűlést, s a katolikus papság nagyon hamar összeütközésbe került a nemzeti bizottságokkal és a politikai rendőrséggel is. Nagyon szerencsétlennek bizonyult Mindszenty József hercegprímási kinevezése: a legitimista Mindszenty szinte kihívta a sorsot a katolikus egyház ellen. Mindszenty ellensége volt a népi demokráciának, s ezért a kormánynak volt oka rá, hogy kiiktassa a politikai életből. Ám a feszült légkörben az egyház is, az állam is követett el hibákat, s ez nagyon megnehezítette viszonyuk konstruktív rendezését.

Gergely árnyaltan ismerteti a további fejleményeket is: a papi békemozgalom megindulását, az egyház és az állam viszonyának 1950–1951-es szabályozását, a katolikus egyháznak és papjainak magatartását 1946-ban. Szól a szerző a „Mindszenty-ügy" megoldásáról és dr. Lékay László esztergomi érsekké történt 1976. évi kinevezéséről. Könyvét a mai társadalmi konszenzus méltatásával zárja.

● *Izsák Lajos* munkája, „A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949" a koalíciós idők egyik polgári pártját mutatja be. A

KDNP 1944 októberében alakult meg, s csakhamar közzétette „az örök kereszténység eszméit", „a munka és a magántulajdon védelmét" megfogalmazó programját. A koalíciós erők egy új jobboldali pártot láttak benne, s ellenezték a politikai életben való részvételét. 1945 tavaszától a párt neve Demokrata Néppárt lett. További történetét végigkíséri a párton belüli két irányzat, a konzervatív polgári demokrata Pálffy József, valamint Barankovics István irányzatának küzdelme. Barankovics hajlott a népi demokratikus hatalommal és a Szovjetunióval való együttműködésre. Az 1947. évi választásokon – mint a katolikus parasztok és kispolgárok tömegeinek pártja – nagy sikert aratott: megszerezte a szavazatok 16,4 százalékát. A párt azonban a legtöbb politikai kérdésben határozatlan, illetve felemás álláspontra helyezkedett, az iskolák államosítását például határozottan ellenezte. Az MKP és általában a baloldal egyre bizalmatlanabb lett vele szemben. 1949 elején Barankovics hivatalosan bejelentette pártja feloszlatását, és külföldre távozott. A DNP megszűnéséhez az vezetett, hogy nem ismerte fel: el kell határolódnia Mindszentytől.

● *Jakab Sándor* könyvének címe: „A magyar szakszervezeti mozgalom 1944–1950". Amikor a németek megszállják hazánkat, a szakszervezeti taglétszám 1944-ben országosan 20 000–25 000 főre zsugorodott. Még Budapest teljes felszabadulása előtt, 1945. február 7-én megalakult az új Szakszervezeti Tanács, majd később annak elnöksége szociáldemokrata és kommunista vezetőkből. Hamarosan nagy létszámú szakszervezetek alakulnak, s 1945. december elején megtartják a szakszervezetek XVI. kongresszusát.

Jakab Sándor külön fejezetet szentel annak, hogy miképpen vettek részt a szakszervezetek az újjáépítésben és a koalíciós harcokban; külön fejezetben foglalkozik az üzemi bizottságok témakörével is. Könyvének azonban legalaposabban vizsgált, leggondosabban „körüljárt", leggazdagabban dokumentált része annak a folyamatnak a leírása, amelynek során a magyar

szakszervezetek a szakmai szervezkedésről áttértek az ipari-ágazati szervezkedésre. A nagyívű fejlődés, az ígéretes eredmények mellett 1949–1950-től hibák, torzulások mutatkoztak a mozgalom életében. Jakab Sándor ezekkel foglalkozik a könyv utolsó fejezetében. ● *Ladányi Andor* „Felsőoktatási politika 1949–1958" című munkája a magyar szocialista értelmiség fejlődésének egyik legfontosabb időszakát dolgozza fel időrendben haladva és igen alaposan. A szerző az előzmények rövid felvázolása után az 1948–1949. évi egyetemi reform ismertetésével és értékelésével fog hozzá a tulajdonképpeni témához. A mérleg pozitív: e reform eredményeként fontos szervezeti változások történtek az értelmiség képzésében, a hallgatóság összetétele pedig a munkás- és paraszthallgatók javára módosult. Ezt követően a szerző három nagy részben fejti ki az ötvenes évek felsőoktatási politikájának alakulását.

Az első rész az MDP általános politikájának keretében, az 1949 második felétől az 1953 júniusáig terjedő időszakot öleli fel. A párt vezető szerveinek és az állami főhatóságoknak az anyagai, a korabeli sajtó és széles körű irodalom alapján képet ad az egyetemi és főiskolai hallgatóság mennyiségi fejlődéséről, ezen belül a munkás- és parasztszármazású hallgatók arányának viharos erejű megnövekedéséről, a képzési folyamat és az egyetemi szervezet reformjáról. Mindennek során nem hallgat a szektás-dogmatikus jelenségekről, a hibákról és a túlkapásokról sem. Egymást követő fordulatok sorozata a könyv második nagy része, amelyben Ladányi Andor az 1953. június és 1956. október közötti jó három év előre- és visszalépéseit tekinti át. Az MDP megbomló egysége, a szektás-dogmatikus és a jobboldali, revizionista irányzat harca a felsőoktatást harci tereppé tette. A szerző az egész időszakot korrekten, tények felsorakoztatásával ismerteti, és összehasonlító módon elemzi.

A harmadik, befejező nagy témakör a szocialista megújulás 1957–1958-as időszaka. Ladányi Andor

könyvének végén röviden összegzi a mának is szóló taulságokat.

● *Berényi Sándor* „A magyar népi demokratikus állam közigazgatása 1944–1945" című könyvét a burzsoá magyar közigazgatás sajátosságainak ismertetésével kezdi, s vázolja annak a felszabadulás után is továbbélő jegyeit. Részletesen vizsgálja a magyar államiság újjászületését, a népi demokratikus rendszer létrejöttét, mint a magyar közigazgatás reorganizációjának meghatározó tényezőjét. A népi demokratikus forradalom első időszakában a közigazgatás reformja a politikai élet és a politikai küzdelmek központi kérdésévé vált. Berényi Sándor elemzi a közigazgatás reformjának problémakörét, áttekintést ad a különféle reformtervekről, azok politikai vonatkozásairól, szakmai értékeiről. Nagy figyelmet fordít az e korszakban kialakult új szakigazgatási ágazatok, a gazdasági irányítás központi intézményrendszere, az államosított iparágak igazgatása, a politikai harcok középpontjában álló személyzeti rendszer problémáira.

Részletesen elemzi a szocialista államigazgatási rendszer kialakulásának folyamatát. E témakörben vizsgálja azokat az alternatívákat, amelyek a szocialista politikai rendszert illetően felmerültek, és amelyek meghatározták a magyar szocialista államigazgatási rendszer lehetséges modelljeit.

● *Molnár János* „A Szociáldemokrata Párt művelődéspolitikája 1944–1948" című írása – a történeti irodalomban elsőként – színvonalas tájékoztatást nyújt a Szociáldemokrata Párt művelődéspolitikai céljairól, irányító szerveiről és személyiségeiről, tevékenységükről, fővárosi és vidéki közművelődési munkájukról, a szociáldemokrata művészetpolitika sajátos vonásairól és az irodalmi hagyományokhoz való viszonyáról, a két munkáspárt egyesülése előtti művészetpolitikai vitákról. Különösen részletesen elemzi Kassák Lajos szerepét és irodalompolitikai nézeteit.

A fellelhető források alapos feldolgozásával arra is választ keres, milyen okok játszottak szerepet abban,

hogy a Szociáldemokrata Párt a művelődéspolitikai gyakorlatot meghatározó program kidolgozása és az intézményi bázis megteremtése ellenére miért ért el viszonylag gyenge eredményeket e tevékenységében a tárgyalt időszakban.

● *Standeisky Éva* „A Magyar Kommunista Párt irodalompolitikája 1944–1948" című írásának kiindulópontja: Magyarországon a felszabadulás teremtette meg annak lehetőségét, hogy egyes, korábban háttérbe szorított művészeti irányzatok a szélesebb nyilvánosság elé léphessenek. A pártok, így az MKP ezen irányzatokhoz való viszonya, a kulturális élet kibontakoztatásában játszott szerepe fontos kutatási témája történetírásunknak.

Standeisky Éva munkájának nagy érdeme, hogy alapos levéltári kutatásokra támaszkodva kimutatja: e kérdés pártpolitikában elfoglalt helyének lebecsülése éppúgy helytelen, mint a korszak idealizálása.

Az MKP 1945 és 1947 között, bár bírálta a felfogásától eltérő nézeteket, tolerálta jelenlétüket. Ez az alapjában nyitott, az értékek iránti fogékonyságra valló művészetfelfogás nagymértékben elősegítette, hogy a szellemi élet középpontjába a demokratikus és szocialista művészeti hagyományok kerülhessenek.

● Megemlítjük végül *Kutassi László* „A Magyar Kommunista Párt sportpolitikája 1944–1948" című kötetét, amely a sportélet kibontakoztatását mutatja be a második világháború után. Felismerve politika és sport kapcsolatát, a sport társadalmi tudatot és közérzetet politikailag is formáló szerepét, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok tevékenységében jelentős helyet kapott az a törekvés, hogy hatást gyakoroljanak a sportéletre. A Magyar Kommunista Párt sportpolitikájának – ennek a történeti irodalomban mindeddig szinte feldolgozatlan kérdésnek – az elemzése hozzásegíthet ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk az 1944 és 1948 közötti évekről.

MOHAROS ÉVA

E SZÁMUNK SZERZŐI

BEDE RITA, a Társadalmi Szemle rovatvezetője

SCHIFFER PÉTER, a Társadalmi Szemle rovatvezetője

PÁL LÉNÁRD akadémikus, az MSZMP Központi Bizottságának titkára

LUKÁCS JÁNOS, az MSZMP Központi Bizottságának titkára

BERECZ FRIGYES, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese

KATONA ISTVÁN, az MSZMP Központi Bizottságának tagja

KÖPECZI BÉLA akadémikus, művelődési miniszter

VASS HENRIK, a Propagandista szerkesztőbizottságának elnöke

KULCSÁR RÓZSA, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezető-helyettese

GÁL RÓBERT szociológus

PERCZEL GYÖRGY, a földrajztudomány kandidátusa, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökhelyettese

ORBÁN SÁNDOR, a történelemtudomány doktora, az MSZMP Párttörténeti Intézetének tudományos főmunkatársa

LÉNÁRD LÁSZLÓ, az MSZMP Pest Megyei Bizottságának titkára

NAGY SÁNDORNÉ, az MSZMP Pest Megyei Bizottságának titkára

BÁRD ANDRÁS, az MSZMP Pest Megyei Bizottságának osztályvezetője

JÓNÁS ZOLTÁN, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Pest Megyei Szervezetének titkára

ROZGONYI ERNŐNÉ, az MSZMP Szentendre Városi Bizottságának első titkára

GÖNDICS ZOLTÁN, az MSZMP Pest Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának igazgatója

NEMODA ISTVÁN, az MSZMP Pest Megyei Bizottságának munkatársa

REHÁK ARANKA újságíró, a Népszabadság munkatársa

DR. KELEMEN JÁNOS, Budapest Főváros Tanácsa VB Beruházási Főosztályának vezetője

LÁNG GYÖRGY, a Propagandista olvasószerkesztője

JAROSLAV SLÁMA, Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Propaganda- és Agitációs Osztályának munkatársa

FÁCZÁNYI ÖDÖN, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa

BAKONYI PÁL, az Országos Pedagógiai Intézet ny. főigazgató-helyettese

FÜLE SÁNDOR, a pedagógiatudomány kandidátusa, a Budapesti Tanárképző Főiskola tanára

FEHÉR GYULA, az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának tanszékvezetője

BALOG LÁSZLÓ újságíró, az MSZMP Fejér Megyei Bizottságának munkatársa

MOHAROS ÉVA, a Kossuth Könyvkiadó főszerkesztője